

magazin istoric

ANUL XIX NR. 11 (224) NOIEMBRIE 1985

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XIX
Nr. 11 (224)
noiembrie 1985

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

13 august 1595 — Mărețe fapte la Călugăreni: <i>Nicolae Densușianu, Constantin I. Brătianu</i>	2
Cancelaria domnească a lui Mihai Viteazul: <i>Traian Ionescu-Nișcov</i>	8
Cronice de familii românești — Negri: <i>Emil Boldan</i>	11
Importante descoperiri din paleolitic: <i>Mihai Brudiu</i>	14
În lumea geto-dacică. „Dreptul poporului de a chibzu“: <i>Barbu B. Berceanu</i>	16
Unitate istorică românească: <i>Radu Popa</i>	18
Vlahii înfruntă pe „Kîpceak“: <i>Augustin Deac</i>	20
Octombrie 1940. Wehrmachtul pătrunde în România: <i>Eugen Preda</i>	21
30 august 1940: ministrul S.U.A. la București. „România a fost forțată să accepte diktatul“: <i>Ion Stanciu</i>	24
Horia — istoricul unui original portret: <i>Constantin I. Olariu</i>	26
Pe urmele strămoșilor (V): <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	33
Un român la Waterloo: <i>Ioan Popovici</i>	36
1792-1807 — La cumpănă de veacuri: <i>Mihai Maxim, Ion Florescu</i>	48

● Străpungind Linia albastră: *Anna Timofeeva-Egorova...* 28
● Însemnările lui Grigore Gafencu (V): *Costin Murgescu, Ștefan Lache...* 39 ● În București, acum 50 ani... 44 ● A existat sclavie în Grecia antică?: *Claude Mossé...* 55 ● Misiuni periculoase (IV): *A. Cecil Hampshire, Felicia Antip...* 58 ● Cărți sosite la redacție... 43 ● Clio zîmbește... 17 ● Concursul Magazin istoric: *Victoria...* 53 ● Poșta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

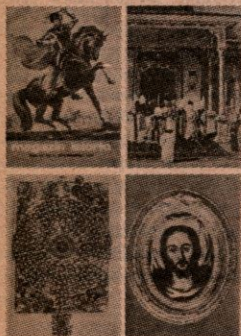
① Epopea gloriosului domnitor care a realizat prima unire a tuturor românilor, autorul marii biruințe de la Călugăreni din august 1595, a inspirat de secole pe creatorii de artă și literatură. Mihai Viteazul într-o versiune recentă datorată pictorului Valentin Tănase (13 august 1595 — Mărețe fapte la Călugăreni, p. 2)

② Producția de carte (caligrafiată și miniată) realizată pe teritoriul Iugoslaviei a fost una dintre cele mai prodigioase în ansamblul culturii medievale din sud-estul continentului, ea constituind, de altfel, unul din cele mai prielnice terenuri de colaborare cu țările române.

Capodoperă a miniaturii iugoslave medievale datorată lui Bone Razmilović din Split, artist care a trăit în a doua jumătate a sec. XVII. Opera impresionează prin fantezia și armonia coloristică, precum și prin gingașia cu care este realizat decorul floral

③ Mereu vie în inimile românilor, amintirea marelui conducător al răscoalei de la 1784 și-a găsit expresia și în această imagine pictată într-o celebră cititorie orădeană (Horia: istoricul unui original portret, p. 26)

④ Curtea lui Selim III (1789-1807) a călătorit dintr-o țară în alta însemnând un moment important în efortul de modernizare a statului otoman. Gravură de epocă (1792-1807 — La cumpănă de veacuri, p. 48)

13 august 1595

MĂREȚE FAPTE LA CĂLUGĂRENI

„Sinan pașa... dădu poruncă să se adune o oaste mare ca să vie cu ea asupra mea, în Țara Românească. Ajungînd la Ruscuc se apucă să facă un pod peste Dunăre, pe care să poată trece cu oamenii săi la Giurgiu și să intre în Țara Românească. După ce fu făcut podul, veni însuși în Țara Românească și tăbări la un sat zis Călugăreni. Atunci, după ce mi se aduse vestea, plecai înimos să-l înfilnesc cu acei puțini oameni ce-i aveam, și, cînd ajunsei la Călugăreni, aflai că toți sînt gata de luptă; deci, eu, chemînd numele lui Dumnezeu, mă încăierai cu ei într-o bătălie în așa fel că jinu toată ziua, unde făcui mare pagubă turcilor, spre rușinea lui Sinan pașa, căci în lupta aceea însuși Sinan pașa se prăvăli de pe cal într-o mlaștină foarte întinsă, de unde cu mare greutate fu scos; așa că în acea bătălie au fost omoriți patru pași și șapte sangeaci și am cîștigat 15 tunuri și un steag verde al profetului lor, Mohamed, mult prețuit de dinșii și foarte respectat...”

Astfel relata Mihai Viteazul, într-un document redactat la începutul anului 1601, victoria sa de la Călugăreni din 13 august 1595, bătălie desfășurată, deci, acum 390 ani, cînd se confruntase cu o puternică armată otomană ce trecuse Dunărea, mult superioară numeric oștil de care dispunea în acel moment Țara Românească.

În imagini: lupta de la Călugăreni în stampe românești din sec. XIX (pp. 2-5) și gravuri germane din 1596 reprezentînd construirea, sub supravegherea lui Sinan pașa, a podului peste Dunăre (p. 6) și bătălia de la podul Giurgiului din 1595 (p. 7), din lucrarea *Panoniae Historiae Chronologica*, Francfort, 1596; reproduceri din colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România.

Pagină de glorie a istoriei românești, exemplară pentru curajul, vitejia și spiritul de sacrificiu cu care poporul român și-a apărât libertatea și neafirmarea, victoria dominotorului român a fost primită cu admirație de contemporani¹, avînd, totodată, și o neștirbită rezonanță peste timp. Înșiși cronicarii și istoricii otomani au fost nevoiți să recunoască înfrîngerea suferită de Sinan pașa².

În istoriografia noastră, faptele vitejești ale lui Mihai Viteazul s-au bucurat de o constantă atenție și prețuire, de la cronicari la N. Bălcescu, A.D. Xenopol, N. Iorga, I. Sârbu și, apoi, pînă în anii noștri. Printre istoricii care, la începutul acestui secol, s-au ocupat de cercetarea desfășurării bătăliei de la Călugăreni s-au aflat și Nicolae Densușianu și Constantin I. Brătianu, în două studii — inedite — aflate la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.S.R.

Dacă numele lui Nicolae Densușianu este cunoscut cititorilor noștri, fiind prezent de mai multe ori în paginile revistei³, cel al lui C.I. Brătianu necesită cîteva precizări biografice. S-a născut în 1844, fiind văr cu Dimitrie și I.C. Brătianu. A avut o strălucită carieră militară, ajungînd pînă la gradul de general. Specializîndu-se în cartografie, a lucrat la Observatorul din Paris, la serviciul cadastral al Franței, la serviciul cartografic al armatei franceze, apoi la cel al armatei belgiene, și, ulterior, la Institutul geografic din Viena. A fost directorul Institutului geografic al armatei române. În 1889 a fost ales membru corespunzător

¹ „Magazin istoric”, nr. 4/1979, 4/1980; 10/1974; 10/1980, 3/1981, 9/1984.

ponent al Academiei Române. Împreună cu G. Ioan Lahovari și Grigore Tocilescu a publicat Marele dicționar geografic al României, în cinci volume (1898-1902), lucrare monumentală, cu bogate referințe la trecutul localităților românești. În paginile Analelor Academiei Române a tipărit, de asemenea, mai multe comunicări, printre care însemnătatea hartei țării pentru apărarea națională, însemnătatea istoriei naționale din punctul de vedere militar, însemnătatea hartei țării pentru istoria patriei și a neamului. S-a stins din viață în 1910.

La 6 ianuarie 1902, generalul C.I. Brătianu i-a trimis lui Gr. Tocilescu, la solicitarea acestuia, un studiu — publicat acum de Magazin istoric pentru prima oară — asupra strategiei lui Mihai în bătălia de la Călugăreni. Studiul a fost intercalat de Tocilescu într-o conferință a sa despre Călugăreni.

Celălalt studiu — din care publicăm câteva fragmente sau, mai bine zis, avînd în vedere structura textului, câteva din ideile sale — a fost alcătuit de Nicolae Densușianu în august 1904 și constituie, de fapt, un referat al său asupra unor lucrări privind Bătălia de la Călugăreni, prezentate la concursul pe această temă organizat de revista România militară din acel an. Depășind cadrele unui referat propriu-zis, N. Densușianu se angajează el însuși în analiza celebrei bătălii, evidențiind ingeniozitatea domnitorului român în adoptarea unor soluții care să-l asigure victoria, în pofda superiorității inamicului. El analizează, de asemenea, caracterul luptelor purtate de domnitorii români cu Poarta, arătînd că acestea n-au fost războaie ale unor țări supuse efectiv otomanilor, ci războaie duse de state suverane, neafirmate.

Am transcris cele două texte inedite conform normelor ortografice actuale, păstrînd însă particularitățile stilistice ale autorilor. Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin puncte întreruperile din text. Titlurile ne aparțin.

Ioan LĂCUSTĂ

O biruință unică în anele secolului XVI

NICOLAE
DENSUȘIANU

Chestiunile principale ce ni se prezintă în studiul acestei bătălii sînt următoarele:

1) Care este, în general, caracterul istoric al luptelor ce le-au purtat domnii români cu turcii, începînd de la Mircea cel Mare.

2) Care era organizațiunea puterii armate a țărilor române la finele secolului al 16-lea, cu deosebire însă cum erau compuse forțele de război ale lui Mihai Viteazul în lupta de la Călugăreni.

3) Care era pe la finele secolului al 16-lea linia de comunicațiune între Giurgiu și București pe care înaintase trupele lui Sinan pașa către Călugăreni.

4) Care erau pozițiunile ocupate de cei doi adversari înainte de începerea luptei și, în-deosebi, unde se aflau taberele lor.

5) Cum s-au desfășurat și cum au decurs diferitele faze ale luptei de la Călugăreni.

6) În fine, care a fost, după documente și după mișcările ce le-au executat trupele române, planul de bătaie al lui Mihai.

1. Luptele românilor cu turcii s-ar putea numi, într-un studiu istoric, războaie numai cînd turcii ar fi avut o domnie legitimă și constituită asupra țărilor române. Aceasta însă turcii n-au avut niciodată. Din punct de vedere al dreptului internațional, suveranitatea, atît interioară cît și exterioară, a țărilor române, nu a fost niciodată nimicită

de turci. Tractatele sau capitulațiunile ce le au încheiat domnii români cu turcii nu au fost numai simple tractate de alianță inegală: Turcia să apere țările române când vor fi atacate, iar țările române să plătească Porții otomane un tribut sau dare anuală. Îndoe-sebi țările române nu au fost niciodată provincii turcești, cum au fost Bulgaria, Serbia, Grecia, Bosnia și Muntenegru.

Ce e drept, orientalistul austriac Hammer în istoria imperiului otoman consideră pe Mihai Viteazul ca pe un principe rebel față de Turcia. Însă Hammer, care scrisese în prima jumătate a secolului trecut, nu cunoștea istoria rapoartelor internaționale dintre țările române și Imperiul otoman.

3. Este în afară de orice îndoială că drumul pe care a înaintat Sinan pașa către Călugăreni a fost între dealul Uzun și dealul Mănăstirei sau Dadilov, fiindcă aici ni se prezintă aceeași strămoșie formată de înălțimi și păduri pe care Thuan¹ o numește *angustiae* și fiindcă pe aici a fost în vechime linia cea mai importantă de comunicațiune între Giurgiu și București.

Istoricul Hammer, pe baza fîntînelor [izvoarelor] turcești ne spune că armata lui Sinan s-a întîlnit cu trupele lui Mihai la defileul de la Călugăreni, acoperit de poduri și mlaștini, iar în descrierea ce o face colonelul Gio Marco Isolano se spune expres că Mihai s-a opus la *pasul* de la Călugăreni. În fine, în *Analele* lui Fugger această strămoșie este numită „calea lungă adîncită”.

5. Adevăratul teatru de luptă de la Călugăreni nu a fost în strămoșia celor două dealuri, nici la capul podului de peste Neajlov și castelele [taberele] creștinilor, după cum aceasta se constată prin un raport din 19 septembrie 1595 adresat Senatului din Veneția.

¹ Jacques Augustin de Thou (Thouanus), istoric și diplomat francez (1553-1617), autorul unei scrieri, *Historiarum sui temporis*, în care descrie evenimentele dintre 1546 și 1607.

Mai avem în această privință încă un alt document foarte prețios — scrisoarea colonelului Albert Kiraly² trimisă a doua zi după bătăia de la Călugăreni principelui Sigismund Báthory din Transilvania. Avem aici un raport militar oficial de pe teatrul de război. Textul acestui important document este următorul: „Am crezut că e necesar să comunic Ilustrității Voastre următoarele: Cu ajutorul lui Dumnezeu am avut ieri în ziua de marți luptă cu Sinan pașa, care a ținut de dimineață pînă seara, o luptă de cît care mai înversunată eu nici nu am auzit, dar nici nu am văzut să se întîmple. De cîte ori noi am fugărit pe inamic pînă în castele sale, unde adunîndu-și iară puterile ne au respins și ei pe noi, iar noi avînd credința în ajutorul nostru reciproc i-am întors de cîteva ori înapoi în fugă, așa că pe mulți i-am persecutat pînă în corturile lor și am ucis chiar și pe cîtiva dintre turci. În urmă trei pașii [pașale] conduseseră în persoană trupele lor asupra noastră pînă în castele noastre, unde, ajutîndu-ne unii pe alții, i-am respins și i-am urmărit iarăși, încît de abia au putut să scape chiar și pașii aceștia. Așume unul din prizonieri, care era mai mare peste artileria turcească, ne relatează ca fapt sigur că cei trei pașii au fost și ei mînjiți cu noroi și lut și numai așa au putut scăpa în castele, iar Sinan pașa ar fi zis că nu știe ce fel de oameni sîntem noi, că dăm năvală asupra lor cu atîta îndrăzneală, fiindcă nimeni n-a auzit pînă acum ca niște trupe așa de mici să îndrăznească să meargă asupra puterii de război a împăratului turcesc și să pună în fugă pe trei pașii...”

Din această scrisoare rezultă următoarele fapte pozitive:

Că lupta de la Călugăreni a fost una din cele mai singulare lupte în analele militare ale secolului al XVI-lea.

Că trupele celor doi adversari s-au respins în mai multe rînduri unele pe altele pînă în castele, sau, cu alte cuvinte, că atît românii

² Albert Kiraly comanda detașamentul de transilvăneni trimis în ajutor voievodului Țării Românești de principele Transilvaniei.

cît și turcii au trecut în repetate rînduri peste podul de la Neajlov fără să-l distrugă.

Că românii au avut cele mai multe pierderi în cai, prin urmare că arma (forța) principală a lui Mihai în lupta de la Călugăreni a fost cavaleria și nu infanteria.

În această privință mai avem și un alt prețios document, raportul legiunii italiene trimisă de Ducele din Toscana în ajutorul principelui Sigismund Báthory, și în care se spune că Mihai avusese în lupta cu Sinan pașa 8 000 oameni cavalerie (4 000 din Muntenia și 4 000 din Moldova), 5 000 secui și 3 000 unguri, adică în total 16 000 oameni.

6. Venim acum la partea strategică, la una din cele mai importante chestiuni în ce privește istoria bătăliei de la Călugăreni, și anume care a fost aici planul de luptă al lui Mihai, fiindcă desigur că a trebuit să aibă un plan de bătaie bine calculat, cînd a decis să se dimită [avînte] la această luptă fără forțe materiale suficiente.

Care a fost intențiunea strategică a lui Mihai, care a dominat toate mișcările trupelor sale, de ce dînsul urmărea pe turci pînă dincolo de Neajlov și iarăși își trăgea înapoi trupele sale, fără să distrugă podul?

Acest fapt că Mihai nu distruge podul de peste Neajlov nici la sosirea sa aici, nici chiar în cursul luptei din ziua de 13 august, ne arată îndeajuns că intențiunea strategică a lui Mihai era să nu împiedice trecerea vreunei părți din armata turcească dincoace de pod. Din contră, pentru dînsul podul acesta servea numai ca un mijloc foarte bun întru realizarea planului său de bătaie.

Intențiunea sa, după cum rezultă din alegerea terenului și din toate mișcările trupelor sale, era ca după ce turcii vor trece în număr considerabil dincoace de pod să-i respingă deodată pe toți în mase și să-i cufunde în mlaștini. Așa a condus și așa a executat dînsul și atacurile și retragerile trupelor sale în cursul zilei de 13 august.

De aceea vedem că Mihai nu cearcă a se opune lui Sinan pașa în strîmtoarea dintre Uzun și Dadilov, că lupta se desfășoară pe cîmpia Călugărenilor, dincoace de pod, la o

depărtare de 7 [și] 1/2 kilometri de Copăceni; de aceea vedem că trupele lui Mihai în cursul zilei atacă și resping în diferite rînduri pe turci pînă dincolo de pod și apoi iarăși se retrag în ordine, gata întotdeauna a relua atacul ofensiv; că, în fine, în momentul decisiv, cînd partea cea mai mare din turci, dimpreună cu Sinan, se aflau dincoace de pod, trupele lui Mihai fac sforțări extraordinare, împing trupele turcești în mase spre pod și le aruncă în mlaștini.

Fără îndoială că planul acesta al lui Mihai are un caracter particular de îndrăzneală, însă aceasta este partea esențială în geniul său militar. Aceste acte de îndrăzneală extraordinară ale sale au adus totdeauna în confuziune pe adversarii săi. Așa s-a întîmplat la Călugăreni, la Șelimbrou [Șelimbăr] și la Geroslău.

Avea, așadar, dreptate vîstierul Stavrinou¹ cînd, vorbind despre lupta de la Călugăreni, ne spune că Mihai urzise față de Sinan mari strategeme și planuri de război. De altminteră nici nu se putea ca, față de superioarea numerică a armatei lui Sinan, planul de bătaie al lui Mihai să nu fie întemeiat pe o stratagemă.

Stratagama pe care Mihai a întrebuițat-o la Călugăreni, ce e drept, din punct de vedere istoric nu este nouă. Ea este veche și noi o vedem practică și în epoca romană tot în părțile de răsărit ale Europei, în Mesia [Moesia]. Împăratul Deciu, la anul 251 după Christos, urmărind pe goții care devastau Moesia și Tracia, pe cînd aceștia se retrăgeau către Dunăre, fu atras de ei în niște mlaștini de lîngă satul Abrut în Mesia inferioară unde a și pierit. Tot astfel și Ștefan cel Mare, la anul 1475, distruge întreaga armată a lui Suleiman pașa înecînd-o parte în apele Birladului, parte în undele Siretului.

În toate luptele sale, Mihai ne apare ca cel mai genial strateg al timpurilor sale. El concepe și execută planurile sale cu o vie pătrundere și cu o forță de voință întru adevăr uimitoare.

¹ Autor al unei cronici contemporane despre faptele lui Mihai Viteazul.

Strategia biruinței

General

CONSTANTIN
I. BRĂȚIANU

Cronicile timpului ne spun că încercările românilor de a opri pe turci de a trece Dunărea la Giurgiu zădărnindu-se prin faptul că ei se găseau amenințați de a fi luați pe la spate de un corp de turci ce trecuse Dunărea mai la vale de Giurgiu, Mihai s-a retras cu oștirile sale de la Dunăre și a lăsat pe vizirul Sinan să treacă fluviul în voia sa.

De altă parte, moralul oastei, dar mai cu seamă prestigiul autorității lui Mihai pentru ai săi și pentru străinătatea care avea ochii ațintiți asupra sa, îi impuneau voievodului român îndatorirea ca, părăsind Dunărea, să nu se retragă numaidecât la munți, pentru a aștepta aici în siguranță ajutoarele promise din Ardeal și Moldova, ci mai întâi să încerce norocul cu propriile sale forțe, dacă nu cu speranță de o nimicire completă a vrăjmașului, dar cu siguranță de a arunca dezordinea și spaima în oardele musulmane.

De altfel, această năzuință a lui Mihai se explică și prin faptul că domniii români, precum făcuse și Mihai, niciodată n-au ezitat de a încerca să oprească pe năvălitori chiar la graniță.

De astă dată însă marea disproporțiune între forțele beligerante, 8 000, fie chiar 16 000 români față de 200 000 musulmani, excludea de mai înainte pentru români probabilitatea vreunui succes tactic decisiv într-o bătălie regulată dată pe un teren de luptă întimplător sau pregătit de înainte.

Voievodul român, în hotărârea sa de a se lovi cu turcii, nu putea ambiționa de cît perspectiva de a se folosi cu succes de gre-

șelile strategice ce putea comite Sinan pașa cu înaintarea sa în țară. De aici prima îndatorire pentru voievodul român ca, retrăgându-se de la Dunăre, să aștepte în liniște demascarea planului de năvălire ce îl avea în vedere Sinan pașa.

Acum, dacă privim bine figura topografică a eșichierului strategic, cu orașul Giurgiu ca punct de pornire și București — capitala țării — ca obiectiv ce-l avea în vedere năvălitorii, relieful terenului care nu este simțibil schimbat lasă să se vadă că turcii puteau utiliza cu avantajii ca linii de operațiuni strategice trei căi largi aproape paralele și nu departe între ele, care de la Giurgiu duceau la București și anume: Drumul Olacului, cu defileul la Călugăreni (adică drumul principal). Pe dreapta acestuia, drumul de căruțe cu defileul la Dadilov și, la stînga, drumul de căruțe cu defileul la Valea Dracei (spre Strîmba).

Zic că Sinan putea utiliza cu avantajii aceste trei drumuri, căci cu toate obstacolele naturale interpușe pe oarecare puncte, mica depărtare ce despărțea aceste drumuri făcea ca în această regiune accidentată armata turcească să nu înceteze de a se găsi, față de orice eveniment tactic, pe un front strategic nu mai mare decît 8 km.

De altă parte, starea cea rea a acestor drumuri și pustiirea cu desăvîrșire în care se găseau localitățile, precum și regulile strategice cele mai elementare, impuneau lui Sinan pașa îndatorirea de a nu se angaja cu numeroasa sa oaste — de peste 200 000 oameni, plus un numeros material de război — numai pe o singură cale, ci a se îndruma în țară dacă nu utilizînd cele trei drumuri ce se deschideau în calea sa, dar cel puțin două din ele.

Aceste probabilități strategice înveredate de situațiunea punctelor strategice și a liniilor de operațiuni cuprinse pe eșichierul strategic de năvălire a turcilor spre București mai impuneau voievodului român o a doua îndatorire: ca în așteptarea sa pentru a vedea desfășurîndu-se planul turcilor de pătrundere în țară să caute a ocupa în acest eșichier strategic ce se avea în vedere o pozițiune de unde să se poată arunca cu înlesnire ca un

torent mai întâi asupra coloanei în care s-ar găsi vizirul Sinan, în trecerea sa în unul din cele trei defileuri ale eșichierului strategic. Mihai, ca mare căpitan cum era, cunoștea efectul moral asupra celorlalte coloane vrăjmașe de îndată ce el ar fi reușit chiar numai să arunce dezordinea și spaima în coloana principală condusă de generalisimul armatei otomane. Și el, mărinimosul Mihai Viteazul, n-a ezitat de a face aceasta, adică de a ataca cu energie pe Sinan pașa în defileul de la Călugăreni, chiar atunci când el se găsea aici în fruntea întregii sale oști.

Acestea sînt considerațiunile strategice care au îndreptățit pe Mihai ca, retrăgîndu-se de la Dunăre, să se așeze călare pe cele trei linii de operațiuni ce stăteau deschise înaintea turcilor în năvălirea lor spre București. Adică să ocupe muchia platoului de la Călugăreni, care se găsea aproape la egală depărtare (cam la 6 km) de cele trei defileuri de trecere probabile a coloanelor turcești în drumul lor spre București¹. De altfel, după cum am văzut, nimic nu îndreptățește pe Mihai să creadă că vizirul Sinan avea să pătrundă în țară urmînd o singură cale cu toată oastea sa, și mai cu seamă ca să comită marea greșală de a se vîrî cu o oștire atît de numeroasă într-un defileu strîmt, mocirlos și păduros, cum era strîmtoarea de la Călugăreni.

Această credință a lui Mihai o adevărește și faptul că el, la Călugăreni, n-a făcut nici o lucrare de artă [genistică] pentru a-și întări pozițiunea ce ocupa, precum nici n-a stricat nici unul din podurile de pe Neajlov și confluența sa, Cîlniștea, pentru a îngreuna înain-

tarea turcilor în defileu. Din contră, martorii oculari povestesc că la Călugăreni toată luptea a fost chiar pe podul de pe Neajlov.

Mihai n-a îngreuiat trecerea pe nici unul din cele trei defilee, probabil pentru a nu-și crea sieși greutăți în diversunile ce avea intențiunea să le execute în cazul cînd armata turcească s-ar fi îndrumat în țară pe mai multe coloane.

Stăpînirea aceasta atît de temeinică pe eșichierul strategic în care Sinan pașa avea să conducă operațiunile sale strategice de năvălire asupra Bucureștilor, singură — chiar de nu s-ar considera nimic din greaua situațiune în care se găsea țara și chiar de nu s-ar considera nici una din mărețele fapte cu care eroul de la Călugăreni a atras admirațiune lumii — este îndestulătoare pentru a ne înfățișa pe Mihai Viteazul, adevăratul *Marele Beli Duce* al aceluia timp, cum îl numeau contemporanii săi.

Ungnad și Székely, comisarii împăratului Rudolf, în raporturile lor din 16 aprilie 1600 numesc pe Mihai „General omni excepțiune maior” [generalul cel mai iscusit în toate]. Iar iezuitul Biselini, contemporanul lui Mihai Viteazul, zice despre dînsul: „Că foarte bine s-ar putea aplica lui Mihai vodă vechea cîntare de biruință a bisericii: «Lăudați și preamăriți pe toți ostașii lui» în general, iar mai presus de toți pe Mihai, ducele oastei invingătoare”.

Și poetul grec Stavrinou, tot contemporanul lui Mihai Viteazul, primind veste de mișleasca asasinare a acestei figure mărețe, își exprimă astfel durerea sa: „Cade-se doară să-l plîngeți avuții și săracii, pietrele și lemnele se cade să verse șiroaie de lacrimi că onoarea vitejilor a pierit. Cuvine-se ca în toată Țara Românească micii și mari să se îmbrace în haine negre și să plîngă pe Mihai, căci au pierdut pe Domnul lor, pe acel mare viteaz”.

¹ Însemnare a lui Grigore Tocilescu: „Aici, numai, sîntem siliți a diferi de concluziunile d-lui general, deoarece Mihai nu la pozițiune în ajun de 12 august la Călugăreni, ci el se afla 15 km mai spre nord, la Copăcenii, pe malul Argeșului, de unde încă și mai bine putea să observe ce drum avea să apuce inamicul. Dar considerațiunile generale ale eminentului nostru strateg rămîn în picioare și-l fac deosebită onoare”.

CANCELARIA DOMNEASCĂ

A LUI MIHAI VITEAZUL

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

În viața politică a țărilor române, cancelaria reprezenta una din cele mai complexe și importante instituții ale domniei — locul în care se elaborau toate documentele oficiale interne (danii, întăriri de moșii, relații familiale, judecăți etc.) și actele privind relații externe (legături și privilegii comerciale, alianțe, tratate ș.a.).

Întreaga structură și organizare a cancelariei era astfel concepută încât să creeze un cadru solemn procesului de elaborare a documentelor, de natură să impresioneze pe solicitant și să-l convingă de caracterul oficial al actului ce i se înmîna. Sugestive în acest sens sînt etapele care trebuiau parcurse în elaborarea actului de cancelarie. Mai întîi, trebuia ca actul să fie solicitat de cel în folosul căruia urma să fie dat. Petiția o susținea cel în cauză, dacă era boier, sau un dregător de la curte, în cazul țăranilor. Domnitorul încredința apoi unul ispravnic cercetarea cazului. Re-

zolvarea pricinii era după aceea discutată în sfatul domnesc, în prezența domnitorului, care pronunța hotărîrea.

Urma redactarea finală a actului, scrierea sa de către un grămătic, revederea textului, și, în cele din urmă, semnarea de către domn și autentificarea prin aplicarea pecetei voleyodale (termenul hrisov venea de la bizantinul chrysobol = sigilat cu bula de aur), uneori și ale marilor boieri, care întăreau, cu semnăturile și parafele lor, decizia domnitorului.

Astfel întocmit, cu șnururile de mătase multicoloră, de care atîrna pecetea domnească în ceară roșie, înconjurată uneori de sigiliile mai mici și în ceară verde ale dregătorilor din sfatul domnesc, documentul era înmînat solicitantului. Și pentru ca solemnitatea actelor să fie și mai evidentă, textul era redactat în limba slavonă (într-o epocă mai tîrzie și în limba greacă). Correspondența particulară și unele documente mai pușin însemnate erau alcătuite în română.

Domn al țărilor de peste munți

Pornind de la această realitate evidentă, istoriografia noastră a considerat, multă vreme, că la curtea domnească ar fi existat o cancelarie ce se ocupa cu traducerea și redactarea în slavonă a hrisoavelor solemne și, paralel cu ea, o cancelarie în care se încheiau înscrisurile în limba română. În realitate avem de-a face cu o singură instituție feudală — cancelaria românească — ce emitea acte în limbile română, slavonă, latină, greacă și unde existau, de asemenea, servicii destinate purtării corespondenței și încheierii actelor în polonă, maghiară etc.

La sfîrșitul secolului XVI, instituția cancelariei, destul de

rigidă și încorsetată de o formularistică ce se repeta, aproape invariabil, de zeci și sute de ani, de la domn la domn și de la document la document, începe treptat-treptat să capete noi forme de expresie și, totodată, să oglindească mai pregnant evoluția petrecută în sinul societății românești a vremii. Această tendință este evidentă, mai cu seamă, în cancelaria domnească din vremea lui Mihai Viteazul, spirit politic și diplomatic ce s-a ridicat deasupra epocii sale și care a încercat ca și prin intermediul actului de cancelarie să reflecte tendințele politice ce se făceau tot mai evidente în sinul societății din vremea sa.

Printre documentele ce s-au păstrat de la marele voievod se află și cîteva hrisoave monumentale, acte scrise pe pergamente de dimensiuni ne-

obișnuite și care consemnează numele unui mare număr de persoane. Astfel, la 4 august 1599, Mihai Viteazul dădea un hrisev (77 × 65 cm) în care întărea boierului Stoica, mare vistier, achiziția ocinilor de la 440 oameni, pentru care plătiese 521 300 aspri. Relevant în acest document este faptul că în formula titlului domnului, Mihai apare ca „stăpînînd și domnînd peste toată țara Ungrovlahiei, încă și al țărilor de peste munți, Amlașului și Făgărașului herțeg”. După o perioadă îndelungată în care menționarea „țărilor de peste munți” lipsise din documente, formula reapărea — și nu întîmplător — în formularistica actelor domnești și o vom constata și în actele similare din sec. XVII. Mai întîi e de semnalat faptul că această titulatură, deși nu reflecta o situație reală la acea dată,

subliniază atât conștiința apartenenței lui Mihai la o glorioasă tradiție voievodală, cât și pe aceea de a urma liniile politice directe ale predecesorilor săi, care prin posesiunile de peste munți stăpîniseră și în țara românească a Transilvaniei. După cum sublinia P.P. Panaitescu într-o comunicare reproducută în *Mașină istoric* (nr. 3/1984), stăpînirea domnului român în „o mare parte a Ardealului” a introdus „viața liberă românească în aceleași forme politice și sociale ca la ei în țară”.

Pe de altă parte însă păstrarea acestei formule a posesiunilor de peste munți în titulatura domnului — într-o vreme cînd nu mai exprima o realitate istorică și nu mai era în uz — ni se pare deosebit de semnificativă, mărturisind și despre gîndul voievodului de-a aduce sub sceptrul său Transilvania, fapt de altfel împlinit în domnia sa strălucită.

Satele il urmează pe Mihai

Unirea celor trei țări române sub sceptrul lui Mihai Viteazul a creat momente cu totul noi și în activitatea cancelariei domnești.

Cînd a trecut munții în Transilvania, Mihai vodă a lăsat în competența marilor dregători soluționarea unor probleme de cancelarie mai puțin importante. Știm aceasta și dintr-o „carte” redactată în românește și dată de marelui logofăt Teodosie, aflat la Alba Iulia, nemeșului Olasi Ianoș „ca să fie în pace pentru că l-a fost mînat nemîșii să meargă cu turcii solie. Iar eu l-am ertat de cestă cale ca să se ducă să-și aducă jupîneasa-ș de la Logoji. Și nime să nu l-bîntuească preste carte mea”.

Alte acte au fost emise de Nicolae Pătrașcu, care semna „Io Necula voevod și domnu a toată Țara Românească, fiul marelui și preabunului Mihail voevod” (4 mai 1600), sau „Io Niculăe voevod și domnu a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Io Mihail voevod, domn a toată

Țară Ardealului [s.n.]” (15 mai 1600).

Această ultimă formulă relevă, fie și într-o manieră indirectă, caracterul acțiunii lui Mihai în Transilvania, faptul că el acționa acolo nu în interesul Habsburgilor, ci urmînd idealul major al unirii. Este de subliniat conținutul pe care îl avea noțiunea de domn, în sensul că stăpînirea lui Mihai Viteazul în Transilvania nu era dependentă de nici o putere străină, ci avea un caracter deplin.

Noul statut politic în care se găsea Transilvania a căpătat consacrarea în documente și prin modul în care se constituiau martorii la întocmirea actelor respective. De obicei, aceștia erau boieri, membri ai Divanului domnesc. În actele emise în Transilvania, componența reflectă noua realitate istorică: alături de dregătorii din suita voievodului figurează și demnitarii transilvăneni — Corniș Gașpar, Sechel Moieș, „mare ghenărăraș”, Ștefan Ciaky sau Dimetăr Napraghi, „mare cațelareș”.

În perioada cînd Mihai Viteazul se afla în Transilvania, numeroși locuitori din Țara Românească, mînați de diferite nevoi și pricini, au trecut munții spre a solicita intervenția domnitorului, deși în Țara Românească rămăseseră — cum am văzut — instanțe care să împartă dreptatea. Trebuie să vedem și în această plecare — uneori a sate întregi — o expresie a prestigiuului de care se bucura în rîndul maselor dreptatea voievodală. Astfel, la 21 martie 1600, la Alba Iulia, Mihai judeca o pricină a locuitorilor din Morăști (jud. Argeș) și tot aici, la 12 martie, a satului Dobriceani (jud. Vîlcea),

apoi la 13 aprilie, a lui Oprea de Cordon și Undreiaș de Corcova (jud. Mehedinți). Alte documente amintesc de judecări în legătură cu satele Groșani (jud. Olt) și Furești (jud. Argeș), Novaci și Suseni (jud. Gorj). Urnirea dincolo, în Transilvania, a unor sate din Țara Românească, în căutarea lui Mihai, spre a li se face dreptate, constituie și o dovadă elocventă a sentimentului colectivității unice românești la locuitorii de-o parte și de alta a Carpaților.

Actele emise de Mihai în Moldova — cu excepția unei scrisori redactată în tabăra de la Hotin (10 mai 1600) în limba polonă și adresată boierilor din cetate — n-au mai ținut seama de tiparul formularului de cancelarie. Sub presiunea evenimentelor, au fost redactate acte foarte laconice. O particularitate a lor constă în aceea că păstrează formula cu titulatura domnului așa cum apare ea în documentele muntene și formula, de încheiere din cele moldovenești. Aceste documente, originale, atestă și ele existența unei cancelarii unice, românești, a lui Mihai Viteazul. De altfel, la redactarea actelor au fost folosiți atît dieci din cancelaria Moldovei cît și din Țara Românească, aflați în suita domnului, ceea ce dă caracter de „universalitate” românească acestei cancelarii. Dintre pisarii moldoveni s-au aflat alături de voievodul unificator de țară Arseni Neboiatco și Negilaș, renumiți în vremea lor, precum și alții de mai puțin faimă: un Ionașco, un Gligorie, Rusul, Tăbuci și Crăciun, cu-

noscut încă din cancelaria lui Mihnea Turcitul.

Mobilitatea cancelariei domnești este ilustrată și de faptul că în nici o altă domnie din Țara Românească nu s-au emis acte de cancelarie în atâtea locuri ca în timpul lui Mihai Viteazul. În afară de București și Tirgoviște, o serie de localități din Muntenia, Transilvania sau Moldova — și anume Argeș, Cepturoaia, Caracal, Craiova, Dobroței, Gherghița, Grădiște, Gura Tealejenului, Pitești, Ploiești, Strejești, Alba-Iulia, Făgăraș, Iași, Hotin, unde s-a aflat cancelaria domnească — au devenit, cel puțin pentru o zi, reședință de scaun a țărilor române.

În frumoasa limbă românească

Transformările petrecute în cancelaria domnească în timpul lui Mihai Viteazul sînt deosebit de semnificative și în ceea ce privește folosirea limbii române în redactarea documentelor. Acest fenomen poate fi urmărit îndeosebi la actele din afara cancelariei propriuzise — care păstra tradiția limbii slavone. Astfel, în timp ce cu aproximativ două decenii înaintea lui Mihai Viteazul, sub Mihnea Turcitul și Petru Cercel, într-un interval de 14 ani, numai două acte au fost redactate în limba română, în timpul domniei lui Mihai Viteazul (care a măsurat 8 ani), numărul documentelor redactate în românește se ridică la 40. Două dintre ele (13 iunie și 15 septembrie 1600) sînt acte solemne, redactate în cadrul cancelariei domnești. În slavonă sînt doar formulele de început și de sfîrșit ale documentelor.

De asemenea, multe din notațiile voievodului au fost făcute în limba română, cum este cunoscută însemnare¹ prin care Mihai, într-o clipă de adîncă meditație politică la destinele neamului și țărilor române, își mărturisea gîndul său înalt: „și hotaru Ardealului, Pohta ce-am pohtit, Moldova, Țara Românească”. În

limba română sînt și însemnările marginale făcute de domn pe marginea actelor diplomatice ce i-au fost prezentate. „De la solul Spaniei carele șade lîngă împăratul nemțescu” a scris el pe un document. Pe un act maghiar de la Andrei Báthory, Mihai nota: „Ce-au trimis batăr Andreiș la păratul turcescu pîntru pacea”. Pe un altul — jurămîntul de credință al lui Kaptury Ianos, numit comandant al cetății Suceava — domnul a însemnat: „A lui Căpturi pîntru jurămîntu”.

Aidoma voievodului, curtenii și sfetnicii din cancelaria domnească și-au scris însemnările pe diferite acte în românește: „Eu banul Mihalcea am scris”, nota acesta pe o scrisoare în maghiară adresată bistriștenilor. Calotă, banul Craiovei, se adresa primarului Sibului, Lucas Engeter, de asemenea, în românește: „Multă viață și sănătate tremețu domniavoastră, ca la ai miei dragi frați. Și după aceea, de veți întreba domniavoastră de astă parte de locu de încoace să știți domniavoastră că e bine și pace”. Aceluiași Lucas Engeter i se adresa și Nica Vistierul, cerîndu-i să-și respecte jurămîntul de credință dat lui Mihai Viteazul. „Au pare-vă domniia voastră — scria Nica — că domnu nostru iaste fără de oști și fără de oameni? Nu chipzuireți acea, că în deșert chibzuî”.

În același timp, documentele redactate în slavonă conțin traduceri marginale în românește. Dar cele mai semnificative pentru caracterul românesc al cancelariei marelui voievod sînt, desigur, documentele diplomatice redactate în limba română și care conțin instrucțiunile lui Mihai Viteazul către ambasadorii săi, ori sînt rapoarte primite sau trimise de domnul român². Între împuternicirile date de voievod solilor săi trimiși la Sigismund III, regele Poloniei, citim și această asigurare de pace a lui Mihai Viteazul către vecinul său. „Ce să nu vă porniț pre cuvintele altora carei îmblă să facă vrajbă și sfadă întru toată creștinăta-

tea, și să nu îmble măriia lui în aceasta cu țeara, să rădice sabia în aleaul nostru, fiind noi slugile creștinii... noi sîntem gata a sluji cu mare pace măriei lui și ferți măriei lui, și acum încă nu ne lepădăm de aceasta, numai ce vom să înțelegem voia măriei lui mai deschis și mai luminat”.

Dintre aceste documente diplomatice, deosebit de important este cel din 11-26 iulie 1600, dat la Alba Iulia, și în care sînt cuprinse doleanțele lui Mihai Viteazul ca răspuns la mesajul adus de un trimis al împăratului Austriei, Rudolf II. În acest document, voievodul român își exprimă crezul său politic: menținerea sub un singur sceptru, al său și al urmașilor săi, „fir pre firul lui, și pre feciori și pre feate”, a celor trei țări românești, Transilvania, Muntenia și Moldova pe care le unise într-o singură țară.

Limba română a fost folosită, de asemenea, și de membrii familiei voievodului. Între ei, Nicolae Pătrașcu, fiul său, și Ilinca, fiica acestuia și neputa lui Mihai Viteazul, de la care ne-au rămas cîteva însemnări în românește cu litere latine, printre primele de acest fel din cultura românească.

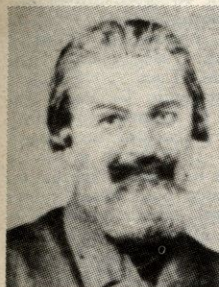
Se cuvine, totodată, a fi menționată și acuratețea limbii folosite, ca în acest document din 13 aprilie 1600, în care Mihai judeca pricina unui bir nedrept pus de „Nica Vistiarul”: „Deci, de va jura cum nu l-a pus el acel bir, el să-și țiee ocina iar de nu va jura, să faceți cartea acestui om, să-și ție el a lui moșie. Aceiași țți grăiescu, într-alt chip să nu fie”.

Limba română în timpul lui Mihai Viteazul a cîștigat, așadar, un loc important în treburile oficiale ale statului, marale voievod evidențiind, și prin aceasta, caracterul românesc al înaltei sale acțiuni politice. El a deschis, totodată, drumul pătrunderii scrisului românesc în cancelaria domnească, fapt înlesnit apoi de preferențele social-economice din primele decenii ale sec. XVII, care au dus la utilizarea preponderentă a limbii române în documentele emise de succesorii lui Mihai.

¹ Ele au fost publicate în volumul *Documente și însemnări românești din sec. XVI*, București, 1979.

² *Magazin istoric*, nr. 10/1975.

CRONICI DE FAMILII

NEGRI

Prof. univ. EMIL BOLDAN

„Înalt, frumos, elegant, seducător în toate chipurile, pe atât de distins în înfățișarea sa, pe cât de nobil în simțiri”; „Frumos, înalt, lat în spate, cu capul și barba à la Henric IV, cu care semăna; distins, bun și blînd, poet uneori și întotdeauna filozof”. Prin cuvintele de mai sus, G. Bengescu și Maria G. Bogdan, fiica lui V. Alecsandri, schițau portretul fizic și moral al celui care a fost Costache Negri, un mare patriot și om de stat, unul din reprezentanții acelei admirabile generații de cărturari și oameni politici care, prin revoluția din 1848, Unirea din 1859 și războiul pentru cucerirea independenței, au pus bazele statului modern România.

În șirul lung de generații al familiei sale, Costache Negri a fost figura cea mai reprezentativă, dar — în alte condiții istorice și cu alte mijloace — înaintașii săi și-au făcut și ei simțită prezența în istorie și cronica l-a înregistrat încă din veacurile evului mediu.

Oameni de țară, dregători, diplomați

Unele date despre îndepărtatii săi strămoși ni le oferă Negri însuși, într-o scrisoare expedită la 29 februarie 1872, din Tîrgu Ocna, prietenului său Vasile Alecsandri. Poetul îl anunșase că lucra la amplul poem istoric *Dumbrava Roșie* pe care intenționa să i-l dedice — cum a și făcut-o — cu prilejul împlinirii de către Negri a vârstei de 60 ani. Comunicîndu-i că a fost de emoționat de această veste, Negri i-a atras atenția poetului că ar comite o eroare cronologică dacă, printre vitejii participanți la episodul de la Dumbrava

Roșie (petrecut prin 1500), l-ar include și pe strămoșul său *Ioniță Negre*, căci acesta „murise și fusese îngropat în 1471, în pămînturile sale de la Negrești, aproape de Vaslui”. Ioniță Negre, scria mai departe Negri, fusese „paharnic al lui Ștefan Vodă [și] a fost descăpăținat de către acest erou [Ștefan] în 1471”, pentru că s-ar fi opus acțiunii domnului de înlăturare a lui Radu cel Frumos, sub cuvînt că muntenii „erau de aceeași nație și credință cu noi”. Și, mîndru de acest strămoș al său, într-un fel precursor al ideii unirii celor din dreapta și stînga Milcovului, adăuga: „Străbunul meu, fostul paharnic, avea inima deasupra capului”, adică era dominat de ideile morale, nu de cele materiale și „urmașii lui, pînă la mine inclusiv, s-au încapățînat să urmeze această pildă”.

Coborînd pe firul vremii, Negri amintea apoi despre un alt strămoș al său, „om așezat

În imagini: Costache Negri și surorile sale Catina, Elena și Zulia.

și practic", pe nume „Negre vornicul, sfetnic credincios și prevăzător timp de 24 de ani în șir al lui Alexandru cel Bun, de la 1402 pînă în 1426. Îi găsești numele scris printre cei 12 boieri în două crisobule [hrisoave] ale acestor domnitori, care se află în uricariu lui Codreanu [de fapt, Teodor Codrescu, editorul colecției de documente *Uricariu*], în alte cinci, traduse și tipărite de Hasdeu, și într-unul pe care-l avem în familie, datat, acesta, de la 1414 și care se află la mine".

Un alt strămoș evocat de Negri în amintita scrisoare era „un soi de cavalier, nu un aventurier, cum din capul locului ai fi ispitit s-o crezi, ci unul rătăcitor, care, după ce-și părăsise țara cu socru-său, [Petru] vodă Șchiopul¹ și izbutise să fie trecut în cartea de aur a Veneției, a murit la Barcelona. I-am găsit urmele în arhivele Vienei".

În sfîrșit, în afara celor menționați mai sus, își mai descoperea printre descendenți și un înaintaș care fusese decapitat „la Hotin de către Ieremia Movilă"; acest înaintaș al lui Negri fusese „unul din cei patru [dregători] care conduceau Moldova pentru Mihai Vițeazul, din vremea cînd acest domnitor hărțuia această țară fiului său Pătrașcu-Vodă... Iată, așadar — își încheia el enumerarea strămoșilor — al doilea descăpăținat pentru frații de dincolo de Milcov", ceea ce, cu alte cuvinte, înseamnă că idealul unirii, pe care îl împărtășea și pentru a cărui împlinire luptase și el, era vechi în familia lui Negri.

După cum se vede, Negreștii erau de străveche origine românească. Numele familiei era, de fapt, *Negre* (sau *Negrea*). Schimbarea lui în Negri trădează, desigur, tendința occidentalizantă a vremii, aceeași care a făcut și ca Alexandru să devină Alecsandri, Rusu → Russo, Milu → Millo ș.a. Deși N. Iorga ni-l înfățișează pe „Negri de origine greco-levantină", iar A.D. Xenopol susținea originea italiană a acestei familii, obârșia ei veche românească este de necontestat².

Cu trup și suflet partizani ai Unirii

Dintre Negreștii care au trăit în secolul XVIII reținem pe *Costin*, primul dintre cei doi copii (celălalt se numea *Ion*) ai *jicnicerului Negrea*, „fost mare căpitan al ținutului Covelui"; jicnicerul era nepot după tată, al unui *Apostol Negrea*, care a trăit pe la începutul veacului XVIII. Pe acest Apostol Negrea, în lucrarea sa *Neamurile Mavrodinilor din Țara Românească și Moldova*, publicată în 1912, C. Gane îl considera, fără nici o dovadă, „coborîtor din Mavrodi Grecul din

Constantinopol"; o făcea, probabil, pentru a justifica numele familiei Mavrodi, căci în grecește *mauro* înseamnă, într-adevăr, negru.

Revenind la Costin Negrea, știm despre el că fusese înălțat la dregătoria de „ban" și murise în Basarabia, în 1824, la adînci bătrînețe. Soția lui, fiica vornicului Ioan Luca, se trăgea dintr-o familie boierească amintită de Neculce în letopiseful său, atunci cînd vorbește despre un „Ștefan Luca vistiernicul", trimis de Dimitrie Cantemir la Petru cel Mare, pentru a stabili, în numele domnului, principalele condiții ale tratatului de alianță încheiat la 3/13 aprilie 1711 între Rusia și Moldova³. Din căsătoria lui Costin Negrea cu fiica vornicului Ioan Luca s-au născut cinci copii: două fete și trei băieți — *Petrache*, *Mihalache* și *Constantin*, Mihalache a ajuns și el „ban", ca și tatăl său, și membru în Obșteasca Adunare a Moldovei; a fost tatăl a trei fete și al unui băiat — *Ionidă* — care, după studii de medicină începute la Paris, unde l-a avut coleg pe viitorul medic și om politic român Ludovic Steege, a murit, în 1841, bolnav de tuberculoză.

Dintre cei trei frați, Petrache, cel mai mare, a avut cariera cea mai frumoasă. A ajuns vornic și mai apoi agă, fiind mult prețuit de domnitorul Scarlat Calimachi (1806; 1807-1810; 1812-1819). Acesta l-a și numit, împreună cu boierul Ioan Basotă și tînărul pe atunci Gh. Asachi, în Departamentul judecătoresc al afacerilor străine; mai tirziu, fiind un pravilist cunoscut, a fost însărcinat ca, împreună cu Andronache Donici, Costache Conachi, Cristian Flechtenmacher și alții, să redacteze conдика de legi care avea să fie isprăvită în 1817.

Soția lui Petrache Negrea, *Smaranda*, era fiica spătarului și mai apoi a vornicului Manolache Donici (bunic, după mamă, al lui Alecu Russo); mama sa a fost una din „frumoasele și înțelepte" fete ale logofătului Neculai Roset Roznoveanu. Ecaterina, matusa Smarandei, a devenit soția primului domn pămîntean, Ionidă Sandu Sturdza (1822-1828).

În 1821, în timpul Eteriei, de teama ciurmei care începuse să bîntuie în Moldova, familia lui Petrache Negrea s-a refugiat la Chișinău. Molima de care fugise l-a ajuns însă și aici și Petrache i-a căzut victimă, în 1823. După moartea sa, văduva Smaranda și cei cinci copii ai săi — *Catinca*, *Costache*, *Elena*, *Maria* și *Zulnia*, ultima născută chiar în 1823 la Iași — s-au stabilit în capitala moldavă, fiind adăpostiți de matusa lor Ecaterina, în palatul domnesc.

În 1828, Smaranda s-a recăsătorit cu poetul Costache Conachi⁴, vecinul de moșie al Negreștilor. Poetul o iubea de multă vreme și o cîntase în versurile sale, dar aceasta fiind măritată și mamă a mai multor copii, se resemnase. Deși dragostea era împărțită de ambele părți, căsătoria nu s-a putut realiza decît la cinci ani după moartea lui

¹ Magazin istoric, nr. 7-8/1982.

² Cu acest prilej, nu-l de prisos, poate, să ne oprim puțin și asupra pronunției acestor nume proprii bisilabe. Unii, tentați de pronunția franțuzească, vorbesc de Russo, Negri, cînd, de fapt, pronunția acestor nume nu poate fi decît cu accentul pe prima silabă: Russo, Negri, ca și Ștefan, Rôgdan ș.a. Cine ar pronunța Mîllo, numele vestitului actor, provenit dintr-un Milu, sau Mîllé în loc de Mîlle?

³⁻⁴ Magazin istoric, nr. 10/1973; 3/1979; 2/1979.

Petrache, din cauza opoziției Caterinei, „oborâșanița”, sora mult mai vîrstnică a poetului, care n-o voia pe văduvă, fiind săracă și cu mulți copii.

În 1828, după moartea surorii sale, poetul, în vîrstă de 50 ani, s-a putut căsători cu cea dragă. Pericerea le-a fost de scurtă durată, căci, după ce, la 17 august 1828, a născut-o pe *Cocuța* sau *Catrina*, la 12 octombrie 1831, Smaranda s-a stins pe neașteptate din viață.

Catinca, cea mai vîrstnică dintre copiii lui Petrache Negre, a mai născut în 1810. A fost căsătorită cu Vasile Rosetti-Prîbeagul, căruia i-a dăruit un copil — *Smărândișă*. În 1850, a divorțat de bărbatul său și, pînă la adînci bătrînețe, a trăit la Tîrgu Ocna, unde a și murit, în 1903.

Cea de-a treia fată, Eugenia-Maria, născută în 1819, s-a călugărit; alături de sora ei vitregă, *Cocuța* Conachi-Vogoride, a contribuit la demascarea algerilor falsificate de caimacamul reacionar N. Vogoride¹.

Mezina familiei, Zulnia, a fost căsătorită cu Vasile Sturza, unul dintre cei trei caimacamii numiți în fruntea Moldovei în octombrie 1858. Din funcțiile pe care le aveau, el și Anastasie Panu, adepți ai Unirii, au adus reale servicii partidei unioniste moldovene, anihilînd acțiunile celui de-al treilea caimacan, ce se opunea curenților unionist.

Cuvînt de-mbărbătare poetului

Elena — cea mai cunoscută dintre surorile Negri — s-a născut în 1816. În 1837 s-a căsătorit cu Alecu Vișnav-Liteanu, de care a divorțat însă în 1843. Vasile Alecsandri o cunoscutese în 1840, la Prîbești, la moșia cumnatului ei, Vasile Rosetti-Prîbeagul și fi produse o impresie extraordinară, cum rezultă din „jurnalul” lăsat de poet fiicei sale, Maria G. Bogdan: „Elena, un drăcușor plin de duh, încîntător, ironic, figură malîțioasă și plină de grație, fire bogată, generoasă, sensibilă; inimă de înger, închipuirea arzătoare și mobilă. Pare a avea plăcere să stea de vorbă cu mine și să-mi asculte entuziasmul pentru Venetia, Roma, Florența...”

Era, într-adevăr seducătoare, cum ne-o arată și tabloul făcut de C. Rosenthal. După cîteva scurte înfîlîiri prin 1842-1843, pe la „cursurile libere” ținute la Academia Mihăileană de către Ion Ghica și Mihail Kogălniceanu, sau în cercul unor tinere doamne din înalta societate moldovenească, Alecsandri a reîntîlnit-o în 1845, la conacul de la Minjina. Corespundaseră sporadic, așa cum rezultă din rîndurile autobiografice pe care poetul le-a redactat în 1856, la cererea lui Abdolonyme Honoré J. Ubicini, și în care se referă la încurajările primite „de departe”, de la Elena Negri, atunci cînd poetul fusese întîmpinat cu ostilitate în saloanele boierești, după publicarea primelor sale poezii. „Publicarea unor

din aceste bucăți într-un calendar pe 1843 — scria Alecsandri — dădu loc unui mare număr de critici. În saloanele lumii bune li se zicea «poezii de colibă». O sirgură persoană care abia mă cunoștea și care mai apoi a exercitat o înfrîiere dumezeiască asupra tinereții mele îmi scrisese de departe o scrisoare încîntătoare, în care îmi spunea: «Continuă cum ai început; cel mai frumos titlu de glorie la care trebuie să rîvnescă un poet este acela de poet național și popular... Ei îi datoresc tot ce am mai bun, și, dacă n-ai fi avut nenorocirea s-o pierd, aș fi realizat capodopere”.

Revederea lor, în 1845, a fost hotărîtoare, cum rezultă și din poezia *8 Mart*, scrisă în acel an la Blînzî — moșia Elenei —, unde se refugiase cei doi îndrăgostiți. Ea a inspirat poetului ciclul de poezii din *Lăcrimioare*, înnumarat cu celebra *Steluța* (poezie intitulată inițial *Dedicație*), care, pusă pe note, a devenit cunoscută și cîntată de multe generații de îndrăgostiți.

Ce-a urmat este îndeobște cunoscut: bolnavă de tuberculoză, Elena a plecat, în 1846, în străinătate, să-și îngrijească sănătatea. Poetul a însoțit-o; s-au întîlnit cu Bălcescu, în Italia, în iarna 1847; boala s-a agravat și, sfătuiți de medici, au pornit spre țară. La 4 mai 1847, în Cornul de Aur, Elena s-a stins din viață, sub privirile deznădăjduite ale lui Alecsandri, ale lui Costache și Zulniei Negri, ale prietenilor I. Bălăceanu și M. Kogălniceanu, chemați în grabă de poet. Au înmormîntat-o la Pera, sub o lespede de marmură pe care au săpat cuvintele: *Elena Negri, Moldavia, 4 mai 1847*.

Prin mișcătoare scrisori, Bălcescu și Iancu Alecsandri i-au scris poetului, îndemnîndu-l să-și caute alinarea în scris, transformîndu-și durerea pentru pierderea celei dragi în „dragoste către țară”.

IMPORTANT!

Începînd din nr. 9/1985 — după cum cititorii noștri au remarcat desigur — în paginile Magazinului istoric un nou concurs: Victoria ● 40 întrebări, în 4 serii, în 4 numere de revistă ● 200 importante premii ● Participarea numai pe baza celor 4 taloane publicate în nr. 9, 10, 11 și 12 din acest an ale revistei.

Îngrijindu-vă deci din timp, de procurarea numerelor 9, 10, 11 și 12 ale Magazinului istoric, vă asigurăm participarea la noul concurs Victoria, ale cărui prime întrebări, împreună cu primele taloane și cu regulamentul de desfășurare, au apărut în nr. 9/1985 și, respectiv, 10/1985 ale revistei.

¹ Magazin istoric, nr. 5/1975.

CE DATORĂM OAMENILOR DIN PALEOLITIC

MIHAI BRUDIU,
Muzeul Județean de istorie Galați

Raportată la tot ce înseamnă patrimoniul creației umane realizat după ea, epoca paleolitică — privită în imensitatea ei, 3 000 000 ani — ne apare încă drept un pustiu întins cultural, punctat ici-colo de descoperiri răzlețe, aparent fără legătură între ele.

Anticii au definit epoca de piatră drept „vîrstă de aur a omenirii”. El își imaginău că vremea în care trăiseră stră-strămoșii lor nu putea fi decît o perioadă fericită, în care indivizii viețuiau în deplină armonie și că-rora natura, darnică, le oferea tot ce le era necesar pentru trai. Să fi fost chiar așa? Cercetările științifice din epoca noastră au corectat acest peisaj idilic, deși sîntem departe de

a avea o imagine cît de cît completă a celei dintîi etape istorice a omenirii. În realitate, toate generațiile care au urmat au datorat paleoliticului însăși existența lor. Întîi, pentru că în decursul acestei îndelungate perioade a avut loc procesul antropogenezei, care a însemnat un lung lanț al evoluției din care antropologii de-abia au găsit cîteva verigi. Apoi, pentru că odată cu această evoluție au apărut și primii muguri ai gîndirii umane, care au determinat apariția procesului muncii, ascuțirea spiritului de observație și, apoi, a acelei vocații de a elabora un concept, un plan prin care natura să fie depășită.

Spre sfîrșitul perioadei glaciare, etapa numită tardi-glaciară, deci cam acum 16 000 — 10 000 ani î. e. n. grupurile umane paleolitice duceau un mod de viață migrator. Migrația lor avea un caracter pendulatoriu-sezonier: primăvara mergeau spre nord, iar toamna coborau spre sud.

Cum s-a ajuns la acest ritm de viață și de ce pe direcția nord-sud? Cauza au constituit-o sursele de hrană, reprezentate de turmele de animale sălbatice, în această etapă renii fiind animalele cele mai numeroase. Renii nu coborau însă decît pînă la o anumită latitudine sudică, unde găseau hrana preferată.

La noi în țară, cercetările arheologice i-au descoperit în așezările paleolitice de la Ripiceni, în bazinul mijlociu al Prutului și la Lespezi, în bazinul inferior al Bistriței, conturînd astfel limita sudică a migrației acestei specii de animale. Sursele de hrană vegetală ale renilor variau însă de la un sezon la altul, în cadrul unor latitudini din zona

periglaciară și, firesc, această lărgire sau restrîngere a ariei vegetației a determinat o migrație în lanț: a turmelor de erbivore și, concomitent cu ele a grupurilor umane care vînau animalele respective.

Cercetările efectuate în ultimii ani au dus la descoperirea unei așezări paleolitice la Cotu Miculinți, punctul Gîrla Mare — pe cursul mijlociu al Prutului; aici au fost depistate pînă acum șapte nivele de locuire, care datează între 16 000-11 000 ani î.e.n. Datarea acestor nivele a fost făcută prin analogie tipologică a materialelor cu cele de la Moldova V, de pe cursul mijlociu al Nistrului, unde au fost efectuate datări cu C14.

Așezarea de la Cotu Miculinți, care se află pe un promontoriu mărginit într-o parte de apa Prutului, a fost intens locuită, fapt ilustrat, între altele, de numeroasele vetre pentru foc și atelierele pentru prelucrarea silexului. Din cele peste 500 unelte din silex descoperite la Cotul Miculinți, 60 la sută reprezintă

dălți de diferite tipuri, restul fiind răzuitoare diverse, lame rețușate lateral, virfuri.

S-au descoperit, de asemenea — lucru deosebit de important pentru cercetarea istorică — ateliere de prelucrare a oaselor și coarnelor de ren. Elastic și ușor de prelucrat, cornul de ren a constituit în perioada respectivă materialul cel mai căutat. În general, uneltele din oase și coarne de animale n-au rezistat pînă în zilele noastre. Depozitul de loess în care se găsesc nivelele de locuire paleolitică de la Cotu Miculinți au întrunit însă condiții excepționale pentru conservarea timp de șase-sprezece milenii a unor astfel de materiale perisabile, care se constituie astfel în excepționale mărturii materiale ale acelor vremi.

Coarnele de ren pentru prelucrare erau procurate de la turmele sosite în zona nordică a Moldovei și nu erau aduse de la depărtări mari, cum se proceda de exemplu cu silexul (adus de la distanța de aproape 500 km). Că

așa stau lucrurile o dovedește faptul că în fiecare nivel de locuire s-au găsit, alături de coarne, și resturi de alte oase, precum și molari de ren.

Din analiza marelui număr de unelte din corn, ca și a pieselor în curs de confecționare, reiese priceperea tehnică deosebită a oamenilor ce locuiau în acea vreme pe teritoriul țării noastre. Mai întâi cornul de ren era supus la o tranșare riguroasă, concepută economic, pentru a se confecționa cât mai multe și cele mai potrivite arme și unelte. Astfel, baza cornului era detașată pentru a se obține ciocanul-tîrnăcop. Tija cornului se folosea pentru realizarea, prin despicarea cu dalta, de virfuri de lance, harpoane sau virfuri de sulite și străpungătoare. Unele unelte din corn erau combinate cu piese din silex pentru a li se mări eficiența, ceea ce relevă un progres în gândirea umană: prin acumularea de experiență se obținea o unealtă rezultată din asamblarea mai multor piese din materiale diferite.

Cercetarea uneltelor de muncă descoperite în săpăturile arheologice din localitatea amintită ne oferă posibilitatea de a cunoaște — pentru prima dată în țara noastră — unele detalii privind ocupațiile practicate de oamenii epocii paleolitice.

O serie de unelte de care ne folosim și astăzi își au începuturile în acea perioadă îndepărtată.

Ciocanul-tîrnăcop, de pildă, este o unealtă care a traversat de atunci pînă în zilele noastre toate civilizațiile. Piesa a fost concepută cu două capete, unul pentru percuție, iar celălalt pentru săpat. Era realizată din partea cea mai rezistentă a cornului de ren: baza acestuia era utilizată ca ciocan; capătul opus, retezat la distanța de 15-20 cm de la bază, era găurit longitudinal, în orificiul rezultat introducându-se o piesă de silex, cu o rezistență mai mare. Drept coadă a tîrnăcopului servea prima ramură a cornului.

Ciocanul-tîrnăcop a fost folosit de locuitorii așezării paleolitice de la Cotu Miculinți pentru extragerea silexului din faleză Prutului și, probabil,

pentru spargerea gheții de pe riu pentru a face copii de pescuit. S-au găsit astfel de piese și în alte așezări din zona Nistrului mijlociu, precum și în locuri de pe teritoriul R.P. Ungare și R.S. Cehoslovacia, dar în număr foarte redus și mai ales extrem de uzate. La Cotu Miculinți au fost descoperite șapte ciocane-tîrnăcop, toate într-o stare de conservare foarte bună, ceea ce ne-a permis să punem în evidență această străveche inovație tehnică.

Ocupația principală a omului paleolitic era vînatărea. De aceea, nu putine au fost inovațiile tehnice destinate practicării ei. Una dintre acestea a fost *lancea*, obținută prin despicarea tijei cornului cu ajutorul unei dălți de silex. După despicare, bucata de corn era șlefuită. Partea de la bază avea un manșon în care intra tija de lemn; dacă aceasta nu putea fi introdusă, se făceau creștături pe cele două laturi pentru a se prinde de mai bine virful lancei de tija de lemn.

Inovația cea mai importantă imaginată de oamenii paleoliticului a fost însă *nu lancea propriu-zisă*, ci o *canelură* sub forma unor incizii adînci executate cu dalta și dispusă fie în interiorul lancei propriuzise, fie în exteriorul acesteia. Această aparent neînsemnată zgîrțitură aducea un spor imens vînatărilor paleolitice, deoarece, după atingerea țintei, lancea rămînea înfiptă în corpul animalului, provocînd o puternică hemoragie, singele scurgîndu-se prin canelură făcut în virful lancei. În acest fel, vînatărea animalului era mult ușurată. Canelura a rămas o caracteristică ce definește lancea, iar originea ei se află la peste cincisprezece milenii în urma noastră.

Pînă de curînd, începutul pescuitului în țara noastră era atestat arheologic în epoca neolitică. Cercetările arheologice de la Cotu Miculinți au deplasat acest moment într-un timp mult mai îndepărtat, în epoca paleolitică, acum 12 000 ani. Dovada acestei ocupații este atestată de trei *harpoane* confecționate din corn de ren. Două dintre ele au forma plată, cu baza pu-

țin rotunjită, capătul ascuțit avînd cîte doi-trei colți dispuși cu virfurile îndărăt, situați pe fiecare latură. Aproape de mijlocul piesei se află un orificiu prin care se trecea o sfoară sau nojită de piele (la unul din harpoane se mai poate observa încă și acum urma legăturii!). Cel de-al treilea arată ca o sulită, cu cîte două perechi de colți dispuși cu virfurile îndărăt.

Practicarea pescuitului, în condițiile climatului glacial, nu era ușoară. Cînd apele erau înghețate, oamenii făceau copii în crusta gheții Prutului cu ajutorul ciocanelor tîrnăcop și aruncau harpoanele. Inovația — atît a uneltei, cît și a strategiei de pescuit — ne vine deci din paleolitic.

O altă inovație tehnică de o importanță deosebită pentru progresul civilizației a fost *perforarea unor materiale* (oase, coarne și chiar pietre, acestea din urmă avînd durități considerabile) groase de 10-12 cm. Perforarea se pornea de pe ambele suprafețe sub forma a două cunuri ale căror virfuri se întîlneau exact, după care urma definitivarea orificiului.

Perforarea a fost inovația care a generat inventarea roții, în perioada tîrzie a eneoliticului și a perioadei de tranziție la epoca bronzului, iar prin diferitele ei aplicări în practică a determinat ulterior un lanț de inovații care, putem spune, nu s-a încheiat nici astăzi.

Cît de valoroase sînt toate aceste realizări tehnice ne-o spune însăși istoria care dovedește că omenirea n-a renunțat nici o clipă la ele, iar flagelul „uzurii morale” nule-a atacat.

Descoperirile din așezarea paleolitică de la Cotu Miculinți au o dublă semnificație: pe de o parte, prin faptul că atestă rădăcinile adînci ale civilizației pe teritoriul patriei noastre, participarea activă a vechilor locuitori la procesul general de evoluție a societății omenesti; pe de altă parte, inovațiile tehnice imaginate de oamenii din paleolitic — evidente în unelte și armele atît de bine păstrate din această așezare — sporesc, cu un capitol nou și neabînut, cunoștințele noastre asupra acestei îndepărtate perioade istorice.

În lumea geto-dacică

„DREPTUL POPORULUI DE A CHIBZUI”

Dr. BARBU B. BERCEANU

Un aspect puțin dezbătut în istoriografia noastră îl constituie organizarea internă a societății dacice, raporturile între diferitele categorii sociale și gradul de participare a oamenilor la evenimentele politice. Era instituționalizată în Dacia o condiție cetățenească? În lucrările scriitorilor antici nu se fac referiri exprese la acest aspect, dar găsim suficient atestate toate elementele care — întrunite — duc la un răspuns afirmativ: anume, o formație

statală bine determinată și liber acceptată de către membrii societății, precum și participarea acestora (mai mult sau mai puțin în condiții egale) la viața social-politică.

De la primele menționări în izvoarele istorice sau literare societatea geto-dacă ni se relevă ca o colectivitate umană organizată politicește. În *Oedip rege*, Sofocle (sec. V î.e.n.) pomeneste de „Char-nabon, care în timpurile de

față domnește peste geți”¹ — fără să-l localizeze în timp și spațiu. Ulterior, izvoarele istorice menționează statul lui Dromichete² localizat în Cimpia Dunării, puternicul stat independent și centralizat al lui Burebista³, cu reședința la Argedava (căreia i s-au propus mai multe identificări) și, în sfârșit, statul lui Decebal⁴, cu capitala în Munții Orăștiei, la Sarmizegetusa. Așadar, de-a lungul a șase-șapte veacuri, între sec. V î.e.n., cînd Sofocle își scria tragedia, și sec. II e.n., geto-dacii au dovedit capacitatea de a se organiza în formațiuni statale, existînd indicii — între domnia lui Burebista și aceea a lui Decebal — și a unei reglementări a succesiunii la tron. Istoricul Cassius Dio scrie că Diegis, un trimis al lui Decebal la Domițian, a continuat să rămînă credincios regelui său, cu toate că împăratul, pentru a-l atrage de partea sa, i-a pus pe cap o diademă romană de rege. Atitudinea lui Diegis arată atât atașamentul său față de regimul politic geto-dac, cît și loialitate față de conducătorul statului dac.

Alături de monarh, puterea politică la geto-daci era exercitată de o adunare a bărbaților înarmați. În timpul conflictului dintre Dromichete și Lisimach, de exemplu, după ce regele macedonean a căzut prizonier, Dromichete a consultat adunarea poporului (în fapt a lup-

Adunarea poporului juca un rol important în adoptarea deciziilor în lumea geto-dacilor. În imagine, grup de daci, gravură după o scenă de pe Columna lui Traian

¹⁻⁴ Magazin istoric, nr. 1/1979; 7/1976; 4/1970; 7/1980; 9/1976.

tătorilor) cu privire la atitudinea ce urma să o ia față de invadator, „câci spuneau lup-tătorii, — după cum menționează Diodor din Sicilia — poporul care luase parte la primejdii, trebuia să aibă dreptul de a chibzui cum să fie tratați cei prinși”. A fost nevoie ca Dromichete să-și convingă ostenii asupra oportunității eliberării prizonierilor, pentru ca în cele din urmă adunarea poporului să fie de acord cu el.

Adunarea poporului funcționa cu aceleași atribuții și în sec. I e.n. Regele Scoriol (28-69 e.n.)¹ consulta această adunare în legătură cu atitudinea pe care dacii trebuiau să o adopte față de războaiele civile ce aveau loc în cuprinsul Imperiului roman, în vremea împăratului Nero, (54-68 e.n.).

Existența acestui factor de decizie politică este relevată și de rezultatele arheologice. În așezarea geto-dacică de la Brad, unde se crede că ar fi existat Zargidava² — cetate menționată de Ptolemeu în *Geografia* sa — a fost descoperită o piață de genul *agoraei* grecești, loc de dezbateri pentru adunarea poporului.

Societatea geto-dacică a cunoscut stratificarea, în sensul ei existind deosebiri între o pătură bogată ce se distingea prin purtarea unei căciuli (pilous), posesorii ei fiind numiți *pileati*, în contrast cu *comații*, cei ce umblau cu capul descoperit. Deosebirea dintre aceste categorii de cetățeni nu erau însă atât de mari, încât Decebal să nu-și îngăduie, de pildă, să trimită la romani o delegație compusă nu din *pileati*, ci din *comați*, desigur și în intenția de a-și sfida inamicul. Cît privește sclavii, deși nu sînt menționați în mod explicit, este de presupus că existau. Ei au fost însă în număr redus și utilizați probabil numai în activități domestice, iar existența lor nu a determinat — ceea ce este deosebit de important pentru a distinge profilul civilizației geto-dace — ca în Imperiul roman, o ordonare și un stat sclavagist.

Cultivarea într-un înalt grad, în comparație cu celelalte popoare ale antichității, a demnității, respectiv a unei condiții sociale superioare, rezultă și din informația lui Herodot — reținută ca exemplu de nesupunere față de zei și de filozoful german Hegel — că geto-dacii răspundeau cu săgeți zeităților aducătoare de fulgere și trănnete.

Un rol important în societatea geto-dacilor l-au avut femeile, ale căror moravuri au fost în mod deosebit apreciate de romani, așa cum se deduce dintr-o *Odă* a lui Horațiu. Ele puteau lua parte la lupte, așa cum sugerează unele scene de pe Columnă; femeile ocupau totuși, ca și la alte popoare din antichitate, o poziție socială inferioară.

Ideea de egalitate socială nu pare a fi fost cîtuși de puțin străină geto-dacilor. Referindu-se la esenienii — adepții unei filozofii ascetice care propagau egalitatea, numărîndu-se printre precursorii creștinismului (ne-au lăsat moștenire o bogată creație culturală, *Manuscrisele de la Marea Moartă*) — scriitorul și istoricul evreu Josephus Flavius arată, în *Antichități iudaice*, că „scotind că robia duce la nedreptate, iar pe de altă dîndu-și seama că se ivește astfel prilej de răzvrătire”, esenienii își țineau bunurile în devalmășie, acest fel de trai semănînd „cu cel al așa-numiților *politai*, de la daci”. Această precizare arată că pe atunci politaii erau tot atât de cunoscuți, dacă nu mai cunoscuți decît esenienii și că în același timp societatea geto-dacă avea instituții specifice de organizare.

Îmbărcînd o formă aparte, ce decurgea din particularitățile specifice societății și civilizației geto-dactice, viața social-politică la geto-daci ne dă astfel o puternică motivație pentru îndirjirea cu care strămoșii noștri și-au apărat neamul, glia și avutul — de la lupta împotriva regelui Persiei Darius I, în sec. VI î.e.n. și pînă la puterile cele înclăștări de la începutul sec. II e.n. cu Imperiul roman.

Cabrioletele, conduse de către posesorii lor, deveniseră o adevărată modă, pe vremea lui Ludovic XV. „Și, bineînțeles, spre a fi în pas cu moda, toate femeile de vază din Paris doreau să-și conducă, singure, vehiculele respective.

Cele mai frumoase mîini nu erau însă și cele mai... iscusite; din această pricină, accidentele de „circulație” se țineau lanț. Regele l-a chemat, la el, pe ministrul său d'Argenson (1696-1764) și i-a cerut să ia toate măsurile pentru siguranța trecătorilor.

— Dacă îmi dați voie să iau toate măsurile pe care le consider necesare — a răspuns acesta —, voi face ca accidentele de circulație să dispară cu desăvîrșire.

— Aveți toată libertatea, i-a spus regele.

A doua zi, o dispoziție scrisă interzicea conducerea cabrioletelor de către femeile care n-au implinit, încă, vîrsta de 30 de ani. Imediat după publicarea dispoziției, pe străzile Capitalei n-a mai apărut nici o cabrioletă condusă de o femeie. Nu s-a găsit, în tot Parisul, o singură femeie dintre cele atît de curajoase în a struni cai, care să aibă curajul de a mărturisi că a implinit... 30 ani.

Pe vremuri, și la „The Globe” — al lui Shakespeare — și la teatrul lui Molière, spectatori de „bună condiție” obișnuiau să meargă însoțiți de servitori. Doi spectatori s-au luat la ceartă în timpul unui spectacol, ceea ce, iarăși, nu era un lucru tocmai neobișnuit.

— Dacă am fi afară — a spus unul dintre ei — aș pune servitorii mei să vă aplice cîteva lovituri de baston.

— Domnule — i-a răspuns celălalt — eu n-am servitori pentru a vă putea face această onoare, dar dacă vreți să ieșiți, vă pot bate personal.

Unitate istorică românească

ȚARA CHIOARULUI

RADU POPA

La fel ca Maramureșul sau Făgărașul, Țara Chioarului a fost una dintre zonele importante de manifestare a micii nobilități românești în Transilvania medievală. Și aici, pe grinzile de lemn din case ori în sipele se mai păstrau, până în urmă cu două-trei generații, diplomele pe pergament acordate familiilor românești de principii sau regi, ecouri îndepărtate ale unei istorii locale pline de interes.

În anul 1717, când armata austriacă a înțreprins distrugerea sistematică a faimoasei cetăți a Chioarului pentru a face de nefolosit un obiectiv militar care-i crease mari dificultăți atât în vremea răzcoalei curuților conduse de Francisc Rakoczi II¹, cât și în timpul ultimei invazii a tătarilor în nordul transilvan, se încheia un capitol de istorie care durase în acele locuri aproape cinci secole. Într-un răstimp care se apropie deci de o jumătate de mileniu, cetatea de pe malurile Lăpușului a constituit centrul militar, administrativ și politic a ceea ce numim noi azi Țara Chioarului sau „Țara cetății de piatră”, deoarece Chioar este pronunțată românească a numelui Kővár — *cetate de piatră*.

Și totuși, istoria medievală a acestui întins ținut a început abia pe la mijlocul secolului XIII, când pare să fi fost ridicată prima cetate de zid de pe culmea cu versante abrupte din bucla Lăpușului, ci cu mult înainte de aceasta. Informații documentare ce luminează parțial stările din a doua jumătate a secolului XII atestă existența a două „păduri” în zona care se întinde de la sudul Munților Vulcanici (Tibleş, Gutii) și până la Someș, deci în bazinul râului Lăpuș, „păduri” desemnate ca fiind a Chechișului și a Finteușului și ca fiind locuite de „oameni care se cheamă Keykus-vend”. Acest teritoriu foarte întins era dăruit de regele Ungariei unei familii de mari feudali.

S-au emis diferite ipoteze asupra semnificației numelor consemnate în forme corupte de primele documente de cancelarie și încă nu este lămurit dacă, vorbind despre „pădurile” dintre Munții Vulcanici și Someș, precum și despre locuitorii acestora, diploma regală avea în vedere zecile de sate românești

din cuprinsul ținutului dăruit sau poate doar cele câteva așezări de nou veniți, întemeiate în secolul XII la marginile „pădurilor”. În diferent de aceste ipoteze, realitățile etno-demografice de la începuturile evului mediu ale ținutului sînt demonstrate, la scurt timp după aceste informații, de documente care, detaliind pe la 1400 situația de pe domeniul cetății Chioarului, înregistrează cu numele lor cele peste 50 sate românești care, împreună cu cîteva sate maghiare, erau aservite stăpînilor cetății ca urmare a daniilor regale. La 1424 este vorba chiar despre 94 sate românești pe domeniul cetății Chioarului, creșterea numărului nefiind desigur urmarea vreunei miraculoase „explozii demografice” petrecute în cîteva ani, ci consecința unei înregistrări mai meticuloase și mai exacte a zecilor de așezări răspîndite în zonele de deal și de munte ale Țării Chioarului.

De fapt, domeniul cetății Chioarului din a doua jumătate a secolului XIV nu cuprindea decît partea apuseană a bazinului râului Lăpuș, în aceeași vreme existînd spre răsărit, în depresiunea care poartă numele râului, și o „țară” românească a Lăpușului. Dacă această împărțire a unui teritoriu relativ unitar în două subdiviziuni, amîndouă foarte întinse, s-a datorat daniei pomenite și apariției primilor stăpîni ai cetății Chioarului doar în partea apuseană a ținutului, sau dacă de la început au existat aici două structuri teritoriale social-politice românești, este o întrebare la care încă nu pot fi date răspunsuri certe. Sub aspect etnografic, Țara Chioarului prezintă anumite particularități în raport cu învecinata Țară a Lăpușului, dar aceste deosebiri, înregistrate la nivelul cronologic al secolului XVIII și mai ales în cel următor, se pot datoră, foarte bine, și condițiilor social-politice diferite în care au evoluat, de-a lungul mai multor secole, cele două „țări” românești învecinate.

Prima cetate de zid de la Chioar a fost construită într-un loc așezat de izolat, depărtat de marile drumuri din zonă. Această s-a datorat faptului că în evul mediu principală cale de legătură dintre Transilvania propriu-zisă și părțile Băii Mari și Sătmăruului nu cobora de-a lungul Someșului, pe la Ji-

¹ Magazin istoric, nr. 10/1976.

bou, pe actualul traseu feroviar, și nici de-a lungul văii Bîrsăului, prin Valea Chioarului și Șomcuța Mare, pe unde tece acum șoseaua națională, ci urca de la Ileana pe culmea dealurilor, ducînd călătorul singuratic, carele negustorilor sau oștile pe lîngă locul ales pentru înălțarea zidurilor cetății. Hărți și planuri din secolele XVI-XVIII consemnează, de altfel, că drumul dintre Dej și Baia Mare trecea pe lîngă cetatea Chioarului, încît aceasta din urmă se afla la o distanță de numai 30 km de Baia Mare.

Cu toate acestea, sîntem foarte puțin informați asupra rosturilor acestei cetăți din primul ei secol de existență, ca fortificație care controla drumul pomenit sau, în primul rînd, ca centru de stăpînire și administrare a întinsului ținut de sate românești devenite părți componente dar și bază economică, militară și umană a domeniului cetății. În primii ani ai secolului XIV, Țara Chioarului a devenit domeniu regal, iar ulterior a trecut, pentru o durată de două secole, din stăpînirea coroanei în aceea a Drăgoșștilor maramureșeni.

Voievozii Maramureșului Balc și Drag, împreună cu fratele lor Ioan, fiii fostului voievod moldovean Sas și nepoții lui Dragoș din Bedeu, originari de pe malul de nord al Tisei (faimosul „descălecător” al Moldovei cu amin-tirea păstrată de tradițiile istorice românești, dar consemnat și în documentele vremii), au apărut la Chioar în a doua jumătate a secolului XIV. La scurtă vreme după revenirea lor din Moldova, de unde au fost alungați de oamenii devotați lui Bogdan I, și beneficiind de sprijinul regelui, Drăgoșștii și-au constituit în nord-vestul transilvan o stăpînire uriașă, o structură militară și social-politică dependentă de coroana maghiară, dar bazată pe importante resurse ale citorva sute de sate românești, structură ce trebuia să înlocuiască și să contracareze desprinderea din sistemul angevin — pe cealaltă latură a munților și ca stat de sine stătător — a Moldovei. Era firesc ca Drăgoșștii să urmărească și să reușească includerea Țării Chioarului în această structură care, acoperind aproape integral cinci comitate, depășea de cîteva ori suprafața și resursele Maramureșului lor originar.

Din vremea Drăgoșștilor și a descendenților lor care, după ce s-au contopit cu nobilimea regatului, au devenit puternica și importanta familie Dragffy, datează o parte a reconstrucțiilor și amplificărilor ce au transformat Chioarul într-una dintre cele mai puternice cetăți transilvane, cheie de boltă a apărării înspre nord-vest a principatului de mai tîrziu. Aceasta explică de ce Mihai Viteazul a fost preocupat în anii 1599-1600 de stăpînirea Chioarului, instalînd aici o importantă garnizoană, sub comanda lui Aga Lecca.

Dar pînă la aceste evenimente, prezintă deosebit interes informațiile documentare din secolele XV-XVI referitoare la obștile sătești ale românilor din Țara Chioarului; în

Vestigiile cetății Chioarului

acest sens, urbariile cetății Chioar ne permit reconstituiri și priviri semnificative în trecut. La fel ca și în alte regiuni de autonomie românească din cuprinsul Transilvaniei (Maramureș, Făgăraș sau Hațeg, de pildă), în Țara Chioarului s-a menținut de-a lungul evului mediu o pătură socială destul de numeroasă de mică nobilime și țărănime românească liberă, dispunînd de privilegii, în schimbul unor îndatoriri militare. Sintetizînd aceste stări de lucruri, un privilegiu acordat la 1615 de principele Gabriel Bethlen voievozilor români din Țara Chioarului precizează că „au fost de la început în ținutul Chioarului mai curînd boieri din aceia făcuți nemeși în fiecare sat, pe care-i cheamă și voievozi”, adăugînd apoi că ei „au privilegii de libertate nu numai de la domnul țării și de la stăpînii domeniilor, ci și de la regii și principii vechi, avînd și îndatorirea de a sluji cetății”.

Acești voievozi atestați pe domeniul cetății, într-o vreme în număr de 12, iar mai tîrziu ajungînd la 16, se aflau în fruntea cîte unui grup de sate (între 4 și 10 sate) reprezentînd cîte o subdiviziune administrativă dar și teritorială sau militară a Țării Chioarului. Chiar dacă unii dintre ei par să fi avut o situație foarte bună și mijloace considerabile, ca acel Gheorghe voievod din Copalnic — care la mijlocul secolului XVI adăuga prin cumpărare opt sate celor în fruntea cărora se afla de dinainte și care erau tot în număr de opt — este evident că acești voievozi nu mai exercitau decît o foarte mică parte din atribuțiile militare, administrative sau judecătorești pe care le avuseseră ante-

(Continuare în p. 27)

VLAHII ÎNFRUNTĂ PE „KÎPCEAK”

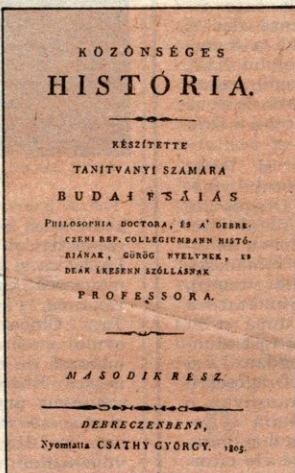
Investigarea documentelor de arhivă, a bibliotecilor și, în general, a izvoarelor istorice a furnizat cercetării istorice din ultimele două decenii tot mai multe și mai strălucitoare dovezi privind continuitatea de viață a poporului român în vatra străbună. Unele din aceste știri constituie informații inedite; altele — nu mai puțin prețioase — confirmă date existente în alte izvoare, dându-le astfel un spor de temeinicie.

În această din urmă categorie se înscriu și informațiile despre mai vechea istorie a românilor cuprinse în Istoria generală, alcătuită în 1805 de Budai Ezsáids, profesor de istorie, greacă și latină la Colegiul reformat din Debrețin. Autorul (care a trăit între 1766 și 1841) a fost unul din reputații savanți ai țării sale la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor, membru al Academiei ungare; lucrările sale s-au tradus în Anglia, Franța, Țările de Jos.

Ocupându-se, în volumul II al lucrării sale, de originea și peregrinările ungarilor pînă la venirea lor în Cîmpia Panonică, Budai Ezsáids redă un fragment din scrierea istoricului turc Ebûlğazi Bahadır Han (1603-1683) Șeșere-i Terakime (Genealogia turcilor) unde se evocă o perioadă istorică în care ungurii sălășluiau, undeva, între fluviile Don și Ural. Iată ce scrie Budai Ezsáids: „Tot cu acest nume [adică sub denumirea de Madzsar = maghiari — n. A.D.] au fost numiți ungurii și în Cronica istoricului mongol Ebûlğazi Bahadır Han care spune: «unul dintre conducătorii militari principali în timpul lui Oguz Han, cîștigat în luptele greștuite, a avut un fiu al cărui nume era Kîpceak. Cînd copilul a crescut mare, Oguz Hen i-a pus la dispoziție un numeros popor războinic, pentru a ataca cu onestă pe Vrusz (ruși), Vlahkok (români), Mad'sarak (maghiari) și Baskirek (bașkuri, bașkiri), care locuiesc în preajma țărilor Tin, Atel și Joik»”.

Încercînd a localiza a acestor

denumiri, Budai Ezsáids precizează: „Aici Tinul reprezintă Donul sau Tanaisul, Atelul este Volga, iar Jaichul reprezintă riul Ural”. Cît privește perioada în care s-a petrecut atacarea amintitelor popoare, istoricul maghiar arată că „din ceea ce scrie Ebûlğazi este limbede că aceștia au trăit cu mult înainte lui Ginghis Han...

După ce Kîpceak a supus aceste națiuni (adică pe ruși, vlahi, maghiari și bașkiri) a domnit acolo timp de 300 de ani și de la el provin Kîpceakii [în sens de familia domnitoare]”.

Dincolo de latura narativă a relatării lui Ebûlğazi Bahadır Han (era în obiceiul popoarelor asiatice de a identifica diversele triburi sau populații cu numele conducătorilor lor — Kîpceak reprezentînd evident unul din neamurile turcice, în perioada de apogeu a expansiunii lor), episodul reprezintă momentul istoric al impactului cumanilor (ei erau desemnați în vechile cronici sub numele de Kîpceak) cu popoarele menționate mai sus.

Pe baza analizei critice a vechilor cronici turcice, adunate într-un corpus sub numele de Oguznamé, istoricul Mehmed Ali Ekrem a precizat că înfruntarea dintre cumani și popoarele enumerate mai sus (între care se numărau

și vlahii = românii) s-a produs în anul 839p.

Chiar dacă istoricul ungar nu intră în detalii privind luptele cumanilor cu vlahii — interesîndu-l, firește, doar acele elemente ce priveau istoria Ungariei —, referirile sale la români, în acest context, sînt deosebit de importante. Pe de o parte, ele pot fi corelate cu informațiile din Oguznamé referitoare la o țară a românilor (Ulak ili) care au purtat lupte cu cumanii, de care îi despărtea o apă mare — Uluk Sawi (apa românului), la începutul secolului IX; pe de altă parte, autorul constată existența poporului român într-o perioadă anterioară venirii triburilor de unguri în Cîmpia Panonică. Se confirmă astfel, prin intermediul a încă unei scrieri istorice, că vechile cronici turcice — aparent o țesătură de legende și mituri — „oglindesc cu fidelitate — după cum constată Mehmed Ali Ekrem — relațiile istorice din Europa răsăriteană”. Și aceste izvoare — între care amintim Tevarih-i al-i Selçuk (Istoria dinastiei Selgiuchide) sau cronica personă Djami'et Tevarikh (Suma istoriilor), pentru a ne limita la izvoarele orientale — ni-i arată pe români ca dispunînd încă din secolul IX de o formă statală proprie, capabilă să organizeze rezistența împotriva unui dușman numeros, cum erau atunci cumanii. Așa cum aceste fragmente din vechile cronici pe care le-am citat fac referiri semnificative la dezvoltarea economică, socială și politică a românilor, la existența lor statală în sec. IX, alte cercetări au adus în ultimele decenii alte și alte dovezi, privind nu numai continuitatea românilor în vatra dacică strămoșască, dar și stadiul de dezvoltare atins de ei, existența îndelungată a unei organizări politico-statale, care a cunoscut o treaptă superioară odată cu centralizarea în cele trei state feudale românești: Transilvania, Țara Românească și Moldova.

Augustin DEAC

* Pe larg despre această identifi-care în Magazin istoric, nr. 7/1981. De asemenea, date se află și în lucrarea lui Mehmed Ali Ekrem Civilizația turcă și Mențiuni despre români în izvoare turcești preotomane și otomane (Anale de istorie, nr. 4/1982).

¹ În lucrarea sa Die Grosse Wanderung der Ungarn vom Ural nach Pannonien, Budapest 1982, p. 329, Istvan Bodor confirmă că pînă la anul 840 ungurii sălășluiau în acest teritoriu.

*Intrarea trupelor hitleriste în țară în 1940 a însemnat în fapt
ocuparea României
și subordonarea ei mașinii de război naziste,
a dus la jefuirea bogățiilor țării,
provocând grele suferințe poporului român.*

NICOLAE CEAUȘESCU

Octombrie 1940:

WEHRMACHTUL PĂTRUNDE ÎN ROMÂNIA

EUGEN PREDA

De la începutul tranzacțiilor zilei, în clădirea masivă a burselor din București (azi clădirea, aflată pe strada Ion Ghica, nr. 4, adăpostește Biblioteca Centrală de Stat) cursul acțiunilor a început să scadă vertiginos. A doua zi, joi 10 octombrie 1940, la bursă — locul unde în orice țară capitalistă se resimt imediat primele lovituri din subteranul economiei și politicii — panica s-a accentuat. Spre seară, co-

misarul general al guvernului la bursa de valori îl avertiza „pe toți deținătorii de valori românești să nu se lase influențați de șaptele citorva răuvoitori”, asigurând că „nici un pact intern sau extern nu justifică vreodată deplasarea de cursuri la bursă spre scădere”.

Care „șapte” făcuseră barometrul bursier să indice întunecarea și mai mare a orizontului? Ce noi îngrijorări cuprinseseră pe posesorii de acțiuni?

Zvonuri și realități

După prăbușirea Franței, în iunie 1940, rămași singuri în război cu Germania și confrunțați zilnic cu bombardamentele Luftwaffe, în dimineața de 8 octombrie britanicii au aflat din ziare despre „sosirea în număr considerabil a forțelor motorizate germane în România”. Știrea a fost răspândită de posturile de radio britanice și agențiile de presă. Ea a stîrnit o deosebită iritare la Berlin — unde s-a decis să se elaboreze o „precizare cu privire la trupele germane din România”, în care se spunea: „Berlin, 9 octombrie. În legătură cu diferitele zvonuri despre prezența unor trupe germane în România, agenția «Transkontinent Press» află din foruri competente din Wilhelmstrasse [sediu Ministerului de externe al Reichului] că acum nu se găsește în România nici un singur soldat german”. Dar exact cînd „precizarea” apărea și în presa bucureșteană din dimineața de 10 octombrie, primele eșaloane *în uniformă* ale armatei germane, aflate, cu concursul Ungariei horthyiste, în extremitatea de sud-est a teritoriului smuls României prin Diktatul de la Viena, treceau linia de demarcație în Valea Prahovei.

Acțiunea, pregătită în cea mai mare taină față de poporul român, era totuși sugerată public chiar în „precizarea” amintită, prin următoarea formulare: „Dacă soldați germani ar merge în România, ceea ce este foarte posibil, aceasta s-ar întîmpla în legătură cu garanțiile date de Germania României”. Și în același stil mistificator se pretindea că „acești soldați vor merge să instruiască armata română” și că „toate combinațiile legate de trimiterea unor trupe germane în România și care se ocupă de viitorul spațiului sud-estic sînt subrede”. I-au mai trebuit cîteva zile guvernului dictatorial legionar-antonescien pentru a confirma, sub proprie răspundere, că invadarea României de către trupele hitleriste începuse cu concursul său nefast. Astfel, presa buc-

reșteană de duminică 13 octombrie a publicat un comunicat în care, pretinzîndu-se că generalul Antonescu „și-a însușit” ideea guvernului anterior de a cere „concursul Germaniei pentru dotarea armatei și instruirea ei”, și dînd „curs acestui apel, Germania a decis trimiterea unei misiuni militare”, se anunța: „Primul eșalon al acestei misiuni, sub comanda d-lor generali de divizie Hauesen [de fapt Hansen] și Speidel, a sosit azi [sîmbătă 12 octombrie] la București”.

Documente de arhivă care au putut fi investigate în ultimii ani, numeroase fiind aduse în față prin grija Direcției Generale a Arhivelor Statului, precum și recente lucrări istoriografice și memorialistice permit o mai bună luminare a tabloului general al evenimentelor și aduc dovezi incontestabile că *inițiativa trimiterii trupelor germane în România a aparținut Germaniei naziste*, care s-a folosit de toate condițiile ce i-au înlesnit realizarea acestui obiectiv, recurgînd la presiuni politico-militare ce amenințau însăși ființa statului român.

În vizorul O.K.W.

„Posedarea terenurilor petrolifere române și, odată cu ele, a întregii zone dunărene”, fusese evaluată de către înaltul Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.) încă din aprilie 1939, imediat după dezmembrarea Cehoslovaciei și ocuparea Boemiei și Moraviei, ca unul dintre obiectivele primordiale ale expansiunii naziste. În documentul întocmit cu acest prilej (*Memoriu: Aprovizionarea cu petrol a Germaniei în timp de război*) se stabilea: „Acest scop poate fi atins prin mijloace: *economice*, în vederea instaurării unui monopol german asupra petrolului; *de politică externă*, în vederea unui tratat de alianță necondiționat; *militare*, în vederea unei depline stăpîniri teritoriale”. O.K.W. avea în vedere faptul că în România există „puternice sentimente antigermane. Din această cauză — se preciza în document — și în continuare mijloacele militare vor fi sin-

gurele care permit stăpînirea terenurilor petrolifere românești în caz de război. Aceasta [acțiunea] se poate limita la folosirea unei presiuni militare externe, dar să se treacă la acțiune deschisă”. Chiar și în acest ultim caz, deci al unei ocupații militare, O.K.W. formula drept premisă luarea măsurilor politice care să garanteze că industria de extracție și prelucrare a petrolului din România va fi preluată intactă.

În ajunul declanșării agresiunii Germaniei împotriva Poloniei, act ce a marcat izbucnirea celui de-al doilea război mondial, un alt document întocmit de O.K.W. (*Posibilitățile unei economii de război pe spații mari. August 1939*) relua problema acaparării petrolului românesc, dar și a gazului metan pentru producția de cauciuc sintetic, precum și a cromului și bauxitei din România. După prăbușirea Poloniei, Germania fiind sigură că i s-a recunoscut, încă înainte, Europa răsăriteană și de sud-est ca „sferă a sa de interese”, la O.K.W. se cerea, în noiembrie 1939, nu numai „subordonarea economică a petrolului românesc”, ci și pregătiri pentru „renunțarea [de către] statul român pe timpul războiului la drepturile de suveranitate, în favoarea Germaniei, în județele Prahova și Buzău”. La începutul anului 1940, în legătură cu temerile lui Hitler privind un eventual atac asupra regiunii petrolifere române, în deosebi după o posibilă debarcare anglo-franceză la Salonic, șeful Statului major general al armatei de uscat germane, generalul F. Halder, a ordonat elaborarea unui studiu de operații în vederea ocupării României. În conformitate cu această intenție, generalul Kurt von Tippelskirch¹

¹ În unele lucrări, în legătură cu generalul Kurt von Tippelskirch se afirmă, mai ales în privința convorbirilor avute în septembrie 1940 cu I. Antonescu la București, că era „șeful Cartierului general IV al Statului major al armatei de uscat germane”. Militar de carieră din 1908, prizonier în Franța în aproape întreaga perioadă a primului război mondial, de unde s-a ales cu o perfectă cunoaștere a limbii franceze, Tippelskirch a acționat, începînd în deosebi cu 1924, în serviciile de in-

la incunoștiință pe șeful Secției 2 a Statului major ungar, colonelul Ujszászy, că s-ar putea să fie absolut necesar în interesul Germaniei ca Ungaria să atace România, cu sprijinul Wehrmachtului, Regimul horthyist a văzut în această ofertă o șansă de a smulge România Transilvania și, la sfârșitul lunii martie, a ordonat mobilizarea a două corpuri de armată, iar în aprilie a comunicat la Berlin că va permite trecerea trupelor germane spre România. La 8 aprilie 1940, studiul de operații german privind ocuparea României era încheiat. Conducerea Reichului considera însă că aplicarea acestui plan era subordonată epuizării celorlalte mijloace de presiune asupra României pentru a garanta obținerea resurselor de petrol.

În ajunul prăbușirii Franței, cnd trupele germane atinseseră Calais și în chiar ziua anunțării capitulării Belgiei, în condițiile existenței unor îngrijorări tot mai mari la București privind statutul teritorial al țării, Berlinul și-a atins un prim obiectiv în România, prin încheierea „Pactului petrolului” (27 mai 1940). Basculînd spre Germania¹, în iluzia că în acest fel

formații militare. Cînd, în noiembrie 1938, noul șef al Statului major general al armatei de uscat, generalul F. Halder, a reorganizat și amplificat serviciile de informații și contrainformații militare, l-a numit pe Tippleskirch cu supravegherea și coordonarea lor, încredîndu-i funcția nou creată de adjunct al șefului Statului major general pentru informații. Tippleskirch a devenit astfel al patrulea adjunct, funcție oficial denumită Oberquartiermeister IV (O. Qu IV). Păstrarea denumirii de Oberquartiermeister pentru funcția de adjunct al șefului statului major, pînă la să facă aluzie la atribuțiile inițiale de intențență stabilite în 1882, tîdea să le disimuleze pe cele reale. În funcția pe care a deținut-o pînă în 5 ianuarie 1941, generalul Kurt von Tippleskirch a răspuns de secțiile Armate străine vest, Armate străine est, Atașați militari, Legații cu partidul nazist.

¹ În acest context, guvernul celui de-al treilea Reich se credea îndreptățit să comunice lui Carol II, prin intermediul ministrului german la București, Wilhelm Fabricius, „statul” de a accepta cererile ultimative ale guvernului U.R.S.S. din 26 și 27 iunie 1940, demers înțeles în 27 iunie, în cursul audienței pe care a avut-o la rege ministrul plenipotențiar Manfred von Killinger din centrul ministerului de externe nazist, aflat în Capitală în urma unui aranjament cu șeful

se vor pune la adăpost, Carol II și anturajul său au întreprins o mișcare fatală pentru țară și, cum s-a dovedit, chiar pentru inițiatorii ei. După o lună, în cadrul unei reorganizări guvernamentale, Carol l-a introdus în guvern pe unul din conducătorii legionari, H. Sima, ca subsecretar de stat la Ministerul educației naționale. Acesta, după ce participase, în septembrie 1939, la organizarea asasinării premierului Armand Călinescu², fugise la Berlin, de unde revenise în mai 1940. În noua sa calitate, Sima a fost folosit de mentorii săi pentru a se cere sosirea unei misiuni militare germane. Iată ce scria H. Sima: „La sugestia Legației germane, m-am prezentat regelui din partea acesteia și l-am rugat să ia în considerare propunerea venită de la Berlin, cerînd fără întîrziere trimiterea unei misiuni militare germane în România... Ca urmare a acestei convorbiri, regele Carol l-a chemat pe Fabricius și a solicitat în mod oficial, de la stat la stat, trimiterea acestei misiuni. Fabricius a transmis cererea regelui Carol la Berlin, dar răspunsul a fost negativ, deoarece regele propunea două lucruri: garantarea frontierei existente..., cît și prezența unei misiuni militare în România. Reichul nu voia să-și lege minile cu o garanție teritorială, înainte de a fi satisfăcut revendicările Ungariei și Bulgariei”. Așadar, conform acestei surse, inițiativa cererii de a se trimite „misiunea militară germană” a parvenit chiar de la Berlin și, probabil, a fost unul dintre principalele scopuri ale introducerii lui H. Sima în guvern. Așa se poate explica evoluția aparent contradictorie a poziției acestuia, care, deși la 4 iulie devenise titularul Ministerului cultelor și artelor în noul cabinet Gigurtu, și-a dat demisia după două zile.

² Serviciul Secret Român, M. Moruzov. (Acesta din urmă a fost asasinat de legionari în noaptea de 26/27 noiembrie 1940. Mai ales Horia Sima se temea că Moruzov ar putea dezvălui colaborarea ce o avusese în timpul lui Carol II.)

³ Magazin istoric, nr. 7/1967.

Planul Aufbau Ost

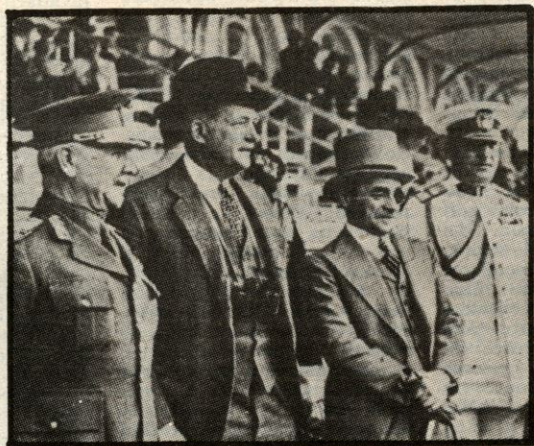
Fără a renunța încă la ideea invadării insulelor britanice, în pragul lunii august 1940, care a reprezentat și punctul culminant al ofensivei aeriene germane rămasă în istorie sub denumirea de „Bătălia Angliei”, Hitler și-a cristalizat intenția de a trece la pregătirea atacului împotriva U.R.S.S., idee sugerată la 29 iulie generalului A. Jodl, care se afla în fruntea Statului major general al O.K.W. El i-a cerut lui Jodl să fie pregătite, pentru orice eventualitate, planuri în vederea atacării U.R.S.S. pînă la sosirea iernii. Jodl i-a raportat aproape imediat că pînă la toamnă, dată fiind lipsa mijloacelor de transport, concentrarea forțelor germane nu va fi posibilă. În consecință, la 31 iulie, cum și-a notat generalul F. Halder în jurnalul său cele discutate la consfățuirea militară de la Berghof, Hitler se decise: „Speranța Angliei este Rusia și America... Dacă Rusia va fi strivită, ultima speranță a Britaniei va fi spulberată. Atunci Germania va stăpîni Rusia și Balcanii. Hotărîre: în cursul acestei lupte, Rusia trebuie învinsă: primăvara 1941”. Pentru „a anihila energia vitală a Rusiei”, Hitler preconiza ca direcțiile ofensivei să vizeze Kievul și țările baltice, spre Moscova, iar „în cele din urmă convergența dinspre nord și sud; ulterior, o operație specială împotriva zonei petrolifere Baku”. Printre măsuri, figurau după cum și-a notat telegrafic Halder: „reglementare ungaro-română. Apoi garantarea României”. Hitler, considerînd România printre „dașmanii fundamentali”, cum se exprimase într-o convorbire cu ministrul de externe italian G. Ciano, evocase ambele chestiuni la 26 iulie, cînd îl primise pe șeful guvernului român I. Gigurtu³.

Primele ordine privind aplicarea deciziilor lui Hitler au fost date la 1 august și, după

(Continuare în p. 27)

³ La 16 iulie, Gigurtu îi scrisese marșalului Göring, de care se considera apropiat, că regele dorește trimiterea unei „misiuni militare germane”. În vederea instruirii armatei. Relatarea discuțiilor din 26 iulie, în Magazin istoric, nr. 8/1965.

30 august 1940: ministrul S.U.A. la București

„ROMÂNIA A FOST FORȚATĂ SĂ ACCEPTE DIKTATUL”

ION STANCIU

După cum ne dezvăluie unele documente din Arhivele Naționale ale S.U.A., informații și ecouri ale împrejurărilor în care României i-a fost impus Diktatul de la Viena, informații care în substanța lor rețineau mult din dramatismul acestor zile, a transmis la Washington ministrul american la București, Franklin Gunther Mott¹. „Dintr-o recentă și lungă conversație cu ministrul maghiar [la București] — preciza Mott într-o telegramă din 1 august 1940, expediată pe adresa secretarului de stat Cordell Hull — am rămas cu impresia clară a unei extreme intransigențe și că nimic în afară de cedarea Transilvaniei nu ar satisface”. Această pretenție, aprecia ministrul american, „ar fi, evident, o nedreptate istorică și ar întoarce la iobăgie bărbați și femei libere, acum proprietari. În plus, numeroasa minoritate germană [sași și șvabi] n-ar consimți niciodată la dominația maghiară, iar primul ministru român [I. Gîrțu] mi-a spus că în cursul conversațiilor de la Salzburg [din 26 iulie 1940], Hitler a recunoscut că se îndoiește că [germanii din România] ar consimți [în urma unui schimb de populație] să-și părăsească deșeurile și văile ce le-au fost adăpost de mai multe secole...”

Propunerea ungară, sublinia Mott într-o altă telegramă, din 19 august, „implica cedarea întregii Transilvanii de nord și de sud-est, în afara Banatului Timișoarei... Această arie

¹ Magazin istoric, nr. 4/1985.

În imagine: o fotografie publicată în Realitatea ilustrată din 1 iunie 1938: F.G. Mott (al doilea de la stînga spre dreapta) împreună cu generalul Argeșeanu, Armand Călinescu și generalul Victor Dombrovski.

ar include nu mai puțin de 2 200 000 români și cu greu doar 1 100 000 maghiari. Cererea remarca Mott — este total inacceptabilă”.

La 30 august ministrul american comunica reacțiile provocate de situația nou-creată în urma pronunțării diktatului. „Dacă, așa cum s-a și relatat deja în cercurile de presă, regele a decis să accepte diktatul conferinței de la Viena și să predea Ungariei o bucată de pămînt echivalent cu jumătate din Transilvania, incluzînd Oradea, Cluj și Arad...”

situația sa personală precară va ajunge la o criză categorică. Ați reținut deja din diversele depeșe anterioare că resentimentul contra regelui a crescut... Nu-i mai este posibil să evite blamul personal... El nu poate să treacă responsabilitatea pe seama celor din Consiliul de coroană”. Dată fiind ostilitatea opiniei publice față de monarh, acesta dăduse dispoziții ca „avionul său personal să fie ținut cu om la bord și în orice clipă gata”, pentru a părăsi țara. La 3 septembrie, Mott informa despre faptul că la București „a avut loc o demonstrație cetățenească [de protest împotriva diktatului] în piața lui Mihai Viteazul, pentru împrăștierea căreia guvernul a trimis un detașament special de poliție”. Totodată, menționa faptul că mașina unor oficiali germani a fost oprită de populația din Brașov, iar „steagul de la mașină a fost smuls și distrus”, în semn de protest față de Germania nazistă, considerată principală autoare a Diktatului de la Viena. Referindu-se la situația politică din România, ministrul american menționa faptul că generalul Ion Antonescu părăsise de mai multe zile domiciliul

forțat de la mănăstirea Bistrița și că cercurile politice și militare pregăteau, în cel mai mare secret, o acțiune vizînd schimbarea guvernului țării.

În zilele următoare, atenția lui Gunther Mott a fost captată tot mai mult de frământările politice interne care au urmat Diktatului de la Viena, dar în telegramele sale și-au găsit loc și unele aprecieri și comentarii în legătură cu condițiile în care România fusese nevoită să accepte gravele cesiuni teritoriale impuse de puterile Axei. Dezaprobind acceptarea diktatului de către guvernul român, într-o telegramă din 6 septembrie, diplomatul american arăta că „un înalt funcționar, care a fost în contact permanent cu situația din Transilvania, mi-a mărturisit că România a fost forțată să accepte diktatul Axei de groaznicele amenințări ale acesteia că va da sprijin Ungariei... Mai sînt informat — adăuga Mott — că Ungaria nu mai dorește să continue cu principiul schimbului de populație, așa cum se prevăzuse în înțelegere, deoarece se teme că mulți maghiari nu vor mai opta pentru naționalitatea maghiară”.

Revenind asupra acestei probleme, într-o telegramă din 26 septembrie, Mott relatea discuția pe care o avusese cu W. Fabricius, ministrul nazist la București, pe care îl întrebase de ce renunțase guvernul ungar la schimbul de populație. După ce afirmase că o astfel de acțiune ar fi fost deosebit de dificilă, mulți dintre ungurii din România neacceptînd să-și părăsească locurile natale, Fabricius declarase că una dintre „dificultățile legate de aplicarea aranjamentului [diktatului] a fost hotărîrea inflexibilă a maghiarilor de a obține neapărat pe secui și teritoriul locuit de ei”. Diplomatul american arăta că nu fusese surprins de acest lucru „deoarece l-am ascultat adesea cu luare-aminte pe ministrul maghiar [la București], dl. Bardossy, vorbind despre acest subiect. Din punct de vedere istoric însă — continua Mott — ungurii nu au nici o îndreptățire, deoarece în momentul primei lor invazii, ei i-au găsit aici [în Transilvania] pe secui”. Noua graniță, însă lovea puternic în interesele secuimii, producînd o ruptură în tradițiile lor legături economice cu centrele românești din Transilvania și chiar cu cele din Moldova și Muntenia. „Într-o împrejurare — arăta ministrul american — în timp ce vizitam niște prieteni care aveau acolo o moară, am ajuns la un grup de secui din regiunea înspădurită a Carpaților și acei secui mi-au lăsat impresia clară că erau foarte satisfăcuți sub regimul românesc”.

Însemnările și comentariile diplomatului american întregesc, cum se poate observa, informațiile despre poziția diferitelor cercuri politice din străinătate față de brutală hotărîre adoptată la Viena, în 30 august 1940, prin care Germania nazistă și Italia fascistă făcuseră un nou pas în instaurarea dominației lor economice, militare și politice în centrul și sud-estul Europei.

ȚARA CHIOARULUI

(Urmare din p. 19)

cesorii lor, la începuturile instituției voievodă-tului românesc. Dar chiar faptul că în Țara Chioarului, instituția voievodală, deși mult diminuată în conținut, s-a conservat și că ea a fost adaptată necesităților de organizare și funcționare a mecanismelor social-economice și militare de pe domeniul cetății, ne dau dreptul să vorbim despre o structură statală de început a românilor din acest ținut, structură ce a precedat dania regală și apariția beneficiarilor acestei danii, stăpîni ai viitorului domeniu al cetății.

La fel ca și în celelalte „țări” românești, a existat desigur și în Țara Chioarului o feudalitate prestatală formată din cnczi stăpîni ai satelor. În fruntea cnezilor se afla un voievod, ales periodic, cu atribuții militare și politice și foarte probabil cu tendința de a-și transmite ereditar atribuțiile și drepturile. Situațiile pe care le întîlnim în documentele din secolele XV-XVI sînt forme tirzii, de disoluție, ale unei instituții politico-militare românești confruntate — cu începerea din secolul XII — cu feudalismul de tip apusean care i s-a suprapus prin forță, venind din afară. Faptul că instituția voievodală s-a menținut totuși, fie și numai în forma acestor „voievozi” tirzii de pe domeniul cetății, reflectă vigoarea societății românești din Țara Chioarului. Autoritățile politice și sociale străine care au reușit să se înstăpînesc asupra ținutului au fost obligate să țină seama de realitățile găsite aici, realități pe care le-au folosit pînă la urmă pentru organizarea și funcționarea domeniului cetății. Iar adaptarea feudalității prestatele românești la condițiile ce i-au fost impuse au asigurat acestor „țări” condiții sociale și economice superioare celor din alte părți ale Transilvaniei. Este cunoscut rolul important pe care l-au avut „pușcașii” români din Țara Chioarului în politica militară a principilor transilvăneni, rolul social-politic al micii nobilimi românești din Chioar, ca și faptul că districtul Chioarului, alături de cel al Făgărașului, a dăinuit ca district românesc pînă după mijlocul secolului trecut.

Pentru reconstituirea realităților istorice din Țara Chioarului de dinaintea daniei regale despre care a fost vorba la începutul acestor pagini, ne lipsesc informațiile scrise. La fel ca și în alte „țări” românești, sarcina de a le reconstitui revine arheologiei. Pentru cunoașterea începuturilor medievale ale Țării Chioarului există în ținut destul de multe ruine încă necercetate, ruina de la Berința de pildă, sau fortificații din pămînt și lemn, a căror datare și resturi sînt încă incerte. Este în afara oricărei îndoieli că cercetările viitoare vor prileji întregirea istoriei țării românești a Chioarului cu pagini importante și încă nescrise.

HORIA :

Istoricul unui original portret

CONSTANTIN I. OLARIU

La 27 septembrie 1784, după numeroase stăruințe, desfășurate timp de mai bine de patruzeci de ani pe lângă curtea imperială din Viena — inclusiv prin călătorii în capitala imperiului — românii ortodocși din Oradea (e vorba de Orașul Nou, devenit după înlăturarea dominației otomane centrul întregului complex municipal) obțineau autorizarea de a-și ridica un lăcaș de cult. Piatra fundamentală a clădirii a fost pusă la 9 noiembrie 1784. Lăcașul — cunoscut și sub numele de Biserica cu Lună, datorită unui mecanism atașat, în 1793, orologiului, care arată în permanență fazele lunii (unul din puținele mecanisme de acest fel existente în lume) — a fost isprăvit la 1790, iar pictura prin anii 1830-1831, inaugurarea oficială a lăcașului împodobit avînd loc în 1832.

Acordarea, în 1784, a aprobării nu era întimplătoare. Ea constituia, de bună seamă, una din concesiile (mărunte de altfel) prin care împăratul Iosif II încerca să tempereze valul de nemulțumiri ce frământa masele de români din Imperiul habsburgic, supuși unei duble exploatare: sociale și naționale, care se răsfrîngea și pe plan confesional, nemulțumiri ce au culminat cu marea răscoală populară a țărănilor, conduși de Horia, Cloșca și Crișan.

Referindu-se la coincidența dintre cele două evenimente

— răscoala izbucnită la începutul lui noiembrie 1784 și întemeierea lăcașului, la 9 noiembrie — la jubileul de 150 ani din anul 1934, primarul orașului Oradea, Tiberiu Moșoiu, spunea: „Acum cincisprezece decenii se aprindea aici o lumină firavă și de abia ocrotită de vînturi protivnice, dar limpede și trăgîndu-și strălucirea din aceeași credință, care îmbracă tot atunci în vilvătăi munții lui Horia”. Iar Roman Ciorogariu, primul episcop al reînființatei Episcopii de Oradea arăta, la rîndul său, că „piatra fundamentală a bisericii astăzi jubilantă vorbește despre cutremurul acela de pămînt ardelenesc din 1784 sub revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan”.

Cum se știe, foarte mulți clerici ortodocși români au sprijinit lupta țărănilor și nu întimplător nobilimea îi socotea printre promotori sau ațîțători ai „tumultului”, cerînd să fie pedepsiți exemplar, laolaltă cu căpeteniile răsculaților¹. De altfel, printre evenimentele ce au premers marea ridicare la luptă din 1784 s-a numărat

mișcarea din 1759-1761, condusă de călugărul Sofronie din Cioara.

Amintirea lui Horia, marele căpitan al răscoalei de la 1784, a rămas mereu vie în inimile românilor, acest fapt găsindu-și expresia într-o multitudine de forme. Una din aceste forme este legată și de lăcașul de care am amintit. Aici, în locul unei icoane care, potrivit tradiției, ar trebui să-l înfățișeze pe Isus Hristos, pe „Năframă”, se vede un portret lipsit de atributele picturale ale divinității (nimbul, aureola sau măcar acel halo gălbui care apare pe absolut toate celelalte icoane pictate de cei ce au zugrăvit-o: frații Alexandru și Arsenie Teodorovici, Paul Murgu și Iacob Gölşz). De asemenea, nu apar nici inițialele tradiționale IC-XC. Reține atenția și faptul că în mod intenționat portretul (de dimensiuni foarte mici — 40 x 30 cm) a fost așezat nu în locul unde se așază de obicei icoana respectivă, ci sus de tot, la 15 m, într-un punct care, deși se află în planul central, în partea răsăriteană a edificiului, să nu îngăduie descoperirea ușoară a omisiunilor menționate. Toate aceste elemente, inclusiv asemănarea portretului cu chipul lui Horia, cunoscut din alte picturi de epocă, conduc la concluzia că imaginea respectivă nu poate fi decît a unui per-

¹ Sub semnătura aceluiași autor, *Indrumătorul* pe anul 1985, editat de Episcopia din Oradea, publică un studiu cuprinzînd o listă (imprezională ca număr și semnificație) a aproape tuturor preoților care au participat la evenimentele din 1784-1785, ogîndind elocvent identificarea acestor mici intelectuali ai satelor transilvănene cu masa de obidiți, alături de care trăiau și ei.

sonaj laic și anume a conducătorului țăranilor români de la 1784.

La apus, față în față cu portretul amintit, așa cum, de asemenea, cere tradiția, se află cel al suzeranului vremii, în cazul acesta al lui Iosif II. Româniilor arădăni au găsit astfel un mod subtil și original de a ciusti memoria marelui conducător al răzcoalei de la 1784, în care vedeau înfrunghirea celor mai înalte aspirații ale lor.

Cum am arătat, ei au așezat față în față, portretul lui Iosif II, care ocărnea Imperiul habsburgic în 1784, și în fața sa, la răsărit — acolo unde se zugrăvesc de obicei personajele sacre — chipul eroului poporului român, Horia, cel pe care poporul l-a considerat, în creația sa poetică, în doine și balade, ca „împărat”: „Cît o fo' Horia-m-părat/ Grofii nu s-au desculțat/ Și nici n-au dormit în pat/ Numa' pe pământ uscat,/ Nici din blide n-au mîncat”.... Cînd fu Horia crai în țară,/ Domnii nu se desculțară,/ Nici la masă nu mîncară,/ Nici în pat nu se culcară,/ Numa' pe genunți cînară/.

Este un fapt fără precedent, un adevărat unicat în iconografia ortodoxă, să se situeze chipul unui laic la răsărit, și acest lucru să se petreacă tot mai într-un loc central al lăcașului. În anul 1977-1979, cînd s-a executat pictura în frescă a monumentului, cele două portrete pe pînă vechi de peste 150 ani au fost scoase de la locul lor pentru a fi restaurate de o instituție specializată. Restaurat, portretul lui Horia a fost depus (pînă se află o modalitate de protejare împotriva condensului) în noiembrie 1984, la Punctul muzeal al menționatului lăcaș, cu prilejul ceremoniei jubiliare de 200 ani, la care a luat parte și mitropolitul Ardealului.

OCTOMBRIE 1940:

WEHRMACHTUL PĂTRUNDE ÎN ROMÂNIA

(Urmare din p. 23)

o săptămîină, s-a trecut la elaborarea planurilor de desfășurare militară în răsărit, sub denumirea codificată „Aufbau Ost. Cînd, la 26 august, mareșalul Walther von Brauchitsch, comandantul șef al armatei de uscat, s-a prezentat la Berghof, Hitler i-a cerut ca, pentru a garanta interesele germane în România, fără „ca încă” să-i provoace prea mult pe sovietici, trupele din Prusia Orientală și, îndeosebi, cele din Polonia ocupată să fie întărite imediat cu încă zece divizii. Două divizii blindate urmau să fie concentrate în extremitatea sud-estică pentru „cazul că este necesară o rapidă intervenție și a protecției districtelor petrolifere românești”.

În aceeași zi și în cursul celei următoare, ministrul de externe Joachim von Ribbentrop și omologul său italian Ciano au discutat telefonic, de mai multe ori, chestiunea convocării reprezentanților României și Ungariei. La 27 august, O.K.W. a început căutarea unui loc în Prusia Orientală pentru cartierul general (viitoarea „Vizuina lupului”), în vederea campaniei împotriva U.R.S.S. În 28 august, dimineața, s-au dat ordine ca în trei zile să fie pregătite 4 divizii blindate și 2 motorizate, unități de parașuști și trupe aerportate, „pentru a fi în stare să ocupe imediat districtele petrolifere românești, în cazul eșecului noilor încercări de mediere politică” (referire la pregătirea Diktatului de la Viena impus României de guvernele hitlerist și mussolinian erijate în arbitri mediatorii). Cîteva ore mai tîrziu, spre seară, Hitler a transmis la O.K.W. ordinul ca de la 1 septembrie să se poată „începe mișcarea de protejare a districtelor petrolifere românești”.

Între timp, în aceeași zi de 28 august, Hitler conferise din nou cu Ribbentrop și Ciano pentru a-i trimite la Viena să forțeze cedarea părții de nord a Transilvaniei, conform unei hărți de acum pregătite la Berlin. El a insistat asupra anihilării oricărei rezistențe românești, deoarece „este limpede că la prima împușcătură toate transporturile de petrol din România către Germania și Italia vor înceta”. Hitler și-a exprimat, de asemenea, îndoiala că dacă Ungaria va declara singură ostilitățile împotriva României ar putea fi victorioasă. El a atras atenția, că ar fi „în interesul Germaniei și Italiei” ca, odată cu impunerea cedării nordului Transilvaniei, să se acorde „o garanție” pentru frontierele României. La 30 august, în timp ce, după consumarea Diktatului de la Viena, Ribbentrop și Ciano, pentru a se relaxa, se pregăteau să participe la o vînațoare, la Berlin avea loc, sub președinția generalului A. Jodl, o consfătuire în care s-au discutat măsuri militare privind zona petroliferă românească, urmînd să se pregătească o directivă în vederea ocupării ei. În aceeași seară, ministrul Fabricius a fost expedit de urgență la București, deoarece Ribbentrop se temea că România ar mai putea comite o „prostie”. Argumentul ultim pus la dispoziția lui Fabricius spre a impresiona guvernul român era că „la Viena sînt concentrate trupe suficiente care s-ar pune în marș în cazul că România nu s-ar supune hotărîrii sau ar provoca ciocniri armate cu Ungaria”.

Oricum desfășurarea trupelor germane ordonată la 26 și 28 august a continuat și după Diktatul de la Viena, iar la 2 septembrie Hitler a hotărît luarea măsurilor în vederea trimiterii „misiunii militare germane” în România.

STRĂPUNGÎND LINIA ALBASTRĂ

ANNA TIMOFEEVA-EGOROVA,

Erou al Uniunii Sovietice

La înnoărcerea dintr-o misiune reușită

În înfruntarea pe viață și pe moarte cu mașina de război a celui de-al treilea Reich, Uniunea Sovietică — forța principală a coaliției antihitleriste — a purtat greul războiului. Întreg poporul sovietic, armata sa au răspuns chemării partidului lui Lenin — partidul care a asigurat victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, de la a cărei împlinire se împlinesc anul acesta 68 ani —, măcinind pas cu pas grosul trupelor hitleriste. Pe frontul de răsărit, devenit din iunie 1941 permanent frontul principal al războiului antihitlerist, au fost masate, de la început până la sfârșit, 65-70 la sută din efectivele aruncate în luptă de Hitler; din cele 13,6 milioane de hitleriști care au pierit pe toate teatrele de operații, aproximativ 10 milioane și-au găsit sfârșitul pe frontul de est. Cele 20 milioane de jefite umane date de popoarele sovietice în 1418

zile de război, imensele eforturi materiale ilustrează grăitor contribuția hotărâtoare a Uniunii Sovietice la victoria împotriva fascismului.

În luptele contra agresorilor hitleriști, au avut loc cele mai mari operații militare, între care bătălia din fața Moscovei, epopeea Leningradului, năpraznica lovitură dată invadatorilor la Stalingrad, vastele acțiuni desfășurate de la Kursk și Oriol până la Berlin. Numai în ofensiva asupra Berlinului, executată de fronturile 1 și 2 bielorusă și 1 ucrainean, sovieticii au aruncat în luptă 2 500 000 oameni, 42 000 tunuri și aruncătoare, 6 200 tancuri și autotunuri și peste 9 000 avioane.

În anii războiului, aviația militară a luptat cu eroism, alături de celelalte forțe armate ale U.R.S.S., dînd un tribut de mare importanță în marea epopee a sacrificiilor po-

porului sovietic pentru apărarea patriei. Competiția pentru supremația aeriană între cele două armate, sovietică și hitleristă, a fost extrem de vie în tot cursul conflagrației. Numărul aparatelor de zbor și al piloților sovietici a crescut simțitor de la an la an. Dacă la contraofensiva din fața Moscovei au participat 1 170 aparate de zbor sovietice, cea mai mare parte tipuri învechite¹, la contraofensiva de la Kursk, sovieticii au angajat în luptă 2 900 avioane, iar în operația Berlin — 7 500. Din cele 110 000

¹ Concludent pentru starea aviației sovietice la declanșarea conflagrației este și faptul că numai pînă la amiaza zilei de 22 iunie 1941 (războiul începuse în noaptea precedentă, la ora 3.20) forțele aeriene sovietice au pierdut 1 200 avioane: 300 în lupte, 900 pe aerodromuri. (Aprecierea este reprodusă de către revista sovietică *Za rubejom*, nr. 1/1985 după lucrarea unui reputat specialist englez în domeniul aviației militare, Robert Jackson, *The Red Falcons* (Soimii roșii), Clifton Books, Londra, 1970.

avioane pe care le-a pierdut Germania pe durata întregului război, 77 000 au fost nimicite pe frontul sovieto-german, dintre care circa 50 000 în luptele aeriene (Za rubejom, nr. 1/1985). Numai în cursul a două luni din timpul bătăliei Moscovei (1941-1942), avioanele de vânătoare și artileria antiaeriană sovietică au distrus 1 400 aparate de zbor germane.

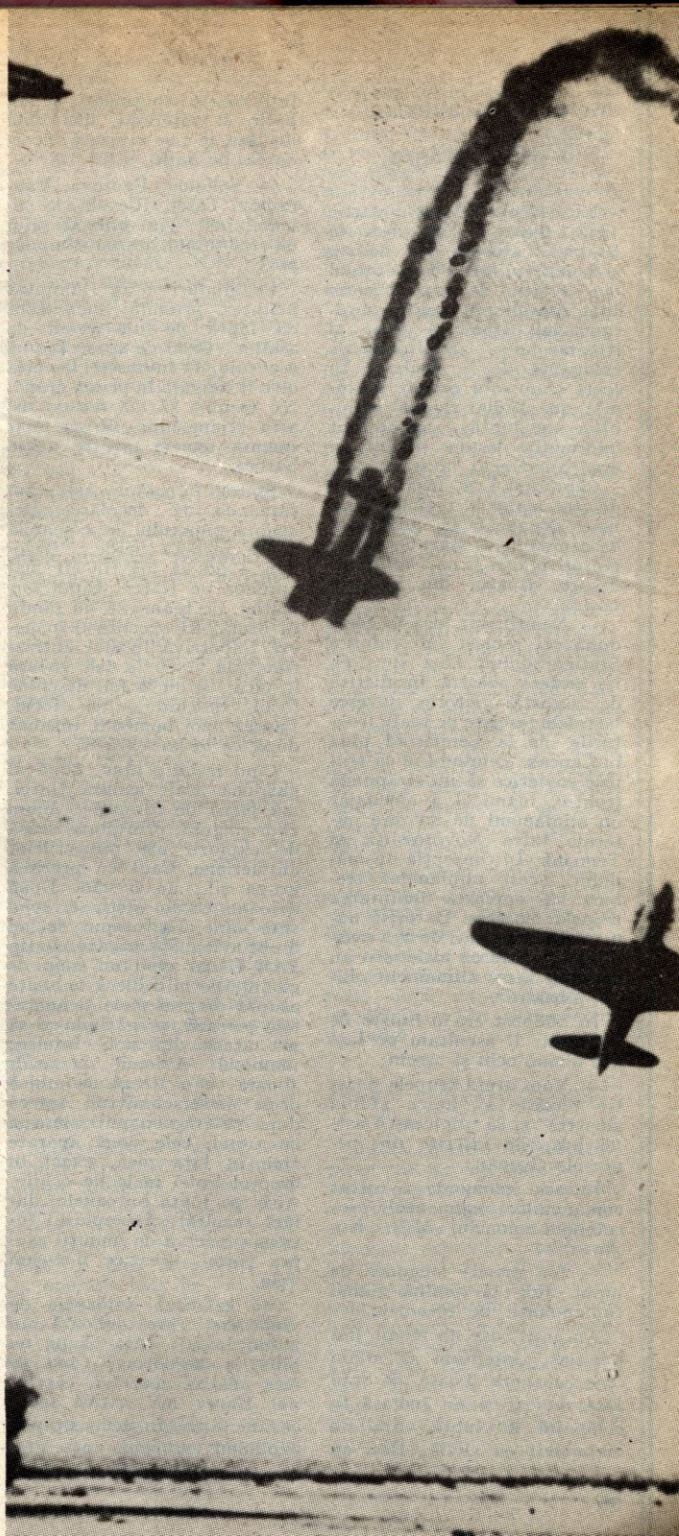
În 1944, în urma pierderilor suferite și nerecuperate, numărul aviatorilor din armata germană angajată în lupta contra U.R.S.S. a scăzut la mai puțin de jumătate (de la 45 000 oameni la 21 000)¹. Odată cu victoria de la Kursk, din iulie-august 1943, raportul de forțe s-a înclinat definitiv în favoarea aviației sovietice. Parcul de avioane al forțelor armate sovietice a crescut: de la 4 500 aparate la sfârșitul lui 1942, la 15 000 în ianuarie 1945.

În timpul Marelui război pentru apărarea patriei, aviația sovietică a întreprins peste 3 808 000 zboruri de luptă, ilustrându-se nu numai prin ași ai aerului ca A.I. Pokrișkin (560 misiuni de luptă, 156 lupte aeriene și 59 avioane inamice doborâte) sau I.N. Kojedub (330 misiuni de luptă, 120 lupte aeriene și 62 aparate germane doborâte), ci și prin mil de piloți anonimi, care și-au vărsat singele cu același eroism în înfruntările de pe cerul patriei. Aviatoarea Anna Timofeeva-Egorova, printre puținele femei-pilot din aviația sovietică a celui de-al doilea război mondial, luptătoare umăr la umăr pe un Il-2, cu camarazii ei de regiment, îndeplinind cele mai dificile misiuni, se numără și ea printre aceștia².

Florentina DOLGHIN

¹ Istoria velikoi otečestvennoi voini Sovetskogo Soiuza 1941-1945, vol. VI, pp. 209-210.

² Textul de mai jos este reprodus — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — din revista sovietică Voenno-istoriceski jurnal, nr. 3/1983, care prezintă un fragment din volumul de amintiri al aviatoarei.

Mulțumește avioanelor de vinătoare

La sfârșitul lunii martie 1943, după ce au sosit la Kuibisev avioane noi de tip Il-2, noi, piloții Regimentului 805 aviație de asalt, ne-am luat zborul spre frontul nord-caucazian. Punctul final al itinerarului — aerodromul de campanie de la Kuban. În scurt timp, am primit misiunile, am studiat raionul acțiunilor de luptă, am obținut informații despre inamic și apoi am trecut la treabă.

Căpitanul L.A. Iașkin, șeful de stat major al regimentului, ne-a convocat în adăpostul de campanie al statului major pe toți piloții și ne-a informat despre situația din sectorul nostru.

— Nemiți sînt încă în dolii după cei rămași sub zidurile Stalingradului, ne-a spus el, iar armata noastră, insufletită de această victorie, lovește hoardele fasciste pe toate fronturile, de la Leningrad pînă în Caucaz. Temîndu-se ca trupele sovietice să nu străpungă frontul, inamicul a amenajat un aliniament de apărare puternic între Novorossiisk și Temriuk. În concepția dușmanului, acest aliniament trebuie să oprească înaintarea trupelor noastre. Datorită numeroaselor cursuri de apă existente, se pare că hitleriștii au denumit acest aliniament „Linia albastră”.

În adăpost era o liniște de mormînt. Îl ascultam pe Iașkin fumai ochi și urechi.

— Vom ajuta trupele noastre terestre să atace „Linia albastră” și să nimească astfel hoardele fasciste din peninsula Taman.

În acel moment, a intrat comandantul regimentului, locotenent-colonelul M.N. Kozin:

— S-a primit misiunea de luptă. Rog să rămînă numai comandanții de escadriile.

Am ieșit, dar nu ne-am împărățiat. Așteptam să aflăm cine va zbura. Poate, de data asta, voi fi și eu inclusă în echipajul de luptă. Era un vis nutrit cu sîială. Deși cu

toții foarte emoționați, și bobocii, și veteranii, nici unul nu lăsa să i se citească încordarea pe față.

— Sokolov, Egorova, Vahramov, Taseț, Rjevski, la comandant! — a ordonat șeful de stat major, ieșind din adăpost.

Ce gînduri m-au frămîntat înaintea primului meu zbor de luptă pe un avion de asalt?... Greu de spus. Teamă n-aveam. O învinsese bucuria de a fi strigată în prima grupă. Nu trebuia să mă fac de ris, asta știam bine. Eram doar singura femeie printre atîția bărbăți.

Sîntem în cabine. Așteptăm comanda de decolare. Deasupra punctului de comandă apare racheta verde... Decolăm. Caut să mă țin cît mai aproape de Karev, capul formației, de teamă să nu rămîn în urmă. El execută o manevră împotriva focului antiaerian, fac și eu la fel, zboară în picaj, și eu la fel, deschide focul, — deschid și eu focul. Lansez apoi bombele, imediat după ce le lansează el.

Cînd ies din atac, după al patrulea asalt asupra țintei, mă pierd de formație. Acum zbor singură, prin pinza deasă de explozii ale proiectilelor antiaeriene. Cant cu privirea grupa și... nu o văd. Două avioane, ca doi ereți, se reped spre mine. La început, le iau drept avioanele noastre, de tip IAK-1, dar cînd un snop de gloanțe de mitralieră se abate asupra dreptei mele și aparatele virează, pregătindu-se să mă atace din nou, înțeleg: inamicul! Avionul de asalt zboară cu o viteză mai mică decît Messerschmittul. Așa că după ce trag cu mitraliera și cu tunul, cele două aparate trec în fața mea, exact în dreptul liniei mele de ochire. Apăs pe toate butoanele, dar fără rezultat. Am epuizat întreaga rezervă de muniții asupra țintei, ceea ce n-aveam voie.

Mă salvează avioanele de vinătoare, care doboară un avion inamic. Așa ajung cu bine la aerodrom. Cînd se face analiza zborului, căpitanul Karev mă critică sever că am rămas în urma grupei, explicînd cu amănunte gre-

șeliile mele. În încheiere, îmi spune dojenitor:

— Mulțumește avioanelor de vinătoare!

Fii tare, surioară!

Zburăm spre Malaia Zemlea. Atacăm pozițiile de pe „Linia albastră”, bombardăm navele inamice aflate în mare, efectuăm atacuri asupra nodurilor de cale ferată și aerodromurilor. Fără să luăm în seamă oboseala, pierderile camarazilor...

Odată am decolat pentru a executa o misiune de luptă obișnuită. În apropiere de Marea de Azov, ne-am întîmpinat de pe litoral un puternic foc de artilerie antiacriană. Cîteva avioane de vînătoare ale inamicului ne-au interceptat și ele. Șase aparate de-ale noastre, de tip LAGG, s-au angajat într-o luptă inegală cu dușmanul. Am continuat să zburăm fără acoperire aeriană.

După o vreme, am ajuns exact deasupra unui aerodrom dușman. M-am uitat spre pămînt și am înlemnit: jos staționau, pentru alimentare vreo 30, poate și mai multe, avioane de bombardament bimotor. Iar în întîmpinarea noastră, de pe pista de decolare-aterizare se ridicau în aer Messerschmitturi. Capul formației, căpitanul Usov, fără să stea prea mult pe gînduri, a deschis focul asupra avioanelor de vinătoare. Noi, cei din formație, l-am susținut. Am tras cu tunurile și cu mitralierele. Usov a scos din luptă două Messerschmitturi, care nu au mai avut timp nici să decoleze. Eu am continuat să trag serii lungi de mitralieră asupra avioanelor de bombardament aflate la sol. După ce am depășit aerodromul, ne-am întors și am executat din nou un atac cu bombe, după care ne-am îndreptat spre casă. În acea zi nu au revenit la sol cinci echipaje.

Am ieșit din cabină și, fără să-mi scot parașuta și casca, m-am îndepărtat de avion. Nu mă mai puteam stăpîni. Am căzut în genunchi și am izbucnit în plîns. Mecanicii stringeau în tăcere prelatele

avioanelor care nu se întorseră, iar eu plîngeam, avînd proaspete pe retină momentele în care camarazii mei de luptă cădeau ca niște păsări atinse mortal, se prăbușeau în mare sau pe pămînt, la inamic.

— Ești tare obosită Egorova, nu-i așa?, aud glasul comandantului de regiment. Odihnește-te și liniștește-te, n-o să te mai includ în grupa care urmează să plece în misiune.

— Ba nu, vreau să zbor! am sărit ca arsă. Vă rog să nu faceți excepții, nu mă jigniți.

Așa că avionul îmi este din nou alimentat, îi sînt acroșate bombele și proiectilele reactive, verificate tunurile și mitralierele. Văd în aer racheta de semnalizare și, ștergîndu-mi din mers lacrimile, mă urc repede în cabină. Capul formației este Piotr Timofeevici Karev. Îmi place să zbor cu el. Un altul mai bun nu există în tot regimentul. Pe deasupra, cu el nu ai nici o șansă să ațipești în timpul zborului: spune mereu o glumă sau o vorbă de duh care te dispune. Nici nu iei seama cînd ai executat trei-patru atacuri asupra țintei. În momentele foarte grele, Karev mă încuraja: „Fii tare, surioară!”. Executase zboruri extrem de îndrăznețe, dar soarta îl crucșase.

După ce am încheiat asaltul, ne-am îndreptat spre mare. Jos, sub noi, pluteau, ca niște uriașe ciuperci, cupole albe: parașutele piloților de pe avioanele doborîte. Aveam încă două bombe nelansate. În spatele meu — două Messerschmitturi. În față, pe direcția mea de zbor — un șlep încărcat: tentație mare. N-am rezistat. Am tras de manetă și am lansat bombele.

Încă înainte să aterizez pe aerodrom, căpitanul Karev și avioanele de însoțire raportală prin radio că scufundasem o navă de transport germană. Curînd, pe bluza mea, alături de ordinul „Drapelul roșu”, strălucea medalia „Pentru curaj”.

Cine este gata pentru o misiune specială?

La sfîrșitul lunii mai 1943, comandantul regimentului, locotenent-colonelul M.N. Kozin, ne-a adunat pe toți pe aerodrom și ne-a spus:

— Tovarăși piloți! Cine este gata să execute o misiune specială să iasă din rînd.

Toți ca unul am făcut un pas înainte.

— Nu, așa nu merge! — a zîmbit Kozin. O să selecționez eu.

— Maior Kerov, trei pași înainte...

Pavel Kerov, comandantul primei escadrile, veteranul regimentului, maestrul loziturilor de asalt.

— Egorova — mi-am auzit numele, Strahov, Tișcenko, Grudneak... În acest grup au intrat trei comandanți de escadrilă, toți comandanții de patrulă, piloții principali cu mare experiență de luptă — în total 19 oameni.

În ajunul decolării, grupul a fost primit de comandantul frontului, generalul I.E. Petrov, și de comandantul Armatei 4 aeriene, generalul K.A. Verșinin.

— Tovarăși, din punct de vedere al concepției, misiunea voastră este simplă, din cel al execuției însă este foarte grea — ne-a spus I.E. Petrov, potrivit și ochelarii și bîlbîndu-se ușor. Trupele noastre trebuie să străpungă „Linia albastră”. Dar mai înainte, le vom masca. Vom crea o perdea de fum. Ceea ce și constituie sarcina voastră.

Apoi generalul Verșinin ne-a explicat cum trebuie să îndeplinim misiunea. Urma să zburăm la înălțime mică, fără bombe, fără proiectile reactive, fără muniție, fără trăgători și fără mitraliere. Cu cît zburam mai jos, cu atît era mai bine. În locul bombelor, pe dispozitivele de acroșat bombe, aveam agățate baloane grele cu gaz, care în contact cu aerul produceau fum.

— Veți acționa în felul următor — a continuat generalul

Verșinin. Cum vedeți că cel din față a lansat fum, la maximum trei secunde apăsați și voi pe trăgaci. Rețineți că veți zbura prin foc. Nu-mi rămîne decît să vă urez succes în misiune și să vă întoarceți sănătoși. Dacă cineva s-a răzgîndit... să spună. Nu vă jenați, e dreptul vostru să renunțați.

26 mai 1943. Cînd am pornit cu mașina spre aerodrom, abia mijeia de ziuă. Mihail Nikolaevici Kozin, întotdeauna vesel și comunicativ, era mai întunecat decît un nor. Poate era supărat că nu fusese selectat să zboare, poate ne purta de grijă nouă... Deodată, cineva a izbit puternic în cabina șoferului și cîteva voci au strigat în cor: „Oprește! Oprește!”. Șoferul a pus frînă. Imediat, altcineva a spus: „Dă înapoi!”. Ce se întîmplase? Ne traversase drumul o pisică. Piloții nu erau superstitioși, dar o anumită încordare nervoasă în fața pericolului își spunea cuvîntul. S-au făcut fel și fel de glume pe un fond de veselie generală, încît dacă cineva ar fi trecut pe lângă mașina noastră ar fi crezut că niște tineri veseli, ușor băuți, se întorceau de la o petrecere. Or numai așa nu stăteau lucrurile...

Iată și aerodromul. Personalul tehnic, mecanicii și alți specialiști se precipitau pe lângă avioane.

Primul a decolat maiorul Kerov. Piloții s-au grupat repede după capul formației, încadrîndu-se în dispozitivul de luptă.

Primul echipaj de femei

„Linia albastră” ne-a întîmpinat cu un foc puternic de artilerie antiaeriană. Trăgeau aruncătoare de mine inamice și mitraliere de mare calibru. Zburam printr-un adevărat iad. Nu puteam schimba nici direcția, nici înălțimea. Trebuia să mergem numai în linie dreaptă. În jur — o mare de foc. Involuntar, n-am sprijinit tare pe speteaza blindată. Secunde de păreau o veșnicie. Îmi venea să închid ochii, numai să nu mai văd iadul din jur.

Deodată, de sub fuzelajul avionului care zbura în fața mea a apărut fum. „Douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei”, — la maximum trei secunde... Tare lungi mi s-au părut aceste trei secunde. În sfârșit, am apăsat pe trăgaci...

Capul formației și, după el, și celelalte avioane de asalt au virat în dreapta, spre răsărit și au început să ia înălțime. Misiunea a fost îndeplinită.

Sufletul ne era plin de bucurie. Toți cei nouăsprezece erau teferi. Mai târziu am aflat că lansarea perdelei de fum în fața linitei dinainte a constituit o noutate tactică și și-a justificat pe deplin rostul. Hitleriștii, neavând posibilitatea să vadă ce se petrece în spatele perdelei dense de fum, au părăsit în panică limita dinainte. Iar trupele sovietice, dezvoltând succesul, au înaintat timp de șase ore, pe o adâncime de la trei la cinci kilometri.

Iată și aerodromul nostru. Ca întotdeauna, primul la aterizare este cel cu avionul cel mai avariât. Am aterizat și eu. Am oprit motorul și abia după aceea am simțit oboseala. Ca albinele, mecanicul, motoristul, piloții care nu participaseră la misiune mi-au înconjurat cabina.

— Sinteți rănită, tovarășe locotenent? — mi-a strigat armurierul Dusea Nazarkina. Aveți singe pe față!

— Nu, mi-au crăpat buzele și singerează.

Mecanicul mi-a arătat o gaură mare în aripa stângă a avionului. Am zburat și habar n-am avut că „Iliușa” al meu era grav rănit. Vitezu!

Primul meu trăgător a fost sergentul Makosov, un băiat de 18 ani. N-avea deloc aspect de militar, dar în aer se dovedise un adevărat luptător. Din păcate, nu mi-a fost dat să zbor de multe ori cu el. Fusese rănit în timpul unei misiuni de luptă. Când m-am dus să-l vizitez la infirmerie, am auzit pe cineva plângând înăbușit în spatele meu. M-am apropiat. Era Dusea Nazarkina. Stătea pe o ladă de muniții și plîngea.

În regiment, Dusea era foarte iubită. Plină de elan, veselă și foarte muncitoare, toți o

simpatizau pe armurieră. Nu înțelegeam ce i se întâmplase. Emoționată, Dusea mi-a povestit despre marea ei dragoste pentru Serioja Bondarev, mecanic de avion, care zburase în locul unui trăgător aerian și nu se mai întorsese din misiune. Încet, încet, Dusea s-a liniștit, apoi a început să mă roage:

— Tovarășe locotenent! Anna Aleksandrovna! Vă rog luați-mă cu dumneavoastră ca trăgător. Cunosco toate procedeele și calculele de ochire, toate siluetele avioanelor inamice, știu să trag bine. Luați-mă! Vreau să-l răzbun pe Serioja...

— Dar am trăgător, Dusea, pe Makosov — i-am răspuns, surprinsă de cererea ei.

— Este rănit, cum o să tragă el? Are mîna dreaptă lovită.

Am încercat să o conving să renunțe, i-am povestit cât de greu este să zbori ca trăgător pe un avion de asalt și cât de mulți dintre ei mor.

— Totuși, luați-mă cu dumneavoastră, susțineți cererea mea la conducerea regimentului. Raportul îl scriu și acum.

Peste vreo două săptămîni, Nazarkina a fost numită trăgător aerian pe avionul meu. Așa s-a constituit în regimentul nostru primul echipaj format din femei. Într-unul dintre zboruri, Dusea a observat prima un Messerschmitt, care executa un atac în picaj asupra grupei noastre. Imediat, a lansat o rachetă de semnalizare în direcția acestuia, înștiințînd pe toți piloții despre pericolul iminent. Totodată, a deschis focul asupra inamicului cu atîta eficacitate, încît acesta a virat într-o parte, învîluit de fum.

Cu Nazarkina am gustat bucuria multor victorii, luptînd în spațiul aerian de deasupra peninsulelor Taman și Kerci. Însă cea mai mare bucurie pentru toți cei din regiment a fost știrea despre străpungerea deplină a „Liniei albastre”. Trupele noastre au trecut la ofensivă spre vest, eliberînd noi și noi raioane ale patriei.

În românește de Victor BOLDESCU

CLIO ANUNTA

Cucuteni — 5 000

Cum se știe în 1984, a fost marcată împlinirea unui secol de la cele dintîi cercetări care au pus în evidență o cultură eneolitică de excepțională însemnată pentru studierea civilizației omului, cultura Cucuteni, cunoscută ca una din cele mai vestite din lume, fiind comparată, încă de la evidențierea ei, cu civilizațiile dezvoltate în podișul Anatoliei și în Mesopotamia. Dar nu numai neoliticul ei și alte epoci istorice și-au găsit o strălucită reflectare în vestigiile istorice descoperite pe meleagurile comunei ce poartă numele acestei culturi, comuna Cucuteni, județul Iași. La doar cîteva sute de metri de locul unde Teodor Burada a găsit splendidele vase cu ornamente polimerice, a fost descoperit acum cîteva ani un excepțional mormînt princelar getic (amenajat în prezent ca un punct muzeal de mare atractivitate); pe raza satului Bălceni, aparținînd comunei, a fost găsit un fastuos tezaur cu poadoabe din aur, datînd din sec. IV-III î.e.n. În sfîrșit, aşezarea medievală Cucuteni și-a sărbătorit și ea o jumătate de mileniu de atestare documentară.

Firește că noi, locuitorii comunei, ne mindrim cu lucrurile noastre atât de încărcate de vestigii ale trecutului. Aniversarea centenarului descoperirilor eneolitice a coincis cu aniversarea a cîinci milenii de existență a culturii Cucuteni. Pentru marcarea acestei duble sărbători în chip oficial a fost bătută o medalie aniversativă, a cărei imagine o înfrîșăm cititorilor revistei Magazin istoric.

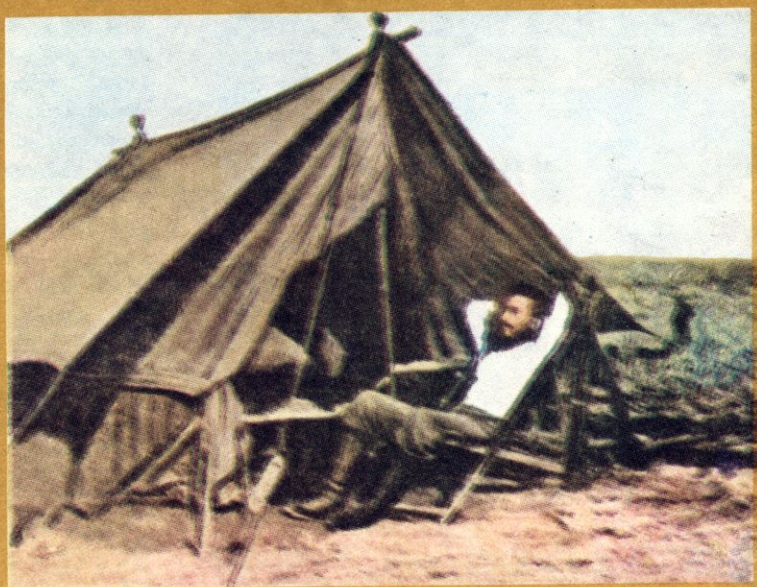
Mihai TUN,
primarul comunei Cucuteni

1-3 Magazin istoric. nr. 12/1984; 5/1982; 5/1976.

UN ROMÂN ÎN CONGO

1898

Sever Pleniceanu

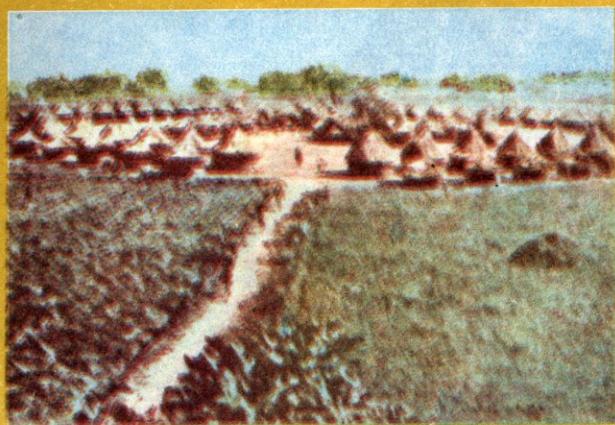
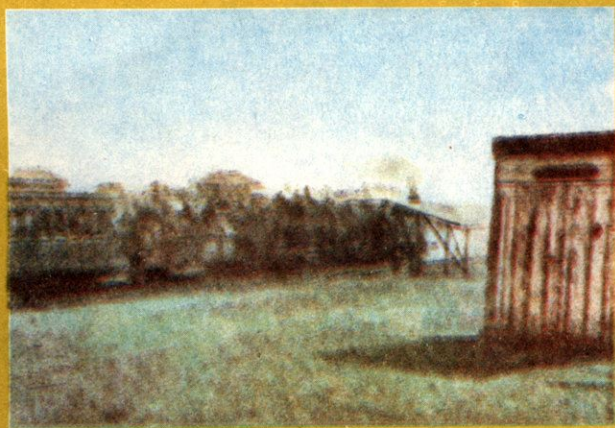

Printre pasagerii care într-una din zilele de la începutul anului 1898 se îmbarcau pe vasul „Leopoldville” se afla și tânărul român Sever Pleniceanu. Se născuse la Pleșița, la 8 aprilie 1867. În 1897 absolvise Școala

de ofițeri de cavalerie de la Ypres (Belgia). După un an, dornic să-și satisfacă una din marile sale pasiuni — călătoriile —, s-a angajat ca ofițer în cadrul trupelor belgiene din Congo. Nu urmărea altă realizarea unei carie-

re militare, ci îndeplinirea dorinței de a călători, în Africa.

Imediat după sosirea sa la Leopoldville a semnat un contract cu administrația locală, în baza căruia a efectuat până la începutul anului 1899 o

serie de măsurători topografice și topometrice. În aceste operații a fost ajutat de indigeni, care l-au condus prin regiuni necunoscute de europeni.

Mulțumite de activitatea sa, autoritățile din Leopoldville i-au încredințat conducerea unei expediții de-a lungul fluviului Congo și a afluenților săi din nord. Astfel, „pe căi de ape și prin desimea pădurilor ecuatoriale”, cum scria Val Tebeica într-o evocare pe care i-a consacrat-o în volumul *Români pe șapte continente*, Sever Pleniceanu a parcurs peste 3 000 kilometri, fiind, cum preciza același autor, „primul român care străbate Africa pe o asemenea distanță și unul dintre primii călători europeni ajunși în regiunile ecuatoriale locuite de pigmei”.

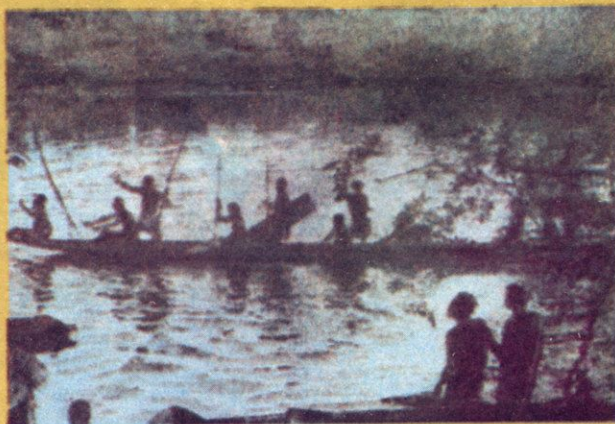
În timpul celor trei ani de ședere în Africa, Sever Pleniceanu a făcut numeroase cercetări și observații privind geografia, clima, rețeaua hidrografică și starea drumurilor din zonele cутreierate, a cules date etnografice, istorice și folclorice despre triburile întâlnite. Multe din acestea se regăsesc în comunicarea pe care a ținut-o la 15 martie 1902

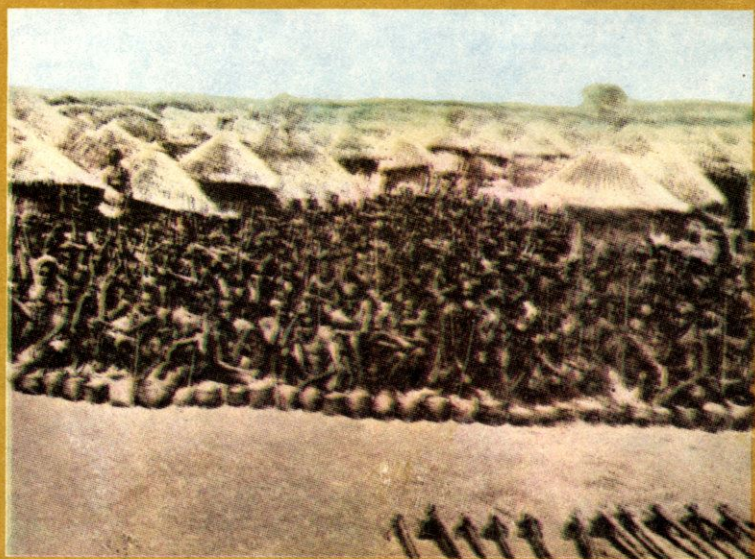
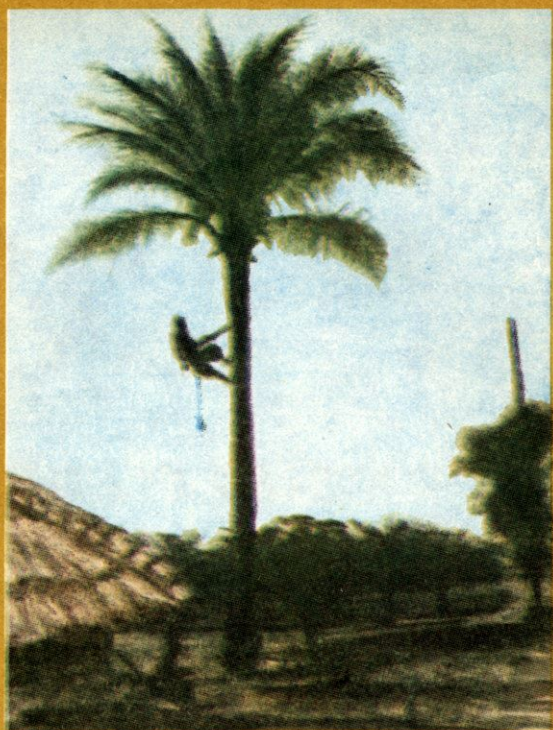
în cadrul Societății Geografice Române, al cărei membru era.

Prin observațiile sale complexe vizînd o multitudine de aspecte ale „Continentului negru“ necercetate pînă la el, Sever Pleniceanu poate fi considerat unul dintre cei mai de seamă exploratori ai Africii Centrale de la sfîrșitul secolului trecut, numele său stînd cu cînstă alături de cele ale celebrilor D. Livingstone, Georg Schweinfurth sau H.M. Stanley.

Viața și activitatea lui Sever Pleniceanu (decedat în 1927) sînt astăzi binecunoscute, grație unor pagini pe care i le-au consacrat V. Hilt, V. Tebeica și Mircea Angelescu și care au apărut în 1972, 1975 și, respectiv, 1983. Iată de ce nu am intrat în prea multe amănunte biografice, reținînd doar cîteva care pot servi ca repere în înțelegerea imaginilor alăturate. Valoroase documente istorice despre Africa de la sfîrșitul veacului trecut sînt și fotografiile realizate de Sever Pleniceanu și publicate de el, în 1902, la Craiova, împreună cu comunicarea amintită mai sus.

B. VALENTIN

PE URMELE STRĂMOȘILOR (V)

ION POPESCU-PUȚURI

Pe efigiile unor monede emise de suveranii arsacizi, ca și în scene înfățișând zeificarea regilor daci europeni (vezi descrierea mormintului regelui get de la Sveștari¹ din Bulgaria, recent descoperit), conducătorii respectivelor state sînt înfățișați călări pe cai. În timp ce regele regilor primea coroana de zeificare de la zeița Victoriei, în prezența zeiței dreptății, calul făcea și el un gest de închinare ridicînd piciorul stîng și aplecîndu-și capul pentru a fi zeificat împreună cu stăpînul. Numai astfel calul, devenit și el nemuritor, putea duce pe spinarea lui un rege nemuritor.

Stăpînul, regele regilor, era înmormîntat împreună cu calul său — fapt ilustrat de mormîntul princiar cu tumul de la Agighiol (Județul Tulcea), unde s-au găsit osemintele a trei cai, îngropați odată cu Cotiso, regele geșilor, care domnea în secolul V î.e.n.

În întreaga artă a antichității este des înfățișată imaginea Călarețului trac, de fapt dac, reprezentare îndeobște recunoscută ca aparținînd traco-daco-geșilor și care constituie o trăsătură ce-l individualizează în raport de celelalte popoare. Pretutindeni, în cultura nemuritorilor geto-dacice, calul este prezent. Descoperirile arheologice din spațiul carpato-dunăreano-pontic evidențiază o bogăție de fragmente de ceramică pictată (așa cum sînt cele de la Grădiștea Muncelului, capitala puternicului regat dac), în care calul figurează la loc central. Pe reversul monedelor dacice, calul apare, de asemenea, foarte des.

Historicii și arheologii sînt unanimi în a aprecia că reprezentările zoomorfe, în special ale cailor, sînt specifice geto-dacilor. Deși, începînd cu autorii antici, scrierile au evocat deseori înscușina călăreților geto-daci și valoarea cailor acestora toți rolul deosebit al cailor în istoria strămoșilor noștri n-a fost încă evidențiat în reala sa lumină. Geto-dacii preluau mult cai, întrucît această specie de animale a apărut și a fost domesticită în

spațiul dunăreano-pontic. Aici, pe locurile stăpînite de strămoșii noștri, a apărut — după cum apreciază profesorul universitar Louis de la Vallée Poussin, în lucrarea sa intitulată *Indo-europenii și indo-iranienii*. India pînă spre anul 300 î.e.n. publicată la Paris în 1936 — cu mil, poate cu zeci de mil de ani în urmă — nu numai primul hominid și cea mai veche limbă vorbită de așa-ziiși indo-europeni, dar și animalele domestice, printre care la loc de frunte se situează calul.

Savantul francez, bazîndu-se pe o seamă de referiri ale istoricilor, apreciază că locul de apariție al calului nu putea fi altul decît spațiul carpato-dunăreano-pontic. „Nici un alt relief — apreciază el — nu prezintă o atare varietate de caracteristici geografice” ca spațiul locuit de geto-daci, „îară — după cum remarcă el — închisă la răsărit de Carpați, și la sud de Balcani. Este o țară fertilă”. „Calul — continuă Vallée Poussin — este un copil al cîmpiei deschise, minzul încă de la naștere este capabil să salte lîngă mama sa și s-o însoțească totdeauna în plecările și sosirile sale”.

Dacia străveche, este, prin urmare, una din zonele de origine a acestei specii. Nu este împlîtor, după cum se evidențiază în o seamă de documente, că în urmă cu secole pe teritoriul străvechii Dacii se găseau cai deosebit de prețuiți pentru calitățile lor. Faptul că otomanii cereau, în dar, anual un număr din acești cai este, desigur, o confirmare a valorii lor deosebite.

Calul — care se bucura de multă grijă din partea strămoșilor noștri — l-a purtat pe dacii europeni în roirea lor pînă în cele mai îndepărtate ținuturi ale lumii, pînă la fluviul Galben, în răsăritul Asiei. Cu ajutorul lor, strămoșii noștri s-au luptat vitejește în nenumărate bătălii cu cotoritorii. Răspîndit în toate colțurile lumii, calul a devenit un bun al oamenilor și se poate spune că, pînă la apariția mașinismului, a „cailor-putere” din epoca modernă, a dus pe spațele lui civilizația lumii.

¹ LABIENUS este trimis la regele parților de ucigașii lui Cesar, pentru a-l cere ajutor, II, 120; rămîne la curtea lui Orodos și îl oferă cucerirea Siriei, II, 121; succesele lui, II, 121, 122, 123, 124; la titlul de *Parthicus Imperator*, II, 124; este învins de Ventidius și trece în insula Cipru, unde este ucis, I, 88; II, 126, 127.

LAODICE, soția lui Antiochus Zeul, îl otrăvește și pune pe tron pe fiul său Seleucus II, vol. I, 295; ea ucide pe Berenice, sora regelui Egiptului, împreună cu copilul ei, *ibid.* LAODICE, fiica lui Antiochus Epiphanes, conspîră cu Heracleide împotriva lui Demetrius Soter, I, 346.

LEPONES, popor puternic, supus Arsacizilor, II, 273.

LESGHIS, vezi KHOUNSAG și AVARI.

LOLLIUS este făcut de August mentorul lui Caius Cesar (Germanicus), I, 154.

LUCILIUS, locuitor al lui Lucullus, I, 74.

LUCULLUS trimite pe Lucilius la regele parților pentru a-i propune o alianță cu romanii, I, 74; II, 97; soldații săi îl forțază să ridice asediul orașului Artaxate, I, 97; învingător asupra lui Tigran, el este înlocuit de Pompei din conducerea armatei romane, I, 72.

LYCUS, astăzi marele Zab, II, 22, 23.

LYSANIAS, rege al Iturei, în-deamnă pe Barzaparhane (Parzap'han) să pună pe Antigone pe tronul Iudeei, II, 122.

LYSIAS, tutore al lui Antiochus V, regele Siriei, este ucis de Demetrius Soter, I, 342.

MAANOU, forțază pe Bakrou, regele Edessei, să împartă puterea cu el, I, 107; nu domnește decât patru luni; *ibid.*; numele de Maanu este comun mai multor regi ai Edessei; este alterat în Mannos sau Manus de către romani, I, 108; Maanou, contemporan cu Bakrou, pare identic cu Monobaze sau Manovaz, *ibid.*

MAANOU, supranumit Zeul, rege al Edessei, durată domniei, I, 409, 439; trădează pe Crassus, I, 409; vezi notele editorului, II, 318 și 319. MAA-NOU, supranumit Săfoului sau Sapheloui, rege al Edessei; durată domniei sale, I, 111; acest prinț este probabil același cu Arschem, I, 112. MAANOU, rege al Edessei, fiul precedentului; durată domniei sale, I, 115. MAANOU, rege al Edessei, fiul lui Izate, durată domniei sale, I, 144, 157, 160; este constrâns să se refugieze la romani, I, 160; identic cu Abgare, I, 158. MAANOU, rege al Edessei, fiul lui Abgare, același cu Anani sau Ananous, I, 147; durată domniei sale, I, 148; identic cu Monobaze II, vol. I, 148; vezi notele editorului, II, 319. MAANOU, rege al Edessei, frate al precedentului; durată domniei, I, 148.

MACCABEI (Frații). Eroare relevată în a doua Carte a Macabeilor, II, 40-42.

MACORUS, vezi ABGARUS.

MADAIM, vezi CTESIPHON.

MAHOUT-SOURY, rege în Merou, trădează pe aliatul său Iezdegerd, II, 236.

MALCHUS, rege al nabateenilor, Ventidius îi impune un mare tribut, II, 128.

MAMIGONEENI, nume al unei familii armene care s-a stabilit în Grecia, II, 291.

MANNU, prinț arab, susține pe Mebarsape, regele Addiabenei, împotriva romanilor, I, 160; este probabil identic cu Maanou, fiul lui Abgare, I, 160.

MANOVAZ, nume dat de sirieni lui Arschem, I, 93; identic cu Mannos, Maanou sau Monobaze, I, 108, 112; generic al prinților din Addiabene, I, 124; numele sefului familiei armene a Manovaseanilor, I, 125.

MANTIANUS (Iac), vezi Lacul Ourmiah.

MARCUS-ANTONIUS, vezi ANTONIUS.

MAR-IRAS-CADINA, autor al unei istorii din care Moses Khorenați citează multe fragmente ciudate, I, 237.

MARZII, popor scitic răspândit în Persia, I, 332; învins de Phraate I, regele parților, I, 331; un mare număr de marzi sînt transportați în Parthylene, I, 333; marzii atacă pe Corbulon, II, 210.

MAROCHUS, vezi ABGARUS. MASOUDY, scriitor arab; exactitatea calculului său referitor la durata dinastiei Arsacizilor, II, 236.

MASSAGETI, nume dat de greci popoarelor care locuiau în nordul și estul Mării Caspice, I, 11; acest nume s-a conservat mult timp la Orientali, *ibid.*; războiul massagetilor cu persii, I, 14; sînt numiți în vechile poeme persane turanieni, I, 15; au fost guvernați de prinții arsacizi, I, 21-25; întinderea dominației lor, I, 273-274.

MAZARAS, vezi ABGARUS. MAZK'HOUGH, nume dat de armeni massagetilor, I, 21.

MEBARSAPE, rege al Addiabenei, se prefăce să se supune lui Traian și apoi îl trădează, I, 160.

MEDALII PARTE sau ARSACIDE. Dintre aceste medalii, cele cu legende grecești, unde sînt înscrise titlurile de rege al regilor sau mare-rege, sînt posterioare lui Mithridate I, vol. I, 185, 439; II, 101; dovadă a acestei aserțiuni, I, 185, 190, 440, 448; unde și pentru cine au fost bătute aceste medalii, I, 190, 200, 207, 208; monedele de aramă sau de bronz, fără legende grecești, dar cu date în caractere grecești, au aceeași origine, I, 200, 202; monedele cu adevărat arsacide, I, 202, 203; de unde provin cele mai multe; importanța poporului part, I, 203, 205; medalii arsacide sînt în număr restrîns, ca și cele ale Bactrianiei și Armeniei, I, 205, 206; la ce eră se raportează datele înscrise pe ele, I, 206, 209; eroare a celor care admit o eră specială a Arsacizilor, I, 209 și urm.; II, 225, 231; incertitudinea asupra epocii reale cînd a început era Seleucizilor face ca savanții să aibă păreri diferite privind clasificarea medaliilor arsacide, I, 280, 281; motivele ce ne fac să credem că toate medaliile bătute de grecii suși Imperiului parților se referă la era Seleucizilor începînd din luna octombrie a anului 311 î.e.n., I, 281, 282; titluri atribuite pe medalii regilor arsacizi, I, 436, 438; ele nu pot servi la fixarea cronologiei; pentru ce? II, 223; vezi notele editorului, II, 320-322, 329, 353, 360, 361 și 365.

MEDALII BACTRIENE, vezi notele editorului, II, 310-315, 320-328, 355-358. MEDALII GRECO-INDIENE. Vezi notele editorului, *ibid.* MEDALII INDO-SCITICE, vezi notele editorului, *ibid.* MEDIA. Acest regat deține al doilea rang în Imperiul part, I, 91, 179; Marea Medic, a cărei capitală era Ecbatana, a făcut totdeauna parte din domeniul regal al parților, I, 178; ea nu trebuie confundată cu Atropathene, pe care istoricii greci sau latini o numesc Media, I, 178, 352; aceasta devine mai tirziu apanajul monstrenilor prezumptivi ai coroanelor, I, 178; II, 196; cucerita de parți și reluată de Antiochus cel Mare, I, 318; singura regiune stăpînită de Seleucizi în Asia interioară, I, 350; supusă de Mithridate I, regele parților, I, 352; cere ajutorare lui Pompei împotriva parților, I, 77, 176; II, 103.

MEHERDATE I, fiul lui Vonones I, este cerut ca rege pentru o parte a parților, II, 193, 198; Claudius ordonă guvernatorului Siriei să-l conducă pînă la Eufrat, II, 198; Meherdate, însoțit de Carnahan, ocupă Nive și Arches, II, 199; trădat de partizanii lui, înălrî prinț este învins și predat lui Gotarzes, care îi taie urechile, II, 199, 200. MEHERDATE II, domnia lui este plasată, fără dată precisă, între domnia lui Chosroes și cea a lui Sanatrics. Vezi lista cronologică a regilor Arsacizi din Persia, II, Tabelul nr. 1.

MEHREHM, general persan, alungat de Kefend, caută azil la sciti, I, 388.

MENANDROS, rege al Bactrianiei, ajunge cu cuceririle pînă la gurile Indului, I, 389; vezi notele editorului, II, 356-358.

MESENIA, descrierea acestei țări, II, 78, 80; cărei provincii dădau antici acest nume, II, 80; alcătuită din singur regat împreună cu Cha-

rachene, II, 80; epoca fondării acestui regat, II, 80; și a distrugerii lui, II, 81.

MESENIENI, se răscoală împotriva tiraniei guvernatorului Himerus, II, 78; ei obligă pe parți să le recunoască independența, II, 78.

MESOPOTAMIA, locuită de o populație foarte amestecată, I, 95; nume dat de armeni parților septentrionale a acestei țări, I, 96; parții apără cu îndrăgire Mesopotamia împotriva lui Antiochus, I, 99; ea a fost se pare unită la regatul Armeniei de la fondarea ei, I, 100, 101; romanii refuză să o dea parților, I, 101; mai tirziu această o supun, I, 113-114; în ce epocă s-a declarat de Armenia și a format un stat independent, I, 156; este cedată romanilor de Erovan, I, 167; Mesopotamia se supune lui Traian, I, 168; este reunită cu Imperiul roman, *ibid.*; romanii nu au deposedat pe prinții Arsacizi care domneau acolo, I, 169; Mesopotamia este învadată de Mithridate I, regele parților, I, 414.

MINNAGAR, bogată cetate din India, pe malul stîng al Indului, I, 393.

MIRKHOND, istoria lui universală, intitulată *Rouzat-essa'fa* este citată cu ocazia lui Aschek sau Arsaces I, 287-289; vezi notele editorului, II, 345 și 346.

MITHRIDATE, comandant al Iberiei, se căsătorește cu Ardachama, fiica lui Ardashes, regele Armeniei, I, 62; depindea de Mithridate, saptapul lui Darius, *ibid.*; este numit guvernator al Pontului, *ibid.*; cu ajutorul regelui Armeniei, cucerește Cappadochia și cea mai mare parte din Asia Mică, I, 67; II, 91, 177; alungă pe romani din Asia și invadează Grecia, pe care o supune fără rezistență, I, 68; este constrîns de Sylla să facă o pace rușinoasă, I, 69; supune popoarele din Caucaz și regatul Bostorului, I, 70; reîncepe războiul împotriva romanilor, *ibid.*; la titlul de rege al regilor și devine independent, *ibid.*; II, 280; învins de Lucullus, imploră protecția lui Tigran, I, 71; II, 279; acestă, uitînd vechile nemulțumiri, refuză să-l proclame romanilor, I, 72; Mithridate profită de dezbinările romanilor, pentru a ocupa Pontul, Mică Armenie și Cappadochia, I, 72; scrie regelui parților pentru a-l îndemna să se alăture lui și lui Tigran, *ibid.*, 73; II, 97, 99-102; învins, se retrage dincolo de Caucaz, I, 75; vezi notele editorului, II, 316, 317 și 318. MITHRIDATE II, rege al parților, fratele lui Phraate I, care îl preferă copiilor săi, I, 330, 332, 335, 425; trebuie privit ca adevăratul fondator al puterii Arsacizilor, I, 335; egiptul său, I, 336; fațete sale, I, 36, 337, 338, II, 304; întinderea imperiului său, I, 36, 364, 365; II, 304; data primului său război împotriva Seleucizilor, I, 339, 341; cucereste Babilonul; în ce epocă, I, 345, 346; atacă Media, I, 352; și o supune după un război îndelungat, I, 355; data acestei cuceriri, I, 355, 356; atacă Hyrcania și Elymida, ale cărei temple le jefuiește, I, 356, 357, 361, 362; ia Seleucia și ocupă Susiana, Persia, Carmania și Armenia, I, 363, 364; pune pe fratele său Valarsace pe tronul Armeniei, I, 54, 419; II, 275; îi cedează acestuia Atropatene, I, 56; constituie definitiv Imperiul parților, I, 364; armenii îl numesc Arsaces cel Mare, I, 368; războaiele lui împotriva Bactrienilor, I, 384; de la care ocupă țările provizorii, I, 384, 385; ajunge cu armatele în India, I, 389; II, 275, 304; data acestei expediții, I, 390,

391; atacat de Demetrius Nicator îl învinge și îl ia prizonier, I, 407; II, 275; porțarea față de captivul său, I, 407, 408; îl dă acestuia în căsătorie pe fiica sa Rodogune și promise că îl va repune pe tron, I, 408, 417; croarea lui Applan relativă la această căsătorie, I, 408 și urm.; Mithridate își restabilește autoritatea asupra grecilor din Asia de sud, I, 414; II, 275; romanii îl notifică alianța lor cu evreii, I, 416, 417; confundat de Movses Khorenati cu fiul său Phraate II, vol. I, 417, 418; pe care îl asociază la coroană, I, 80, 437; în ce scop, I, 438; moare probabil otrăvit, II, 2; în ce an, I, 369, 370, 417, 419, 420; dificultatea cronologică a stabilirii duratei domniei lui, I, 419, 422, 424; croarea comisă de Movses Khorenati în această privință, I, 370, 373; data nasterii sale, I, 435; epoca în care domnește singur, *ibid.*; excepționalele sale calități au făcut să fie preferat fratelui său Phraate I, vol. I, 424; primește denumirea de *Theos (Zeu)*, I, 422, 436, 438; titluri pe care i le conferă medaliile cu legende grecești, I, 440 și urm.; în ce epocă a luat titlul de rege al armeniei, I, 440, 441; care este pare că este același cu Ariaxerxes, rege al persilor, stat de Lucian ca un exemplu de longevitate, I, 425-435; vezi notele editorului, II, 349-352, 362 și 363, MITHRIDATE II, regele partilor, același cu ARSCHAGAN, I, 373, II, 2, 3; fiul lui Artaban II, îl susține pe tatăl său în pretențiile acestuia la coroană, II, 2, 88; urmează lui Artaban II, vol. II, 82; războiul infrăgurat lui Phraate II, vol. II, 72, 73, 83, 276; diferențele cu regele armeniei, Ariaxerxes, I, 379. Fortat să-i cedeze titlul de rege al regiilor, el își atribuie mai tirziu titlul pe care îl pierduse, II, 90; data acestui eveniment, *ibid.*; a fost confundat cu Mithridate I, cuceritorul Armeniei I, 82; și cu Mithridate III, învingătorul lui Ortoadiste, I, 82, 83, 93; numeroasele lui războaie, II, 85, 86; este primul dintre regii partii care a întreținut relații cu romanii, II, 91; după ce a propus o alianță lui Sylla, el rupe negocierile, II, 92, 93; durata domniei lui, II, 86, 87, 91; evreii lui Movses Khorenati în această privință, I, 370, 373 și urm.; II, 3, 87; Mithridate II nu lasă moștenitor direct, I, 379; moartea lui este urmată de mari tulburări, de care profită Tigran, regele Armeniei, pentru a urca la primul rang, II, 91, 96; vezi notele editorului, II, 353, 363 și 364; MITHRIDATE III, fiul lui Phraate III, ucide pe tatăl său și urcă pe tron, I, 78; II, 94, 107, 109; poartă război cu Armenia, pentru a pune pe tron pe înărlur Tigran, I, 80; II, 108; forțat să se retrage din Siria, I, 108; ca rege al Armeniei, el este învinzător în masacrează complicită, I, 81; II, 108; cruzimele lui irită pe mai mari statului, care se ridică împotriva lui, I, 61; II, 108, detronat de Orodese, este constrins să se mulumească cu Media, I, 81; II, 108; reia armele, este învins, se refugiază în Siria, I, 81; II, 107, 109; confundat cu Mithridate II, vol. II, 82, 83, 93; Îndeamnă pe Gabinius să-l repună pe tron, II, 109; părăsitor de guvernatorul roman, cere ajutor arabilor, care îl ajută să ocupe Seleucia și Babylonul, II, 110; Surenă în la Seleucia, II, 110; asediat în Babilon, el este forțat, prin foamete, să se predea lui Orodese, care îl masacrează, II, 112; data morții sale, II, 112; vezi notele editorului, II, 353. MITHRIDATE, vărul lui Moneseș dă sfaturi utile lui Antonius, II, 139. MITHRIDATE, ginerele regelui Artaban III, este învins de Anilece care,

intr-o a doua întâlnire, este înfrânt, II, 174. MITHRIDATE, regele Armeniei, fratele lui Pharasmane, este constrins de Tiberius să cucerească Armenia, II, 183; 187; el intră în Armenia și o supune, II, 183, 184; este alungat de Artaban, II, 187; Claudius îl repune pe tron, II, 192, 194, 195; în ce epocă, II, 195; primește pe Rhamadiste și îl dă pe fiica lui Zenobia în căsătorie, II, 204; atacat de Pharasmane, el se refugiază în fortăreața Gomeneș, unde este silit de Caelius Pollio să trateze cu Rhamadiste, ginerele său, care îl ucide, II, 205; în ce epocă, II, 206. MITHRIDATE V, cucerește Mesopotamia, II, 283. MITHRIDATE SINNAES, general part, merge în ajutorul lui Philippios, și învinge pe Demetrius, II, 86. MNASCYRES sau MNASCIREs, la vîrstă foarte înaintată urmează lui Mithridate II, vol. II, 94; are un concurent în Sanatracus, II, 94; era probabil fiul lui Phraate I, vol. II, 95; moartea lui, II, 96; durata domniei sale, II, 94, 101; vezi notele editorului, II, 364. MODJMEI-AL-THEWARICH, lucrare persană, anonimă, citată, I, 34 și în alte locuri; vezi notele editorului, II, 309. MOLON, guvernator al Mediei, se revoltă, împreună cu fratele său Alexandar, împotriva lui Antiochus cel Mare; dar ei sînt înfrinți în cele din urmă și se sinucid, I, 316. MOULOUK-AL-THEWAIF, vezi MOULOUK-AL-THEWAIF. MONESES, temblu-se de cruzimea lui Phraate IV, se refugiază pe linia Antonius, II, 134; a fost confundat cu Surenă, II, 134; Antonius îi promite coroana partilor și îi cedează conducerea unei expediții împotriva acestora, II, 135; chemat de Phraate, se întoarce la curte, cu consimțămîntul lui Antonius, II, 135, 136. MONESE, locițiilor al lui Vologese, merge cu Tiridate împotriva lui Tigran, regele Armeniei, II, 212; asediază Tigranocerte fără succes, II, 213; este rechemat de Vologese, II, 213. MONORASE, nume generic al regelui din Addiabene, I, 127. MONORASE I, rege al Addiabenei, identic cu Abagare I, 29; se căsătorește cu sora lui, Helena și are doi fii, Monobaze și Izate, *ibid.*; trece la creștinism, I, 131; a avut numeroși urmași, I, 139; preferența lui pentru Izate stîrnete invidia lui Monobaze, *ibid.*; trimite pe Izate la Abenene, rege al Spasin-Charax, *ibid.*; îl dă provincia Carrhes, I, 128; întinderea statelor sale, I, 147; după moartea lui, văduva lui pune să fie încoronat Monobaze, fratele lui Izate, I, 128, 148, 149; MONBAZE II, fiul lui Monobaze I sau Abagare, pare să se scapă de furia lui Sanadruș sau Izate, cînd acesta a ucis pe copiii lui Abagare, I, 141; Sanadruș îl alege de succesor, I, 146, 155; Monobaze Îndeamnă pe regele partilor să facă război împotriva romanilor și asediază fără succes Tigranocerte, I, 147, 151; II, 212; asistă la o întrevvedere a lui Vologese cu Corbulon, I, 151; durata domniei lui, I, 190, 152; fiii săi, luați de Titus, sînt duși la Roma, I, 152, romanii îl repun pe tronul tatălui lor, I, 158. MOULOUK-AL-THEWAIF, nume dat de scriitorii orientali regelui partilor; semnificația acestui nume, I, 36, 44, 45, 180; II, 231; acești prinți sînt priviți de Orientali ca succesorii imediați ai lui Alexandru I, 216; II, 233. MOVSES KHORENATI, istoric armean; viața lui, I, 235; stima de

care se bucura *Istoria* sa în Armenia, I, 236; împărțirea acestei istorii, I, 237; izvoare folosite de autor, I, 237-241. NEERDA sau NAARDA, capitala a evreilor din Mesopotamia, celebră prin școala ei, I, 121; II, 172. NERO, împărat roman (54-68) dă ajutoare armelor împotriva partilor, II, 207; pune pe Tigran pe tronul Armeniei, II, 214; refuză să dea coroana Armeniei lui Tiridate, fratele lui Vologese I, vol. II, 214, 216, 217; mai tirziu, pune el în usă, la Roma, această coroană pe capul lui Tiridate, I, 150, 162. NISIBE, reședință a regilor Armeniei, I, 101, 398; acest oraș nu a fost niciodată luat de Tigran de la partii, I, 101; este cucerit de Artaban de la armeni și dat lui Izate, regele Addiabenei, I, 102; motivele care au determinat pe regii Armeniei să-si fixeze acolo reședința, I, 102; Mithridate I îl dă fratelui său Valarsace, I, 414. NUMENIUS, trimis în misiune la Roma, de marele preot Simon, I, 415, și 416. NUMENIUS, amiral al lui Antiochus Sidetes, și guvernator al Mesenei, învinge flota persană și câștigă o victorie asupra cavaleriei parte, II, 27, 28. OBOLAR, alterare a numelui Balasch, I, 254; vezi notele editorului, II, 335. OKE sau OCE, sora regelui Monobaze I, era probabil mama lui Izate, I, 140. OLOPHENUS, vezi OROPERNE. OPIUS STATANUS, înscărcinat de Antonius cu transportul expediției sale, este învins de partii, II, 137, 138. ORNADAPANTES, salrap part, face ca Pacorus să devină suspect tatălui său Orodese, II, 118. ORDOSPADE, guvernator al Mesopotamiei, trece de partea lui Tiridate, II, 185. OROBAZE, trimis de Mithridate II pe linia Sylla, este ucis, II, 92, 93. ORODES I, fiul lui Phraate III, ucide pe tatăl său, I, 78; II, 95; se revoltă împotriva fratelui său Mithridate și este obligat să fugă, I, 80, 81; II, 108; mai mari statului îl pun pe tron, I, 81; II, 108; înfrînge pe fratele lui, I, 81; îl silește pe acesta să se predea și îl masacrează, II, 111, 112; trimite ambasadorii la Crassus, II, 113; vînzînd că nu poate evita războiul, se hotărăște să îl susțină cu tărie, II, 114; înscărcinează pe Surenă și Sillacos să oprească înaintarea lui Crassus în Mesopotamia și atacă personal Armenia, II, 114, 115; se împacă cu Artavazd, II, 116; învins pe gloriu la Surenă, îl ucide, *ibid.*; rechemă pe Pacorus din Siria, II, 118; refuză să dea ajutoare lui Pompei, *ibid.*; durerea la știrea morții fiului său Pacorus, care trebuia să-i urmeze la domnie, II, 130, 131, 132; desemează ca succesor pe fiul său mezin Phraate și îi încredințează friele conducerii, II, 132; moare otrăvit de Phraate, II, 88, 132, 133; durata domniei lui, II, 133; acest prinț este numit de Movses Khorenati, Arschex, II, 133, 134, 162. ORODES II este ales rege al partilor, II, 163, 164; cruzimea lui revoltă pe supuși săi, care îl ucide, II, 164; durata domniei sale, *ibid.* ORODES, fiul lui Artaban III, rege al partilor, este pus de tatăl său pe tronul Armeniei și alungat de Germanicus, II, 169; tatăl său îl trimite în Armenia cu o puternică armată, II, 183; soldații săi îl silesc să lupte; este învins și ucis, II, 184, 187.

UN ROMÂN LA WATERLOO

IOAN POPOVICI,
Arhivele Statului Arad

18 iunie 1815. Bătălia de la Waterloo dintre armatele franceze și armatele aliate anglo-prusace a luat sfârșit, punând capăt iluziei lui Napoleon I Bonaparte că ar putea să restabilească imperiul și supremația Franței în Europa. Definitiv înfrânt, împăratul ia drumul exilului, în insula Sfânta Elena, în vreme ce oștile coaliției biruitoare reimpun pe Bourboni în Franța.

Deși încheiată, bătălia continuă să aibă un mare ecou în țările Europei, ecou menținut viu ani de zile mai târziu. Prin intermediul unor documente de arhivă, ea nu încetează să ne furnizeze noi amănunte și informații necunoscute și astăzi, la 170 ani de la desfășurare...

Printre actele inedite existente în fondurile filialei Arad a Arhivelor Statului se află și ordinul circular cu numărul 33 957, emis la 1 decembrie 1818 de Consiliul locotenential regal din Buda. Acest

ordin aducea la cunoștința adunării nobililor comitatului Arad începerea acțiunii de conscriere (înscriere) a militarilor care fuseseră răniți sau muriseră la Waterloo, slujind în armata engleză sau prusacă. Conscrierea se făcea în vederea recompensării bănești a celor răniți (ori a văduvelor și orfanilor celor căzuți pe câmpul de luptă), recompensă pentru a cărei obținere solicitanții trebuiau să înainteze documentele doveditoare.

Ordinul circular avea toate șansele să fie dat uitării. Iată însă că aproape doi ani mai târziu, la 28 august 1820, primpretorul din Sebiș raporta primvicecomitelui din Arad că în aceea zi s-a prezentat înaintea sa numitul Mihai Crossa (pretorul preciza că, de fapt, numele se scrie corect Groza), de fel din Moneasa, soldat lăsat la vatră, care afirma că își făcuse serviciul militar în legiunea germanică a regelui Angliei, fapt pe care îl dove-

dea cu acte. În continuarea raportului, funcționarul comitatens îl considera pe Mihai Groza ca fiind în drept să primească recompensa anunțată prin ordinul circular; de altfel, Groza însuși demonstra cu acte că fusese acceptat ca pensionar de către autoritățile engleze încă din 8 noiembrie 1816, dar că, între timp, schimbându-și domiciliul, solicita să i se trimită pensia cuvenită la Moneasa.

La 4 septembrie 1820, adunarea particulară a nobililor din Arad a înaintat Consiliului locotenential raportul primpretorului, împreună cu documentele doveditoare. Peste un an și jumătate, la 19 februarie 1822, consiliul restituia aceste acte (aflate în prezent în același fond arhivistic la Arad) care atestau participarea lui Groza la bătălia de la Waterloo. Dintre ele, cel mai important, prin valoarea informațiilor pe care le conține, este certificatul de pensionare

emis de către comisia spitalului regal din Chelsea (cartier al Londrei) la 9 noiembrie 1816, cu o zi mai târziu după ce medicii îl examinaseră pe Groza. În act se preciza că Groza (numit în documentul englez Crossa) a servit timp de trei ani și unsprezece luni ca soldat în legiunea germanică a regelui, comandată de ducele de Cambridge.

Documentul cuprindea, între altele, și datele personale ale lui Groza. Aflăm că se născuse la Moneasa și avea 30 ani (fiind deci născut în 1786), era înalt de cinci picioare, avea părul castaniu, ochii cenușii, tenul închis la culoare. Era de profesie lucrător. În urma participării la războaiele împotriva lui Napoleon, fusese rănit de două ori: mai întâi la umărul stâng — rană căpătată la Bayonne (ortăreață în Pirineii de jos). La Waterloo, unde s-a distins pe cîmpul de luptă, Groza a fost rănit în trei locuri: în partea dreaptă a pieptului, la coapsa și la piciorul stîng. (Într-un document ulterior, întocmit la 28 august 1820 de prim pretorul din Sebiș, Iosif Nandori, se arată că rana de la umărul stîng ar fi fost căpătată la Waterloo și că în urma ei, Groza a primit îngrijiri mai întâi la Bruxelles, apoi la Colchester. Înclinăm să dăm

mai mult credit primului document, alcătuit în 1816, cînd, desigur, amintirea locurilor străbătute era mai proaspătă în memoria lui Groza). La data întocmirii certificatului medical în baza căruia comisia dispunea să i se aloce o pensie de 6 pence pe zi, Groza locuia la Hanovra, oraș în care a rămas pînă în 1820. La 4 august, făcîndu-i-se dor de melegurile natale, a solicitat un pașaport în care se menționează că avea 38 ani (etate ce ar contraveni cu cea precizată în certificatul londonez). După reîntoarcerea în satul său natal, Groza nu a mai plecat nicăieri. Ultima mențiune despre el datează din 2 septembrie 1828, cînd consiliul locotenențial dispunea trimiterea a două formulare cu pensia ce i se cuvenea.

Amintirea acestei participări a lui Mihai Groza la marea bătălie din 1815 a stăruit multă vreme în memoria sătenilor și îndeosebi a familiei sale. Astfel, după relatarea colonelului pensionar Florian Groza, domiciliat în prezent în Arad, dar originar din Moneasa, acesta auzise, de la bunicii său, că unul din neamul Grozeștilor a luptat la Waterloo. De altfel, fratele colonelului Groza, sculptor cu studii artistice făcute la Paris, a călătorit la Waterloo, pentru a căuta date despre Mihai

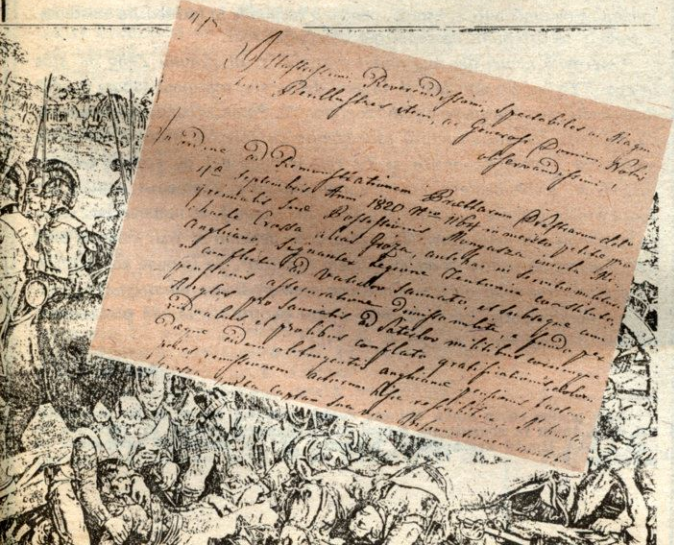
Groza (neștiind că ele se aflau atît de aproape de melegurile părintești, la Arhivele Statului din Arad). Nu se cunosc rezultatele cercetărilor sale, sculptorul decedînd prematur în 1930, în etate de 31 ani.

Desigur, informațiile furnizate de documentele inedite din fondurile filialei arădene a Arhivelor Statului își au importanța lor, prin relevarea unei situații insolite (participarea unui român în tabăra engleză, la una din cele mai memorabile bătălii din istoria omenirii). Din statisticile întocmite de exegeții perioadei napoleoneene știm că puțin înaintea bătăliei, la 14 iunie 1815, armata aliaților, comandată de ducele de Wellington, dispunea de un efectiv de 104 200 luptători, dintre care 37 000 englezi, 42 000 germani, 25 200 olandezi și belgieni. Între cei 42 000 germani, 32 000 erau infanteriști (16 000 hanovrieni, 6 000 din legiunea germanică, 4 000 din Nassau și 6 000 din Brunswick), 6 000 erau cavaleriști, iar alți 3 200 alcătuiau artileria, trupele de geniu și echipajele militare.

Este probabil că între ostașii din legiunea germanică să se fi aflat și alți români transilvăneni, plecați de-acasă pentru a scăpa de exploatarea apăsătoare și pentru a obține, pe calea armelor, venituri mai mari și mai sigure. De altfel, documente aflate, de asemenea, în fondurile arădene ne îngăduie identificarea a încă doi români care au servit în armata britanică, fără să știm dacă au participat și ei la bătălia finală, din 18 iunie 1815.

Unul din ei era Todor (Toader) Șodina, iobag din Buteni, care și-a petrecut nu mai puțin de 22 ani sub arme în armatele din diferite țări: inițial a fost înrolat în Regimentul „Mányassy”, fiind luat prizonier de francezi. Ulterior a căzut, în împrejurări ce nu le putem elucida, prizonier la englezi. Aici, pentru a scăpa de viața grea de prizonierat, s-a înrolat în armata engleză, slujind timp de 12 ani și 7 luni în Indiile de Vest.

Învingătorii lui Napoleon la Waterloo:
Wellington și Blücher pe cîmpul de luptă

Devenit invalid, a obținut documente doveditoare, eliberate de englezi, întorcându-se în Buteniul natal, unde a mai trăit un an. La data de 12 septembrie 1818 a murit, fiind înscris în registrul decedaților de rit greco-neunit din Buteni: „au răposat Șodincă Tudor opșitariu. De la Angles [englezi] încă au avut hopșit¹”.

Al treilea ostaș român ajuns în armata engleză se numea George Tabar și era de fel din Cladova, comitatul Arad. În 1797, Austria a trimis trupe proprii, auxiliare, în Anglia pentru a o ajuta în fața primejdiei napoleoneene. Printre soldați s-a aflat și Tabar, care și-a efectuat serviciul militar la englezi, pe mare și pe uscat, vreme de 18 ani și 2 luni. La data de 27 februarie 1817 a fost pensionat, la Londra, de către Direcția supremă a armatelor regale și, deoarece dorea să se întoarcă în satul natal, i s-a plătit anticipat suma de 57 lire sterline, reprezentând pensia cuvenită pe trei ani.

La 13 august 1825, George Tabar scria din Cladova adunării nobililor comitatului Arad cerându-i să intervină la englezi pentru plata restului de pensie. La 31 ianuarie 1826, Consiliul local tentențial a răspuns că nu mai putea să-l recunoască drept pensionar, întrucât i s-ar fi plătit anticipat întreaga pensie.

Printre participanții la marile lupte și evenimente de la sfârșitul sec. XVIII și începutul celui următor, evenimente consecutive revoluției franceze, s-au numărat, așadar, și români transilvăneni, aflați în acea vreme sub stăpânirea austriacă. Interesant este faptul, că, deși întimplările vieții i-au aruncat pe meleaguri îndepărtate, în toate trei cazurile evocate, eroii întimplărilor au simțit nevoia sufletească să revină pe plaiurile natale.

¹ Termenul de hopșariu (opșariu) era utilizat în popor pentru a desemna militarii pensionați, lăsați definitiv la vatră.

CLIO ANUNTA

UN NAI DE ACUM 2 400 ANI?

Inventarul descoperit în mormintul prințului Yi al statului Zeng, scos la iveală în luna septembrie 1977, a uimit prin bogăția sa pe arheologi și i-a încântat pe iubitorii de artă și de istorie. Cele 7 000 obiecte confecționate din bronz, jad, aur, lac, bambus, și lemn sînt tot atîtea mărturii ale iscusinței, rafinamentului și gradului de civilizație atîns de societatea chineză cu 2 400 ani în urmă.

Bogatul material documentar scris, care însumează peste 10 000 semne hieroglice, constituie o mărturie din sursă primară cu privire la viața socială și culturală a Chinei antice. Instrumentele muzicale au o importanță covârșitoare pentru studierea trecutului și evoluției muzicii în China antică. Pentru prima oară, s-au găsit în stare de funcționare instrumente de percuție (din bronz), de suflat și cu corzi, necunoscute sau întîlnite doar în picturi murale și sculpturi mai tîrzii. Acestea au oferit multe răspunsuri la tot atîtea întrebări ale muzicologilor chinezi cu privire la structura pieselor muzicale, la gamele folosite, concepția cu privire la sunete în antichitate etc.

Dar, în același timp, ele au pus cercetătorii în fața unor enigme care așteaptă să fie dezlegate. Una dintre aceste enigme este generată de două naiuri cu o formă neîntîlnită încă în China.

În studiul său consacrat instrumentelor muzicale descoperite, muzicologul Huang Xiangpeng menționează: „Deoarece instrumentele muzicale din bambus sînt extrem de perisabile, foarte puține s-au păstrat pînă în zilele noastre. De aceea, este foarte greu de stabilit o corespondență între denumirea lor din documente și obiectele reale. Naiul reprezentat în picturile murale și sculpturile din epoca premergătoare dinastiilor Wei, Jin și celor din nordul și sudul Chinei [220-581] avea fluierale aranjate descrescînd, în timp ce fluierale naiului folosit în timpul dinastiei Qing [1644-1911], pentru interpretarea muzicii de curte, erau lungi, descrescînd spre mijloc, în ordinea înălțimii sunetelor. Relatările din documente nu erau îndeajuns de amănunțite, așa că, pentru a răspunde la întrebările existente, a trebuit să așteptăm descoperirea obiectului real.

Cele două naiuri din mormintul prințului Yi al statului Zeng au stat în apă în toți acești ani. Totuși, la unul dintre ele, șapte-opt tuburi produc încă sunete, structurate pe o gamă sextatonică. Putem afirma, de asemenea, că naiul de această structură este identic cu cele înfățișate în picturile murale și sculpturile antice și cu cele întîlnite azi pe scenele Europei răsăritene. Instrumentele muzicale multitubulare, asemenea naiului din epoca premergătoare dinastiei Qin [221-207 î.e.n.], se numeau lai, ceea ce, probabil, nu este lipsit de legătură cu denumirea nai, folosită pînă azi în România pentru acest instrument muzical². Se impune constatarea că descoperirea unor obiecte din epoca premergătoare dinastiei Qin, asemenea naiului antic, va fi de mare ajutor pentru elucidarea problemelor dificile și complicate, ca cea de mai sus”.

Ana BUDURA

² Este posibil ca în limba chineză veche, cuvîntul lai să se fi pronunțat nai, dacă luăm în considerare faptul că în dialectul folosit în regiunea în care a fost făcută descoperirea, consoana „n”, la începutul cuvîntelor, se pronunță „l”.

ÎNSEMĂNĂRILE LUI GRIGORE GAFENCU (V)

În legătură cu fragmentele publicate în acest număr sînt de făcut două comentarii.

Primul se referă la faptul că în august-septembrie 1942 pentru Grigore Gafencu înfrîngerea Germaniei hitleriste devenise o certitudine, despre care diplomatul român nu mai vorbește la viitor, ci la prezent. La 30 august: „Germania, oricare ar fi situația ei militară, nu poate învinge... Soarta lui Hitler este pecetluită”. O lună mai tîrziu, comentînd un discurs al lui Hitler, notează că acesta nu s-a mai referit la proiectele de organizare a Europei: „Nu fiindcă nu ar vrea să vorbească: fiindcă nu poate... Fîndcă în viitor pentru el — o simte, poate, cu puternica-i intuiție — nu este decît golul”. (30 septembrie-1 octombrie 1942).

Este vorba de a demonstra de luciditate politică, cu atît mai remarcabilă cu cît era făcută într-un moment în care trupele hitleriste se aflau în plină ofensivă spre Stalingrad și Caucaz, ceea ce făcea pe unii observatori să se îndoiască de victoria finală a Aliaților și să creadă în ipoteza finală a unei păci de „compromis”. Nimeni nu știa, în septembrie 1942, că — în timp ce trupele sovietice duceau lupte de întîrziere, hărțuire și istovire a atacantului — la Marele cartier general, mareșalii G. Jukov și A.M. Vasilevski prezentau lui I.V. Stalin planul marii contraofensive care, abia peste cîteva luni, avea să schimbe soarta războiului. Acest plan era atît de strict secret încît, după cum mărturisește Jukov, nu putea vorbi despre el nici chiar generalilor angajați în luptele de apărare a Stalingradului.

Al doilea comentariu se referă la vizita făcută de W. Churchill la Moscova cu începere din 12 august, menționată și în jurnalul lui Gafencu o săptămînă mai tîrziu, la 19 august. Gafencu nu avea desigur cum să cunoască în acel moment toate semnificațiile vizitei.

Una din temele convorbirilor ce au avut loc privea deschiderea celui de-al doilea front în

Europa, în legătură cu următoarea situație care se crease. Cererea lui I.V. Stalin privitoare la deschiderea unui al doilea front în Europa divizase pe oamenii politici și strategii americani. Unii considerau posibilă o debarcare rapidă, cel puțin prin stabilirea unui cap de pod pe continent. Alții, dimpotrivă, socoteau necesară, în prealabil, o debarcare în Africa de Nord, ceea ce amîna, evident, „cruciada eliberării” în Europa.

Cu prilejul vizitei făcută de V.M. Molotov la Washington, în iunie 1942, primul punct de vedere dobîndise cîștig de cauză sub impulsul lui Roosevelt și al consilierilor săi de la Casa Albă, în frunte cu H. Hopkins. Ca atare, în comunicatul final s-a consemnat angajamentul de deschidere a celui de-al doilea front în Europa în cursul anului 1942, în pofida obiecțiilor specialiștilor de la Departamentul de stat care socoteau că era vorba „nu numai de un supra-angajament, dar despre un supra-angajament fals”.

În cursul opririi lui V.M. Molotov la Londra, în drumul de întoarcere spre țară, același angajament a fost confirmat și în comunicatul anglo-sovietic.

Or, vizita făcută de W. Churchill la Moscova era legată și de nevoia ca acesta să arate lui I.V. Stalin că angajamentul luat de cele două mari puteri aliate cu numai două luni înainte nu va putea fi respectat, iar debarcarea în Europa va avea loc abia după doi ani. (Charles A. Bohlen, *Witness to History*. 1929-1969, New York, 1973, pp. 123-124).

Pentru 1942, anglo-americanii se obligau doar la o debarcare în Africa de Nord, care a și început la 8 noiembrie același an.

În preluarea textelor s-a respectat originalul, cu excepția unor mici intervenții impuse de normele ortografice în vigoare. Întruperile au fost marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte; sublinierile aparțin autorului.

[Geneva] 7 august [1942]

George Cruțescu este pentru cîteva zile la Geneva. Vine... din „marele Reich”! E turburat și îndurerat. Chipul Germaniei e crud și înăncălat. Prietenul meu a fost martor la acte de nespusă barbarie, împlinite împotriva cehilor și a evreilor. În numele „ordinei noi”, nemții „curăță”, adică alungă și ucid zeci de mii de cehoslovaci, intelectuali, în mare parte din Boemia și Polonia. Cruzimea metodică, sistematică, perversitatea birocratică, polițienască, rinduiala și sadismul cu care sînt înfăptuite aceste crime, întrec orice închipuire. Oamenii dispar fără urmă, printre ei copii și femei. Sale, orașele întregi sînt distruse cu tot ce viețuiește în ele, peste mormanele lor de ruină se așterne pămînt și trece plugul. Neamuri întregi înjosite, jefuite, chinuite sînt osîndite să piardă ca să se poată întinde și ca să poată stăpîni poporul „ales” de brute mecanizate, care tîne sub amenințarea mitralierelor întreg continentul european.

Germania însăși e chinută și ruptă în două — de o parte sînt generațiile „trecute”, care-și amintesc și se căiesc, care sînt chinuite de remușcări, de groază și de rușine, care sînt cum clocotesc prețutindeni patimi potrivnice poporului german și cum o ură neîmpăcată se ridică, în lumea întreagă, împotriva acestor asupritori și călăi; iar pe de altă parte, sînt... călăii și asupritorii, neisprăviți, cu patime descătuse, prinși în mrejele unor organizații care nu le impun disciplina decît pentru a-i împinge mai repede — bine hrăniți, bine înarmați, și bine plătiți — spre posturi „de răspundere”, unde le este îngăduit să domnească, fără friu și fără lege, stăpîni nevreduinci ai unor vremi de nespusă înjosire...

14 august

...Jertfele militare nu ne scutesc de jertfe economice. Clodius¹ dă neconținut tircoale gospodăriilor noastre și caudă să culeagă ce mai poate fi de cules. Cei doi Anonemi rezistă cît pot — adică nu pot prea

mult. Numai decît nemții agită spectrul unei noi echipe...

Printre generali „demni”, care îndrăznesc să-și spună părerea, și care sînt în stare să aibă o părere, se citează numele lui Iacobici². Acest general, care după intrarea trupelor noastre la Odesa, trecea drept cel mai destoinic și mai cuminte militar al nostru, a fost trecut la pensie, în virtutea unei noi legi... Lui Iacobici nu i se iartă, în speșă, un memoriu prin care s-a opus înaintării noastre spre Caucaz.

19 august

...Churchill e la Moscova. Englezii fac „repetiții de debarcare”, la Dieppe³. Rușii luptă din greu în Caucaz...

25 august

...Războiul bîntuie, mai grozav ca niciodată, între Don și Volga. Stalingradul e în primejdie. Nemții se cașără, prin Caucaz, și înfig drapelul pe Erzerum. Americanii iau o parte din ce în ce mai activă la luptă... Brazilia a intrat în război...

30 august

...Primesc vizita mai multor tineri diplomați români: Buzzești, Anastasiu, Pogoneanu și Nicu Hiott. Anastasiu e secretar al legației din Vichy. Ceilalți au urmat cura la Vichy. Toți patru sînt convinși de victoria anglo-saxonilor și adînc îngrijorați de soarta țării. Se interesează de păreri și acțiunea mea. Le spun că convingerile mele se întemeiază mai mult pe date politice și... filozofice, decît pe considerații militare. Din punct de vedere militar nemții sînt încă foarte tari. Au un „avans” față de anglo-saxoni, avans pe care nu sînt dispuși să-l piardă. Au izbutit să pună mîna pe întreg continentul european și să-l fină sub deplina lor stăpînire...

Firea regimului ei [al Germaniei] de azi, nelegitim, bănuitor, irascibil și pătimaș, se luptă acum, chiar după ce atîtea operații militare s-au încheiat cu bine, cu suferință și fînța popoarelor europene. Simțirile, gîndurile, tradițiile, dreptul, cultura vechiului con-

tinent, toate sînt călcate în picioare. Mîna de barbari care au pus stăpînire pe Germania și-a întins, prin izbînzile Germaniei, stăpînirea asupra popoarelor europene. Acești barbari nu au nici voință, nici puțință să rînduiască Europa, altfel decît au rînduit Germania. Ei se tem de răzărîrea europenilor, cum se tem de răzărîrea nemților, și teama lor îi împinge să ia măsuri „de apărare” tot mai crude, tot mai nesocotite, mărînd mereu nemulțumirea, neastîmpărul și ura popoarelor stăpînite — deci „aliate”, ocupate sau înfrînte. Aceste fapte sînt atît de adevărate, încît vedem chiar acum că regimul „partidului nazist” se înăsprește prețutindeni: în Norvegia, unde execuțiile se fin lanț; în Olanda, unde toate năzuințele de viață liberă sînt disprețuite; în Polonia, care nu mai e decît un uriaș cimitir; în Boemia, unde dăinuiesc cele mai sălbatice represii; și chiar în Germania, unde poliția e îndălțată la rangul celei mai înalte instituții de stat, unde fiecare frunză are poliția sa, unde poliții speciale controlează armata, burghezia, proletariatul, și unde noul ministru „de justiție”, numit din rîndurile partidului, a primit înalta însărcinare să stabilească normele de drept finind seama de „principiile partidului” și în ajara normelor de drept obișnuite.

Această exaltare a spiritului de partid, care prin doctrina și prin metodele sale este anti-europeană, duce la întefirea patimilor, la exasperarea urii împotriva regimului german. Prăpastia între Germania și țările dimprejur se adîncește, zi de zi. Dacă ar fi cu puțință ca Europa să se unească, ea s-ar uni împotriva lui Hitler — cum s-au unit popoarele europene, la Leipzig⁴, împotriva lui Napoleon... Toate popoarele europene, și chiar poporul german, aproape în întregime poporul italian, doresc cu nerăbdare și patimă prăbușirea puterii germane. Și nu mai este cu puțință ca acest divorț cumplit, între cuceritori și învinși, să poată duce la o

⁴ Aluzie la bătălia de la Leipzig, din 16-19 octombrie 1813, soldată cu înfrîngerea lui Napoleon I Bonaparte de către forțele coalizate rusopruso-austriece.

¹ Karl Clodius, șeful misiunii economice germane în România.

² Magazin istoric, nr. 3/1967, 6/1984; 11/1968, 2/1978.

„Stalingradul însă nu a fost cucerit...” datorită spiritului de jertfă și eroismului apărătorilor săi, care s-au bătut, cum se vede și în această imagine, pentru fiecare stradă, pentru fiecare clădire, pentru fiecare metru de pământ

înselegere; de o parte pornirea e prea mare, de altă parte ura prea adâncă, prăpastia se va adânci tot mai mult.

În asemenea condiții, Germania, oricare ar fi situația ei militară, nu poate învinge. În timp ce își irosește puterile în Rusia — luptele dintre Don și Volga sînt cele mai sîngeroase care au fost vreodată în Europa —, anglo-saxonii se pregătesc. Lipsa lor de experiență militară e compensată prin capacitatea lor tehnică, prin resursele lor industriale, prin dirigența caracterului lor. Anglia nu a fost niciodată învinsă; Statele Unite au cel dintîi prilej, în istoria lor, să învingă și să sprijine autoritatea lor de mare putere pe o izbîndă militară. Și Anglia, deci, și Statele Unite au hotărîrea neînduplecată de a merge pînă la capăt. Ele au puțința de a se pregăti în tihnă: Rusia atrage spre ea și dărimă trei sferturi din puterea de luptă, de viață a Germaniei. Uriașul număr de luptători și uneltele de luptă din Apus vor intra atunci în luptă. Iar Germania nu va putea rezista decît pe un pămînt care se cutremură și îi fuge de sub picioare, printre flăcările mistuitoare ale neîmpăcatei uri a popoarelor europene.

Iată situația, așa cum o văd eu, și pe care noile și strălucitele victorii militare germane nu o pot schimba. Germania a pierdut, încă de pe acum, „războiul sufleteș”. Nu numai omenirea întreagă, dar tot ce e omenesc e împotriva ei. Restul va reveni de la sine... Soarta lui Hitler e pecetluită...

6 septembrie

Prind la radio, din întîmplare, un „mesaj” din America al lui Thomas Mann¹ către poporul german. Regele Midas² — spune scriitorul neamț — prefăcea în aur lucrurile pe care punea mîna. Național-socialismul le schimbă în noroi... Așa, de pildă, stăm și cu ideea europeană. Europa lui Hitler! Un continent în care unii se întind peste măsură, iar alții mor. O concepție de gorilă. O Germanie nazistă umflată, iar de jur-împrejur, cadavre. Europa va mai fi, trebuie să

fie, dar nu va putea fi decît după prăbușirea gorilei...

Este și teza mea.

8-14 septembrie

Lupta pentru Stalingrad în proporții tot mai uriașe. Rezistența sovietică e înverșunată. Nemții nu mai pot înainta decît pas cu pas. Pierderile sînt înfricoșătoare...

Primesc vizita lui Cantemir³ care vine de la Helsinki. În Finlanda, nemții nu se simt la ei acasă. Guvernul finlandez nu crede în victoria germană. Păstrează contactul cu americanii (chiar și legăturile diplomatice; ministrul Statelor Unite la Helsinki e un mare prieten al Finlandei⁴). Nu joacă pe două tablouri: sînt însă alii de demni finlandezii, de conștiinți de neafirmarea lor, încît nu se confundă cu cauza aliaților lor și nu dispar ca stat și ca neam, pe tabloul pe care au jucat.

...Englezii nu pot trata cu Hitler și nici nu trebuie să trateze. Asta nu înseamnă că pacea trebuie să ducă la distrugerea Germaniei sau la ciopîrtirea ei.

³ Secretar al legației române din Finlanda.

⁴ Finlanda se afla în război nedeclarat cu S.U.A.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1972.

² Mitologia greacă vorbește despre Midas, regele Frigiilor, căruia Dionisos i-a îndeplinit dorința de a transforma tot ce atinge în aur. Într-o întrecere muzicală între Pan și Apolo, regele frigian, fiind desemnat ca arbitru, l-a preferat pe Pan, stîrnind mînia lui Apolo, care, spre a se răzbuna, a făcut să-i crească urechi de mîgar.

18 septembrie

Găsesc în librărie cartea engleză *Conditions of Peace*, [Condițiile păcii], scrisă de profesorul E.H. Carr. Firește, nu poate fi vorba decât de un eseu. O pace nu se înțelegează pe ideile care frământă mintea gânditorilor politici, la începutul unui război, ci pe acelea care se impun la sfârșitul sfârșirii războinice...

21 septembrie

Acum trei ani, Armand Calănescu era răpus de gloanțele unei bande de legionari¹. Se spune că Sima, care pătrunsese, cu sau fără învoiala nemților, în țară, a pregătit lovitură...

Printre datele care au însemnat prăbușirea României, această zi de 21 septembrie îmi pare cea mai însemnată... În acea zi, a căzut un vajnic apărător al rezistenței românești...

29 septembrie

...După masă, primesc vizita familiei Petrescu-Comnen². S-a întors din țară, unde și-a însurat un fiu, și se îndreaptă spre Florența, unde și-a ales reședința...

Comnen mi-a vorbit, la rîndul său, de Italia. Nu crede în revoluție, altă vreme cît trăiește Mussolini. (Deși nimeni nu mai are încredere în el.) În cazul dispariției Ducei, țara și-ar putea pune nădejdea într-un guvern militar, condus de Badoglio³, sub îndrumarea regelui...

11 octombrie

Nemții declară că și-au atins toate scopurile la est și că, de acum înainte, se vor pune pe treabă: vor exploata uriașele finuturi cucerite. Stalingradul însă nu a fost cucerit. Ofensiva germană „și-a atins scopurile”, înaintea să și fi atins obiectivul principal, pentru care sute de mii de vieți au fost jertfite. Din nou, ca

și în iarna trecută, Hitler pare să se fi înecat ca țiganul la mal...

12 octombrie

Primesc vizita lui Cancicov⁴... Îmi istorisește amănunte, dovedind o memorie de uimitoare precizie, desfășurarea unor evenimente, pentru mine, aproape cu desăvîrșire necunoscute. (Mă asigură că eu sînt singurul român din străinătate, căruia el i-a făcut aceste destăinuiri.) Încerc să le însemn aci:

La întoarcerea lui Cancicov în țară (după întrevăderea noastră de la Zürich), în martie trecut, a primit vizita generalului Iacobici, care i-a arătat „dosarul său” — o colecție de documente dintre cele mai interesante, care aruncă o lumină vie asupra țării și stării de spirit a conducătorului ei.

Tensiunea Antonescu-Iacobici e veche... În calitate de șef de stat major, Iacobici a negociat, pe atunci (noiembrie-decembrie 1941), o înțelegere cu comandamentul german, în urma căreia armata română trebuia să fie retrasă din luptă și refăcută în țară...

În februarie, pe cînd Iacobici reorganiza armata, potrivit acordului cu comandamentul german, a primit un mesaj scris din partea marelui. Era copia de pe o scrisoare a lui Hitler către Antonescu, în care Führerul mulțumea pentru sprijinul militar românesc care îi fusese din nou oferit și cerea trimiterea imediată a 15 divizii românești pe front. Pe această copie, mareșalul scrisese „rezoluția” sa: „Dl. general Iacobici va face cele necesare”. Iacobici, firește, a sărit în sus. Noile dispoziții așteptau planurile sale peste cap și îi păreau adînc păgubitoare pentru țară. A cerut prin telefon, apoi în scris, o audiență la mareșal. În zadar. A așteptat 10 zile, fără nici un răspuns de la conducător. S-a hotărît atunci să facă un raport scris, în care arăta, cu mult curaj, că se

miră de cele cuprinse în scrisoarea Führerului, deoarece nimeni altul decât el, șeful Statului Major, nu avea dreptul să ofere trupe românești. Dacă totuși s-ar fi făcut o asemenea ofertă, adînc păgubitoare pentru interesele țării, atunci Iacobici propune un plan, ca să i se facă față, fără a turbura înstruirea și refacerea trupelor românești, aflate în țară: se vor considera ca puse la dispoziția frontului diviziile românești, în parte decimate, care se mai află dincolo de Nistru.

24 de ore mai tîrziu, Iacobici primește, din partea lui Antonescu, o scrisoare în care i se spune că numai printr-o „coincidență” această scrisoare vine după raportul generalului. Mareșalul a hotărît să ridice pe Iacobici din comandamentul său și să-i retragă delegația de șef de stat major...

În ce privește „situația” lui Cancicov, ea nu mai e cea a fost în primăvara trecută. Atunci, mareșalul l-a chemat să-i ofere un post de „supraministru”, pentru coordonarea și supravegherea departamentelor economice...

Cancicov a cerut și a obținut ca toți miniștrii departamentelor economice să-i facă un raport oral, despre situație. Fiecare i s-a plîns de dezordinea și lipsa de unitate care dăinuiește la conducere, de fanteziile și de arbitrarul care, de la prezență, se întinde în țara întregă. Cancicov a făcut atunci un raport lung și amănunțit, întrebînd formule drastice și cuvinte tari, ca să arate cît de adînc a pătruns răul în întregul mecanism administrativ și a stăruit îndeeosebi asupra lipsei de autoritate și de răspundere a diferitelor departamente ministeriale...

A urmat o convorbire (sau un schimb de scrisori) cu mareșalul, din care nu s-a ales nimic. În schimb, Ică nelineștit, a izbutit să pună beje în roate. Cancicov a fost învinuit că ar complota cu generalii Iacobici și Tătăranu, pentru

¹⁻² Magazin istoric, nr. 7/1967; 4-5/1980.

³ Pietro Badoglio (1871-1956), mareșal și om politic, comandant al trupelor italiene în timpul agresiunii împotriva Abisinie (1935-1936). Într-adevăr, în septembrie 1943, s-a aflat în fruntea guvernului care a semnat armistițiul cu Aliații (Magazin istoric, nr. 2/1980).

⁴ Mircea Cancicov, om politic liberal, ministru în mai multe guverne, în perioada 1934-1939.

răsturnarea regimului. Deși s-a desvinovătit (față de Flondor!). totuși a rămas bânuit. I s-a refuzat viza de plecare din țară. Doar cu greu a obținut-o. Scăpat din țară, se teme, după cum am înțeles, de a se întoarce. I s-a dat de veste că ar face bine să mai rămână în străinătate...

Sullivan îmi trimite, prin secretara sa, mai multe mesaje. Foreign Office cere urmarea lucrării mele¹. Promit partea privitoare la România, peste câteva zile...

4, 5 și 6 noiembrie

Armata a 8-a britanică (generalul Alexander și Montgomery) au atacat pe frontul El Alamein². După patru zile de lupte grele pe pământ, în aer și pe mare, armatele aliate au străpuns frontul germano-italian. Rommel se retrage. Sub focul aviației anglo-americane, care stăpânește văzduhul, retragerea se transformă într-o fugă dezordonată pe alocuri. Englezii fac mii de prizonieri. Pierderile germano-italiene sînt dintre cele mai grele. Lupta de „mișcare” a reînceput, dar în ciuda înșușirilor lui Rommel, superioritatea englezilor e atât de mare, încît succesul lor e cu atât mai desvîrșit cu cît frontul se întinde mai mult.

E un eveniment care poate hotărî soarta războiului. Consecințele lui politice, în Orientul Apropiat și în Bazinul Mediteranean, pot fi tot atât de însemnate ca și cele militare. Italia șovăie. Turcia prinde curaj. E cea dinții licăriri de libertate în lume...

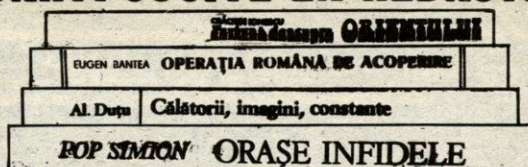
Cuvînt introductiv:
Costin MURGESCU

Selecția textelor și prezentarea științifică
Ștefan LACHE

¹ Este vorba despre Preliminarele de la guerre a l'Est, difuzată pe diferite căi de către autorul ei, deoarece cenzura elvețiană n-a aprobat tipărirea și difuzarea ei decît în 1944.

² Referire la ofensiva britanică declanșată la 23 octombrie și încheiată la 3 noiembrie 1942 cu înfrîngerea forțelor germano-italiene.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

- **Eugen Băntea — OPERAȚIA ROMÂNĂ DE ACOPERIRE.**
Editura militară, București, 1985, 288 pp., 14 lei: acțiunile militare desfășurate de armata română în perioada 4-20 septembrie 1944 care au avut o pondere însemnată în evoluția situației militare din întreg sud-estul european, în defavoarea Reichului nazist și au creat premise favorabile pentru continuarea efortului militar românesc pînă la victoria Națiunilor Unite împotriva Germaniei hitleriste din mai 1945.
- **Alexandru Dușu — CĂLĂTORII, IMAGINI, CONSTANTE.**
Editura Eminescu, București, 1985, 326 pp., 15,50 lei: eseuri de istorie a culturii și civilizației întemeiate pe cercetarea comparată a mentalităților.
- **Crăciun Ionescu — FURTUNĂ DEASUPRA ORIENTULUI.**
Editura politică, București, 1985, 303 pp., 19 lei: pagini din istoria politico-diplomatică și militară din acest secol a lumii arabe, într-o pasionantă reconstituire reportajistică.
- **Vasile Cărăbiș — BADEA CĂRȚAN.**
Editura științifică și enciclopedică, București, 1985, 112 pp., 3,25 lei: viața și faptele țărânului luminat, luptător și mesager al unității.
- **Vasile V. Muntean — ORGANIZAREA MĂNĂȘTIRILOR ROMÂNĂȘTI ÎN COMPARAȚIE CU CELE BIZANTINE.** (Pînă la 1600).
București, 1984, 154 pp.: cercetare de istorie comparată.
- **Col. dr. Cristache Gheorghe, Ionel Batalli — ANSAMBLUL MONUMENTAL DE LA VALEA MARE — MATEIAȘ.**
Editura militară, București, 1985, 176 pp., 7,50 lei: mausoleul ridicat în amintirea ostașilor români căzuți în luptele din primul război mondial din zona Dragoslavele — Cîmpulung.
- **Victor Neuman — VASILE MANIU** (prefață de Paul Cornea).
Editura Facla, Timișoara, 1984, 212 pp., 11 lei: monografie istorică consacrată unui luptător pașoptist bănățean.
- **MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE. SERIA IV. TOMUL VII.**
Editura Academiei, București, 1984, 160 pp., 14 lei: activitatea desfășurată în anul 1982 în cadrul acestei secții a Institutului pentru științific.
- **Ionică Olteanu — ÎN CĂUTAREA VIITORULUI.**
Editura politică, București, 1984, 378 pp., 15 lei: convorbiri cu personalități politice și științifice pe teme privind crearea unei lumi mai drepte și mai bune.
- **DESPRE PACE ȘI RĂZBOI ÎN ERA NUCLEARĂ** (coordonator Vasile Secăriș).
Editura politică, București, 1985, 300 pp., 16 lei: studii publicate sub egida Institutului de științe politice din cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu”.
- **CULTURE AND SOCIETY** (coordonator Al. Zub).
Editura Academiei, Iași, 1985, 224 pp., 25 lei: culegere de studii publicată sub egida Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași, cu prilejul celui de-al XVI-lea Congres internațional de științe istorice (Stuttgart, 1985).
- **Pop Simion — ORAȘE INFIDELE, VOL. I.**
Editura Sport-Turism, București, 1985, 264 pp., 25 lei: pe urmele istoriei prin metropolele lumii.

NOIEMBRIE
1935

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Iubitorii fotbalului sînt „în sărbătoare” scrie ziarul *Lupta*, datorită „victoriei asupra Poloniei, — 4-1 și 3-1 — care a însemnat o frumoasă satisfacție pentru sportul românesc și un succes deosebit”. (5 noiembrie)

● Cu prilejul împlinirii a „25 de ani de la moartea lui Gh. Panu — profesor și avocat, gazetar, publicist, luptător politic, om de știință”, *Dimineața* relatează o suită de împliniri, între care și aceasta: „Pe scena Teatrului Sîdoli — după arderea Teatrului Național de la Copon (Iasi) și înainte de inaugurarea actualului Teatr Național — marele tragedian Ernesto Rossi, cu ansamblul său, luca tragedia *Othello*. În scena în care Rossi o ucide pe Desdemona și care era de un covârșitor efect dramatic, Gh. Panu, care se afla în sală, rămăsese atât de impresionat încît, la un moment dat, uflind că-1 la teatru, s-a ridicat involuntar de pe fotoliul său, exclamînd în auzul spectatorilor: — Dobitoace! Ce faci!” (7 noiembrie)

● Știi de cînd datează deprinderea adîc de răspîndită în unele țări a cealului de la ora 5 sau, cum spun englezii, *Five o'clock tea*? După cum scrie *Dimineața*, „din 1842, cînd ducesa de Bedford, al cărei salon era punctul de întîlnire al elitei intelectuale londoneze, avu ideea să invite cîțiva prieteni intimi la o ceașcă de ceai, la care se serveau felloare subțiri de pîine albă cu unt și marmeladă. Pînă atunci nu se cunoscuseră decît invitațiile la masă.

Primele ceaiulce erau foarte originale: aveau o formă dreptunghiulară, ca niște plăci mici.

La 11 noiembrie se împlinesc doi ani de la apariția primului număr din cea de-a treia serie a revistei *Cuvîntul liber*, publicație de orientare democratică, influențată de concepția și ideologia P.C.R., cu un rol de seamă în ofensiva desfășurată de forțele revoluționare, de stînga, democratice din țara noastră împotriva fascismului. Consemnînd momentul, ziarul *Dimineața* scrie următoarele: „*Cuvîntul liber* a împlinit doi ani de luptă; doi ani de apărare dirză a democrației, a libertăților cetățenești, doi ani în care opoziția stîngii și-a găsit în *Cuvîntul liber* tribuna cea mai curajoasă de răspuns reacționarilor de dreapta.

Cuvîntul liber — continuă *Dimineața* — își face datoria de conștiință; a unei conștiințe integre, luminate și atît de necesare în actualele împrejurări. De aceea a reușit să grupeze în jurul său cei mai mulți cititori de reviste săptămînale. E o elită de conștiințe, o armată solidară și credincioasă de ideologi, care au urmărit constant cele 104 caiete din cei doi ani de apariție. Existența ei e o necesitate, un imperativ, un factor important în noianul de probleme actuale ce — copleșeste pe fiecare, azi. Iată pentru ce cei doi ani de apariție a *Cuvîntului liber* pot fi numiți doi ani de luptă, doi ani de rezistență dirză împotriva dreptei, împotriva reacțiunii”¹.

Sub titlul *Eroism, Adevărul* din 17 noiembrie publică, sub semnătura lui Petre Pandrea, un semnificativ articol în care autorul reliefează între altele: „Că este forma actuală a eroismului din România? Eroismul s-a refugiat în lagărul muncitorimii anonime. A acelei mase terorizată de spectrul șomajului în față și avînd represiunea în spate. Eroism — mai întîi — pe frontul muncii, în uzine, în mine, pe ogoare și în ateliere. Un eroism cotidian, fără gesturi și fără retorică. Iar de îndată ce exponenții clasei muncitoare încearcă să ridice fruntea din pulbere și obidă, protestul pentru o viață nouă se transformă în martiraj individual.

Adevărații martiri ai timpurilor noastre se recrutează din lagărul muncitorimii și din rîndurile celor care s-au înrolat sub stin-

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperea de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

O zi
de noiembrie
pe o stradă
din București
acum
cinci decenii

dardele ei. Doftana, Văcărești, Jilava, Soroca, Aiud, Galata și alte închisori sînt morminte de oameni în viață”.

Presa bucureșteană marchează împlinirea a „optsprezece ani de la revoluția rusă”, cum scrie *Facta*. „A fost — subliniază ziarul amintit — cel mai hotărîtor eveniment în mersul omenirii, de la 1789 încoace”.

Ziarele informează și despre recepția oferită cu acest prilej la Legația sovietică, de către ministrul U.R.S.S. la București, Ostrovski. Guvernul român a fost reprezentat prin N. Titulescu, ministrul afacerilor străine, I. Inculeț, ministrul de interne, R. Franasovici, ministrul comunicațiilor și de lucrări publice, General Angelescu, ministrul armamentului, aghiotant regal etc. Lumea politică a fost reprezentată și de alte personalități de seamă, printre care N. Lupu, V. Madgearu, Grigore Iunian, Gr. Filipescu ș.a.

Numeroase publicații bucureștene reproduc și informații din presa sovietică despre atmosfera de mare entuziasm în care a fost sărbătorită la Moscova a 18-a aniversare a revoluției din octombrie. „Ziarele sovietice — consemnează, de exemplu *Dimineața* — au consacrat evenimentului numere întregi, pline de o bogată documentare asupra progreselor realizate în toate domeniile de activitate”.

Aniversarea este marcată și pe plan editorial. În editura „Ramuri” apare reportajul *U.R.S.S. azi*, de Alexandru Sahia. „Volumul d-lui A.I. Sahia e înția mărturie a unui călător român prin Rusia Sovietică — relevă *Adevărul*. Autorul a colindat mai bine de trei luni și a privit toate înfățișările ei cu un ochi atent”.

A*devărul* din 16 noiembrie publică o notă în care anunță că, „în seara zilei de 12 noiembrie s-au operat la domiciliul d-lui profesor dr. Gerota descinderi efectuate de organele justiției militare. În aceeași seară, d-l prof. dr. Gerota a fost depus la Consiliul de război al Corpului II armată”. Știrea se răspîndește repede, deși restul presei o trece sub tăcere, dat fiind — cum menționează

Cronică măruntă

Mai tirziu, căpătări forma unor urne. Ca și cântecele de lapte (nici un englez nu bea ceaiul fără lapte) erau făcute din aramă, argint, falanță sau porțelan. Zaharnitele erau din argint sau cristal.

Prima ceaănărie publică s-a fondat la Londra în 1657. Era frecventată numai seara și numai de elita Londrei. Prețurile erau foarte mari, tocmai pentru a păstra caracterul de exclusivitate.

Dar ideea ducelui de Bedford a aprins și atunci aristocrația a început să mai frecventeze ceaănăria publică. Aceste ceaănări au rămas locul de întâlnire pentru mica burghezie, care însă a adoptat și ea, în curînd, obiceiul de a bea ceaiul acasă, obicei introdus apoi în Europa întreagă”. (8 noiembrie)

● Astăzi, vineri, la ora 11 dimineața — scrie ziarul *Dimineața* — are loc solemnitatea dezvelirii monumentului lui I.L. Caragiale, care a fost ridicat pe Bulevardul Independenței, în grădina din fața Liceului „Sf. Petru și Pavel” din orașul Ploiești. La această festivitate vor participa dr. Constantin Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice, prof. univ. C. Rădulescu-Motru și I. Petrovici, d-na Maria Filotti, d-na Clucurescu, Ionuț Brezeanu etc. De asemenea, vor lua parte văduva marelui scriitor, împreună cu fiica ei, d-na Ecaterina Caragiale-Logodă. (9 noiembrie)

● În centrul Capitalei, pe B-dul Brătianu, are loc inaugurarea marelui cinematograful „Scala”. „Scala” este — apreciază ziarul vremii — o sală măreață, în care confortul cel mai perfect își dă

**NOIEMBRIE
1935**

Un pitoresc
personaj
de acum
cinci decenii:
Gogea Mitu...
la Paris

Blocul Wilson
acum 50 ani

Cronică mărunță

Întâlnire cu eleganța neprecupețită, o sală în care tehnica modernă își spune cuvântul. Așa, de exemplu, la „Scala” sînt instalate aparate pentru primirea aerului. Sala cuprinde 2 000 fotoli de plus, de un roșu cărămiziu, iar pereții noului cinematograful sînt tapetați cu plus de culoarea floarei de tei. (14 noiembrie)

● Duminică, 17 noiembrie, la orele 18.45 se inaugurează legătura radiofonică directă România — America, prin transmiterea din partea societății noastre de radiodifuziune către ascultătorii americani a unui program de muzică românească. Festivitatea se desfășoară în prezența ministrului afacerilor externe Nicolae Titulescu și a lui Leland Harrison, ministrul Statelor Unite la București.

● Compania Stroe și Vasillache prezintă primul spectacol pentru copii, în 2 acte, 25 tablouri, de P. Maximilian, Stroe, Vasillache și Rile Rac, interpretat de întregul ansamblu al teatrului. (18 noiembrie)

● Tradiția „minutelor de tăcere” datează — scrie ziarul Lupta — „din 10 mai 1910, cînd, în plin Ocean Atlantic, pe un vas englez, s-a respectat o clipă de tăcere în memoria regelui Eduard VII. Apoi, în anul 1912, senatul portughez a instituit zece minute de tăcere în cinstea președintelui Braziliei, Rio Branco, care a murit subit”. (20 noiembrie)

● La 11 noiembrie se implinesc 16 ani de la semnarea armistițiului care a pus capăt primei conflagrații mondiale. În Anglia, momentul este marcat cu prîn „Jua macului”, cînd — rela-

Nicolae Iorga, în memoriile sale — că „ziarele n-au voie să pome-nească de arestări, dar le știe toată lumea”.

Măsura împotriva profesorului Gerota a fost luată — după cum aflăm tot din memoriile lui Iorga — pentru o broșură „contra regelui «cu capul prea slab pentru povara Coroanei»”. Gerota „acuză pe rege de risipă și nematuritate”.

De fapt — cum rezultă din documentele vremii — Gerota ti-părise un articol intitulat *Monarhie cu camarilă sau republică?* pe care neputîndu-l publica în presă, îl trimisese prin poștă diver-șilor intelectuali din țară și în care cerea abdicarea lui Carol II și trecerea neîntîrziată la forma de stat republicană. „Ne-am fi așteptat ca cel puțin după suirea pe tron — scria doctorul Gerota în articolul său — și după ce a jurat pe Constituție, regele Carol II să aibă o atitudine de demnitate și conformă aceluia jurămint. Dar realitatea a fost alta: regele Carol II a dovedit și de astă dată că nici vîrsta, nici rolul de rege nu l-au schimbat; el a rămas ace-lași om, cum a fost prințul Carol: legile țării pentru el n-au valoare; interesele țării sînt subordonate intereselor și ambițiilor sale per-sonale; morala și etica sînt fleacuri bune pentru alții; jurămint, cuvînt de onoare, adevăr, rușine prețuiesc pentru regele Carol tot atît cît istoria documentată ne spune că prețuiau pentru prin-țul Carol, România¹.

Cel mai just răspuns pe care poporul român trebuie să-l dea ar fi *proclamarea Republicii*. Republica într-un stat democrat este sta-rea superioară a dezvoltării politice, este negațiunea monarhis-mului și a absolutismului².

Ca și în lunile precedente, presa publică numeroase comen-tarii pe marginea disputelor dintre guvern și opoziție. Gu-vernul reproșează opoziției lipsa de colaborare, în vreme ce aceasta din urmă învinuiește cabinetul de incapacitate în rezolvarea mul-tiplexelor probleme cu care este confruntată țara. Referindu-se la o cuvîntare rostită de Gheorghe Tătărescu, *Lupta* din 2 noiembrie,

¹ Aluzie la perioadă în care Carol, ocupat cu aventurile amoroase, își do-vedise totalul dezinteres față de marile probleme ale țării, ajungînd pînă la renunțarea la calitatea de moștenitor al tronului. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 11/1971.

² *Magazin istoric*, nr. 4/1979.

Liviu Rebreanu,
la 50 ani

Ostrowski/
ministru U.R.S.S.
și S. Tanflover,
ministru Turciei,
la deschiderea
Parlamentului

de exemplu, scrie că primul ministru ar fi declarat: „Eu dacă aș fi în opoziție aș da concurs guvernului! Față de declarația d-lui Tătărescu, continuă ziarul, dl. Mihalache declară că «este dispus să facă totul spre a înlesni d-lui Tătărescu realizarea acestei dorințe».”

Despre guvernul Tătărescu, *Îndreptarea*, oficiosul averescan scrie: „Guvernul neputincios va trebui să cedeze frâiele conducerii. Toată lumea, conștientă de gravitatea momentului, își dă seama că succesiunea nu poate fi încredințată decît marelui Averescu”.

Nu mai puțin nerăbdători de a ajunge la putere sînt național-tărăniștii. În campania antiguvernamentală, P.N.Ț. se pregătește să organizeze în Capitală „o mare demonstrație” — cum scriu ziarele — în ziua de 14 noiembrie, chiar în ajunul deschiderii sesiunii parlamentare și în aceeași zi în care este preconizată și o altă adunare hotărîită de Partidul Național Creștin. Coincidența este folosită de autorități pentru a înștiința conducerile celor două partide — pe I. Mihalache și, respectiv, O. Goga — că nu pot încuviința ținerea adunărilor prevăzute la data anunțată. În legătură cu aceasta, la 2 noiembrie Armand Călinescu notează în paginile sale memorialistice: „Tătărescu adresează o scrisoare lui Mihalache și Goga, în care le spune că aprobă principal adunările de la București, dar nu admite data de 14 august, fiindcă este în ajunul deschiderii Camerei și nu pot fi două adunări în aceeași zi. Mihalache răspunde că nu poate primi amînarea; Goga, printr-o lungă scrisoare, spune că el a convocat întrunirea spre a apăra... Coroana și spre a dovedi că țara nu e cu național-tărăniștii; dacă guvernul își ia răspunderea menținerii ordinii, renunță la întrunire”.

Disputele se întindesc. Consemnîndu-le, ziarele nu scapă prilejul de a publica și comentarii malițioase. *Lupta*, de exemplu, în numărul cu data de 5 noiembrie scrie: „În scrisoarea sa — ca răspuns la cea a lui Tătărescu — d. Mihalache spune președintelui Consiliului de Miniștri că în urma pregătirilor făcute nu mai poate da îndărăt și trebuie să ție întrunirea. Există totuși o soluție: și liberalii — acum doi ani — anunțaseră o mare manifestare la 15 octombrie, data deschiderii Parlamentului. Demonstrația însă n-a mai avut loc, fiindcă înainte de 15 octombrie li s-a dat guvernul”.

Rubrică de: Valeriu BUDURU,
Ioana URȘU, Ioan LĂCUSTĂ
Seleția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

tează ziarul *Dimineața* — se face cheta pe străzi pentru victimele războiului, în schimbul unei flori de mac artificiale. Inițiativa vine din partea căpitanului Wilkoks, care a început această activitate cu 14 ani în urmă. În medie, suma încasată în această zi e de jumătate milion lire sterline. Anul acesta s-au vîndut 40 milioane de flori de către 350 000 femei. Toate florile sînt confecționate într-o fabrică așezată în Richmond, care dă astfel de lucru, în tot cursul anului, la 400 foști luptători pe front. Pentru flori de mac vîndute la 11 noiembrie al acestui an s-au întrecut 42 mîle mase artificiale, 80 mîle țesături de bumbac, 50 tone fluturi de metal, 77 mîl suluri de hîrtie copronată roșie și au fost folosite 750 000 cutii de metal pentru stringerea banilor. (23 noiembrie)

● În palatul Academiei comerciale se deschide expoziția de fotografii din Marea Britanie, organizată de Societatea anglo-română. Cele peste 60 de imagini expuse fac parte din colecția marelui ziar *The Times* și au fost puse la dispoziție de „Consiliul britanic pentru relații cu țările străine”. Expoziția este deschisă de d-na Ecaterina Titulescu, președinta Societății anglo-române, în prezența lui Sir Reginald Hoare, ministrul Angliei la București. (26 noiembrie)

● Ieri a fost la București o zi frumoasă și caldă de toamnă. Observatorul Filaret a înregistrat, în orele amiezii, plus 10 grade la sol. În general, bucoreștenii s-au bucurat de o prelungire a toamnei. (29 noiembrie)

1792-1807: LA CUMPÂNĂ DE VEACURI

MIHAI MAXIM, ION FLORESCU

Întîlnim deseori expresiile „a fi de pe timpul lui Pazvante“, locuțiune atribuită, în mod obișnuit, unui om anacronic, demodat, de pe alte vremuri, demult apuse, și „a te crede pe timpul lui Pazvante“, adică a proceda arbitrar, după bunul plac, comișînd, de obicei, acte împotriva legii, samavolniciei. Dar ce a fost, de fapt, „timpul lui Pazvante“?

Pentru a înțelege semnificația corectă a acestei sintagme, e necesar să întoarcem filele calendarului cu aproape două veacuri în urmă și să încercăm a reconstitui, după izvoare de epocă, tabloul Imperiului otoman la cumpăna veacurilor XVIII-XIX, cadrul în care s-au petrecut întîmplările ce au în centru figura devenită proverbială a Pasvantului.

Un sultan reformator

Printr-o simplă coincidență, anul 1789, cînd a izbucnit Revoluția franceză, a adus o schimbare, cu deosebite implicații, și pe tronul de la Istanbul: la cîrma imperiului a venit Selim III (1789-1807), sultan cu idei reformatoare, a cărui domnie reprezintă un moment important în procesul de modernizare, în sens european, a Imperiului otoman.

Între anii 1792 și 1807, suveranul a introdus un ansamblu de măsuri reformatoare de ordin economic, social, politico-administrativ, dar mai ales militar, după modelul Occidentului european, măsuri numite „noul sistem“ (*nizam-i cedid*). A organizat un corp special de infanterie, instruit de către ofițeri aduși din Franța, Anglia și Germania, și a instituit o visterie specială pentru finanțarea acestor trupe. Sub conducerea unor experți francezi, s-a trecut la reorganizarea și modernizarea flotei de război, construindu-se 15 noi șantiere navale. Spre sfîrșitul domniei lui Selim III, flota otomană de război avea nave comparabile cu cele mai bune din lume la acea dată. Severa ordine și disciplină introduse de Selim în rîndul trupelor s-au verificat

în mai 1799 la Akka (Saint-Jean-d'Acre), unde armata otomană l-a obligat pe neînvinsul pînă atunci Bonaparte să se retragă.

Comenzile pentru armată au dus la înviorarea unor exploataări miniere (de plumb, cărbune, salpetru etc.) și la înființarea unor noi manufacturi (de pulbere, de textile etc.). În aparatul administrativ al Porții s-a introdus principiul desființării posturilor fără slujbă efectivă, s-a urmărit lichidarea corupției și a nepotismului, s-au luat măsuri pentru creșterea stabilității în funcții ș.a. În marile capitale europene s-au instituit în acești ani ambasade permanente, la Istanbul au fost invitați, pe lingă ofițeri și tehnicieni, artiști plastici, cărora le poza însuși sultanul, deși, formal, Islamul interzicea reprezentarea chipului uman.

Dar mai importantă decît toate aceste măsuri și decît unele idei europene — care, cum arăta turcologul american Stanford Shaw, „n-au prins rădăcini în timpul lui Selim III, dar au aruncat sămînța, ce avea să dea roade reale mai tîrziu“ — și, dincolo de eficiența lor, a rămas marea deschidere a imperiului către Occident, devenită de-acum înainte adevărată politică de stat.

Forțele conservatoare — ienicerii (soldați din corpul de elită al infanteriei)¹, cercurile clericale, autoritățile separatiste din provincii, marile familii princiere și pașalele rebele neînfîrnte, dispunînd de imense pămînturi și de armate proprii, *ayanii* (notabili aleși de populația locală ca intermediari între aceasta și autorități, dar, de fapt, adevărații conducători ai provinciilor) — au reacționat puternic și violent la măsurile luate de sultanul reformator. Acești adversari au speculat și au folosit în interesul propriu nemulțumirea maselor de contribuabili, aflați sub povara noilor impozite instituite de sultan, în vederea finanțării reformelor, în special a celor militare. Pe de altă parte, Selim III hotărîse o descongestionare a marilor orașe, în special a Istanbulului, trimițînd îndărăt, în saatele lor de baștină, pe cei veniți în ultimii ani, mulți dintre ei fără slujbă, trăind din expediente. În fine, în urma demobilizării armatei, mii de țărani ruinați și deposezați de pămînturile lor, care avuseseră existența asigurată cîtă vreme fuseseră sub arme, nu mai aveau acum unde să se întoarcă. Așa a apărut fenomenul cunoscut în Rumelia sub

¹ Magazin istoric, nr. 3/1973.

numele de *kırjali* — formarea a numeroase bande de jefitori la drumul mare sau de angajați în serviciul personal al cutărui pașă sau ayan. *Kırjalii* au devenit repede un instrument foarte eficient și de temut în mîinile forțelor reacționare.

„Rebelul” din Vidin

În rîndul adversarilor lui Selim III și ai „noului sistem”, în rîndul forțelor centrifuge și reacționare enumerate mai sus, un loc de seamă, cu nota sa specifică, îl ocupă Osman Pasvantoğlu,¹ fiul unui ayan bogat, proprietar de întinse pămînturi lîngă Vidin care, către 1790, fiind declarat rebel a fost executat din porunca marelui vizir. După moartea tatălui său, tînărul Osman fuge în Albania, apoi se înrolează cu soldă în corpul de oaste al lui Nicolae Mavrogheni, domnul Țării Românești (1786-1790), participînd la luptele împotriva imperialilor în războiul din 1787-1791. Întors la Vidin, Pasvantoğlu este iertat pentru păcatele părintelui și numit collector de impozite în sangeacul (garnizoana) Vidinului. Un post care se dovedește însă extrem de modest pentru ambițiile sale nemăsurate.

În consecință, Osman recrutează pe cont propriu *kırjalii* dintre foștii oșteni rămași fără rost și începe să prade regiunile vecine din Țara Românească și din Serbia. Cu averile astfel adunate și cu noi bande de *kırjalii*, fortifică o serie de sate de lîngă Vidin.

Pe la finele anului 1792 și începutul celui următor, Poarta începe să trimită firme de prindere, ucidere și confiscare a averilor „rebelului Pasvantoğlu”. Dar, la cererea notabililor din Vidin — ademeniți sau amenințați de Pasvantoğlu — și mai ales pentru a evita complicațiile, în decembrie 1793, sultanul acordă iertare rebelului. Și peste nici un an, aceiași notabili ai Vidinului comunică Porții că l-au proclamat oficial pe Osman Pasvantoğlu comandant al ie-

nicerilor din garnizoana Vidinului, cu numele de „agă al ienicerilor”. Scopurile urmărite de rebel devin astfel clare: să ia conducerea tuturor celor care se opuneau reformelor sultanului Selim III.

Avînd de partea sa și pe ieniceri, Pasvantoğlu cere pașei, numit de la Istanbul, să-l consulte și pe el în problemele de guvernare, „că este cetățeanu vechiu de moșie și este aga cîstit de toate agalele”, cum scrie Dionisie Eclesiarhul — contemporan cu evenimentele — în *Chronograful Țării Românești*². Pașa încearcă de mai multe ori să-l omoare pe „Pasvandu”, dar acesta își întărește gărzile, „dîndu-le lefi bune”; mai angajează încă 1 500 oșteni, pune pe fugă pe „pașalli” (oameni trimiși de pașă), se întărește cu metereze în casa lui din Vidin, după care trece să-l asedieze el pe pașă, în seraiul său. Prietenii Pasvantului scriu iarăși la împărăție să le fie numit ayan de Vidin. În timp ce pașa rămîne

² Călugăr, calligraf și cronicar din Țara Românească. Dionisie Eclesiarhul (1759-c. 1820) prezintă, în *Chronograful* său istoria Țării Românești între 1764 și 1815.

Pasvantoğlu, un personaj de tristă amintire

blocat în palatul său, Pasvantoğlu devine adevăratul stăpîn al „cetății Diului” (Vidinului). Și unul și altul se apucă să scrie la Poartă, plîngîndu-se de faptele rele ale celui-lalt. Însă Pazvante, „trimițînd și o sumă de pungi de bani, la oarecare din rigiale mari [mari dregători] să puie cuvînt bun la împăratul pentru dînsul” — scrie Dionisie Eclesiarhul —, obține numirea de ayan, prin firmanul sultanului.

În 1795, bandele lui Pasvantoğlu jefuiesc aproape toată Bulgaria nordică și teritoriile românești de la nordul Dunării. Puterea rebelului se întinde asupra sangeacurilor de Vidin, Cladova și, parțial, Nikopol, unde se afla și o populație compact românească (zona Timocului). În răsărit însă tendințele expansioniste ale Pasvantului se lovesc de rivalitatea puternicului ayan de Rusciuk, Tersenikioğlu.

Soarta expediției

lui Alo Pașa

Pentru a lichida cuibul de răzmeriță de la Vidin, sultanul trimite acolo, în același an 1795, pe beilerbeul Rumeliei, cu cca. 20 000 oameni. Pasvantoğlu își concediază atunci o parte din bandele de *kırjalii* și se închide cu 10 000-22 000 oșteni de elită (izvoarele indică cifre contradictorii; înclinăm totuși către cele minime), în cetatea solid fortificată a Vidinului.

Dionisie Eclesiarhul notează în *Chronograful* său că „Pasvandu scris-au și ispravnicilor din țară să-i dea zaherea [provizii] pentru askerlii [oșteni], grîu, orz, unt și i-au îngrozit că de nu-i va da, va trimite la ei, de-i va pune la pedeapsă în singir [lațuri] și i-au și dat. Încă și sare multă i-au dat... fost-au cerutu și de la Moruzi vodă [domnul Țării Românești, 1793-1796] bani să-i dea... și i-au și datu vrînd nevrînd”.

Informat despre pregătirile de război ale rebelului, Selim III trimite la Vidin un capagiu cu un firman, în care i se cere ayanului „să arate supunere împăratului”. Pasvantoğlu îl primește cu cinste pe

¹ Pasvantoğlu (din termenul persan *pashan*, *pasvant*, *pasvand* = paznic). Încamnă „fiul lui Pasvant”.

capugi, dar cînd află conținutul firmanului „s-au mîniat foarte” și aruncă în închisoare pe trimisul sultanului. Îndată după acest incident, Pazvante trimite un curier rapid la prietenii lui de la Țarigrad, mari demnitari, „și cu cîteva pungi de bani, ca să mijlocească la împăratul de a-l face pașia Diuilui”, notează același Dionisie Eclesiarhul. „Regialele au stat la împăratu mijlocitori, însă împăratul mai tirziu i-au scris fermanu, să fie supusu poruncilor împărătești și cu vremea-l va face și pașia”. Și pe noul capugi, venit cu acest firman, ayanul de Vidin îl primește cu pompă și mare ceremonie, în sala care niare a divanului, unde rebelul își etalează tot luxul și bogăția. El răspunde Porții că „este supus împărăției și haraciul raialelor îl trimite și cetatea o păștește, ci să-i trimită tuiu [steag] și fermanu de pașialcă, că au fost credincios și au săvîrșit slujbe mari împărătești, și cetatea o au păzitu cu vîrsare de sînge prin războaie”. Dar nici scrisoarea aceasta, continuă cronicarul, nu-i aduce numirea de pașă de Vidin. Dimpotrivă, sultanul, iritat de îndrăzneala lui Pazvante, trimite pe altcineva la Vidin în funcția de pașă, ceea ce îl furie și mai tare pe ambițiosul rebel.

Selim III, care se convinge astfel definitiv că Pasvantoglu „s-au făcut hainu, foarte rău s-au mîniat”. În 1797, el trimite împotriva sa cu oaste pe Alo Pașa, beilerbeul Anatoliei. Acesta scrie noului domn al Țării Românești, Constantin Hangerli (1797-1799), căruia îi cere ca „ispravnicii țării de prin județe să ne îndestuleze cu zaharele, făină, orz, oi, vaci, unt, sare și orice ar trebui să nu ținjească oștile... O, vai de țară — comentează cronicarul muntean — ce nevoie i s-au pus în spinare, că slujbașii îi silea de împlinea mai mult decît avea poruncă și se prăda locuitorii”.

Pe scurt, și Pazvante, și oștile trimise împotriva lui se aprovizionau tot din Țara Românească!

Somat de beilerbei să se predea, Pazvante „au zîmbit a rîde puțintelu” și, propunîndu-și să testeze mintea lui

Alo Pașa, îi trimite răspuns cerîndu-i un soroc de trei săptămîni, „prelungit apoi de cîteva ori. În acest timp, pașa primește de la el armăsari de soi, împodobiti cu harnașamente de aur și argint, blănuiri de samur, „cafea multă și orez, vutcă, zacharu și alte zaharicale”. La rîndul său, rebelul folosește amînarea pentru a strînge în juru-i noi forțe. Expediția lui Alo Pașa eșuează; la venirea iernii 1797, beilerbeul se retrage.

Pazvante pune pe notabili din Vidin să solicite din nou Porții să-l numească pașă; în același timp, propune Ambasadei franceze din Istanbul să negocieze o împăcare cu Poarta, care să-i acorde titlul de pașă cu trei tuiuri; el oferă francezilor o importantă sumă de bani, pentru osteneală. Poarta nu acceptă însă o atare mediere, considerînd că e vorba de o chestiune strict internă, pe care o poate rezolva și singură. În consecință, în primăvara anului 1798, împotriva lui Pazvante este pornită o mare expediție, ca împotriva unei puteri străine. La conducerea ei se află kapudanul (marele amiral) Küçük Hüseyin Pașa, favoritul sultanului. Aprovizionarea întregii expediții se face iar din Țara Românească și se desfășoară avîndu-l în frunte pe Hangerli, favoritul kapudanului.

Lipsită de tunuri mari de asediu și de tunari pricepuți, neaprovizionată suficient (în ciuda sacrificiilor făcute de Țara Românească), bîntuită de boli, cuprinsă de neînțelegeri între pașale, pe de o parte, între acestea și comandantul suprem, pe de alta, și de un șir de trădări, armata marelui amiral rămîne în zadar în fața Vidinului mai bine de un an de zile. În tot acest timp, Pazvante, închis cu 15 000-20 000 oșteni în cetatea stranic întărită, respinge, cu puternica sa artilerie, orice atac. Din cînd în cînd, iese fulgerător cu mici detașamente și lovește prin surprindere, făcînd mari ravagii în rîndul asediaților. Iată cum îl descrie pe rebel, în acele zile, medicul său personal, un grec din Corfu, consulului Franței la București: „Are 36 ani, este

de statură mijlocie, fața palidă și alungită, trupul excesiv de slab. Sculpă sînge și nu-și mai dăorează puțină sănătate care o mai are [totuși, avea să mai trăiască încă nouă ani] decît deselor exerciții de călărie. Nimeni nu se apropie de el decît pînă la o anumită distanță, singură mama sa îi pregătește masa. El ține sub teroare pe toți cei care-i sînt subalterni... Are caracter și o mare încredere în steaua sa... Este propriul său sfătuitor; nu primește sfaturi de la nimeni”.

Sultanul, văzînd această situație și avînd nevoie de serviciile kapudanului în luptele cu Napoleon Bonaparte, care debarcase în Egipt și ocupase Alexandria, poruncește retragerea armatei de la Vidin. Rebelul triumfă: în august 1799, Poarta este nevoită să-l ierte și să-l recunoască oficial pașă cu trei tuiuri. Ceea ce nu reprezintă decît programul *minimal* al lui Pazvante: el are de gînd să-l lărgească posesiunile, între care vizează și Țara Românească, să întemeieze „un principat al său”, apoi să ocupe tronul otoman și să instaleze acolo propria sa dinastie...

O pacoste pentru Țara Românească

Revolta lui Pazvante aduce după sine profunde suferințe populației din Țara Românească, prin necontenite jafuri, stocări de bani și provizii, în primul rînd din partea rebelului, dar și din partea trupelor sultanului, venite împotriva lui, într-o perioadă dintre cele mai dramatice din întreaga istorie a țării. Același Dionisie Eclesiarhul descrie astfel momentul asediului Vidinului de către Küçük Hüseyin Pașa: „Deci așa trecîndu un an și mai bine... țara [Țara Românească] se prăpădea, dînd oi, vaci și unt și făină și cară cu boi la slujba oștilor”. După ce, în ajunul expediției, Pazvante jefuiește sistematic județele din Oltenia, iar în toți anii încasează un veritabil tribut în bani de la

domnii Țării Românești, vine rîndul oficialilor să stoarcă țara de bani și provizii. De ajuns să spunem, după informația consulului Franței la București, din iunie 1798, cînd expediția era în toi, că „generallissimul” otoman cerea din Țara Românească 14 000 căruțe cu cîte 2 oameni și 12 boi fiecare, ceea ce ne duce la un total de 28 000 oameni și 168 000 vite, cifre nemaifîlînite pentru astfel de sarcini în relațiile cu Poarta! Totodată, aflăm din alt raport diplomatic că, în iulie 1798, în cursul unui atac asupra cetății Vidinului, două pașale „plasară între ele și inamic 2 000 nenorociți țărani valahi, slab înarmați”.

Și totuși, marele amiral rămîne nemulțumit de serviciile lui Hangerli, fostul său favorit, și, în februarie 1799, acesta este executat din ordinul său, în plin București. Jafurilor pazvangiilor li se adaugă acum jafurile oștenilor Porții. „Ali Pașa din Ianina, de pildă, cu o parte din armata sa, a pus-țînt cea mai frumoasă parte a Țării Românești”, spune un izvor.

Foarte plastic surprinde acest trist moment din istoria Țării Românești, care coincide cu „timpul lui Pazvante”, un om simplu, meșteșugarul Ioan Dobrescu, în *Cronica* sa, redactată chiar în acei ani: „Deci fiindcă turcii mărginași din Ibrăilă pînă în Diiu era toți împărăchieți ca să [se] mînce după obiceiul lor ca cîinii unii cu alții și beleaua lor o trăgea ticăloasă [în sens de sărmana] noastră de țară cu dări de bani și cu zaharele dacă lua unii, apoi cerea și ceilalți, în cuvîntu «cum, acelaia ai dat, dar noaă de ce nu ne dați?»”.

Rezultatul: țara sărăcește, mulți boieri se retrag spre munți, de unde pot fugi mai ușor în Ardeal. Dar paharul suferințelor nu este încă plin: nenorocirea cea mai mare avea să vină abia după retragerea lui Hüseyin Pașa și izbinda lui Pazvante, care, între timp, a adunat în jurul său noi trupe. În cîteva rînduri, rebelul cere lui Moruzi vodă bani și provizii. „Și dulgheri, și lemnari, și meșteri de fier țigani... încă

și zugravi, de-îi zugrăvia seraiuri, și le poleia cur aur și argintu, apoi cerea iar de la vodă bani să plătească locuitorilor. Vodă-i da și de nevoie”. La plîngerea lui Moruzi la Poartă, „Pasvandu ca un cîine numai rău s-au întărit și s-au miniatu”, trimițînd pe omul său, Kara Mustafa, cu oaste în Țara Românească, unde a fost groaznic arsă și prădată Craiova (din 7 000 case ar mai fi rămas în picioare numai 300), a fost complet prefăcut în cenușă tîrgul Cleanovo (din județul Mehedinți) și au mai fost crunt lovite și prădate orașele Cerneț, Tirgu Jiu, mănăstirea Polovragi etc. Tîmp de două săptămîni, pazvangii jefuiesc județele de peste Olt, încît fiecare dintre „hoții de cîrjalii” poate lua cu sine „cîte doi sau trei cai în-cărcați cu prăzi”. „Și dacă s-au îndestulatu s-au ridicatu cu toți și, ‘reînd Dunărea, s-au dus la Diiu și multă bogăție au dus la Pasvandu”. La rîndul lor, detașamentele trimise de Poartă în ajutorul domnului, care nu dispunea decît de 7 000-9 000 oșteni (din care o bună parte sînt musulmani, înțeleși cu Pazvante), se prefac că îl urmăresc pe Kara Mustafa, cînd acesta a trecut deja Dunărea, apoi „s-au întors la orașiu [la București], cerîndu-și lefi de la boieri, că au gonit pe vrăjmași, o vai de țiară” — exclamă cu obidă Dionisie Eclesiarhul.

Dar silniciile nu se opresc aici: noi cereri de provizii și bani în anii următori, din partea „sangeacheului de Vidin”, noi prădăciuni și pustiiuri în Oltenia (însuși noul domn Mihai Șuțu este nevoit să se refugieze la Brașov), într-o avalanșă cumplită, care va dura ani de-a rîndul, pînă în ianuarie 1807, la moartea lui Pazvante. De la începutul rebeliunii, în 1792, și pînă către 1807, deci vreme de circa 15 ani, Pazvante este o pacoste pentru Țara Românească, prădînd, jefuind, cerînd și acțiunînd după bunul său plac! „Cupiditatea și avarieta au fost viciile sale principale, care l-au făcut să strîngă comori con-

siderabile”, scria colonelul Mériage; agent al lui Napoleon, sosit la Vidin la o lună după moartea lui Pasvantoğlu.

Prin urmare, acesta a fost, în linii mari, „timpul lui Pazvante”! Și acesta a fost Pazvante, mort cam la 45 ani, după ce a umilit și înfrînt puterea sultanului, a lăsat o cumplită amintire în istoria Țării Românești, în special a județelor de peste Olt, și a făcut să tremure întreaga Bulgaria de nord-vest și Serbia!

Un moment întunecat în raporturile româno-otomane, „timpul lui Pazvante” este, totodată, semnificativ pentru ilustrarea declinului la care ajunsese puterea otomană: sultanatul nu mai avea, nici pe departe, forța și prestigiul din perioada clasică (1300-1600); însuși padișahul nu mai participa personal la campanii, ca odinioară, marii sultani, Bayazid I, Mehmed II, Selim I, Süleyman Legiutorul, și atîția alții; față de această putere centrală, exista acum o puternică opoziție și adevărate „state în stat” în Egipt, în Siria și Irak, în Anatolia și în Balcani. În timpul Magnificului, această putere dispunea de cca. 87 la sută din pămînturile statului, controlînd și impunînd ordinea cu fermitate. Corupția, favoritismul, incompetența, ignoranța — toate își puneau acum amprenta asupra funcționării armatei, flotei, instituțiilor politico-administrative, în timp ce marile puteri se amestecau direct în afacerile Porții, susținînd opoziții cu Pazvante și întreținînd relații tainice cu mari dregători otomani. Reacția la aceste stări de lucruri, inaugurată cu sacrificii proprii vieții de către Selim III, va culmina cu revoluția „junilor turci” din 1908-1909. Dar numai revoluția burghezo-națională din 1918-1923, de sub conducerea marelui om de stat Mustafa Kemal Atatürk¹, avea să aducă însănoșirea „omului bolnav” al Europei, prin crearea unui stat național turc modern, întemeiat pe principii republicane.

¹ Magazin istoric, nr. 6/1972, 11/1981, 2/1982, 10/1983.

Căldător în prima jumătate a secolului XVII prin țările române, Piedro Deodato Bakiș, episcop de Marcanopolis, a avut prilejul să cunoască îndeaproape organizarea internă a principatelor extracarpătice, pe care a consenat-o în scrierile sale. Un element pe care l-a reținut în mod deosebit căldătorul — originar din Bulgaria, unde se afla și dioceza asupra căreia își exercita autoritatea — era larga autonomie a principatelor, diferența limpede de statut politic dintre acestea și teritoriile de la sud de Dunăre, încorporate Imperiului otoman: „Turcii — scria el — nu se amestecă deloc în conducerea țării, domnul este liber să facă în țara sa orice, nestingherit: să judece, să comande, să osîndească la moarte chiar și pe boierii săi, sau să-i slobozească, într-un cuvânt este liber să facă tot ce-i place... ca și domnul Țării Românești”.

Remarcată de numeroși oameni ai timpului, această autonomie a țărilor române era o consecință a relațiilor speciale statornicite între Imperiul otoman și principate prin tratatele cunoscute sub numele de „Capitulații”, acordate de-a lungul timpului de diferiți sultani: în virtutea „Capitulațiilor” — țăările române se bucurau de deplină autonomie internă și de largi atribuții în politica externă. Firește însă că, în practica relațiilor dintre țările române și imperiu, puterea suzerană încerca să limiteze aceste libertăți și să impună permanent condiții tot mai grele țărilor române, în vreme ce principatele purtau o grea luptă pentru înlăturarea dominației otomane și dobîndirea libertății. Caracterizînd acest fel de relații, Mihai Kogălniceanu arăta în memorabila cuvîntare rostită la 9 mai 1877 că legăturile noastre cu Poarta „erau niște legături sui generis, niște legături care erau slabe cînd românii erau tari ; niște legături care erau tari, cînd românii erau slabi”.

O astfel de situație s-a petrecut în veacul fanariot, mai cu seamă în ultimul deceniu al sec. XVIII și primele două decenii ale celui următor. Cauzele au fost multiple: pe de o parte, numeroasele războaie ruso-austro-turce (1716-1718; 1735-1739; 1768-1774; 1787-1792; 1806-1812), ale căror ostilități s-au purtat în cea mai mare parte pe pămîntul principatelor și care au provocat grave distrugerii materiale și mari pagube locuitorilor. Pe de altă parte, fiscalitatea excesivă pe care unii dintre voievozii veniți din Fanar (Constantin Hangerli, Alexandru Moruzi, Alexandru și Mihail Suțu, Ion Gheorghe Caragea) o impuneau țărilor române, pentru a-și recupera sumele imense cheltuite pentru învestire și, firește, pentru a aduna cît mai multe averi. În sfîrșit, decăderea continuă a Imperiului otoman, care, îndeosebi după înfrîngerea de la Viena din anul 1683, își vădea pretutindeni slăbiciunile, efect al unui sistem social anacronic și al unei puteri militare ce-și încercase expansiunea la scară europeană. O decădere pe care nici măsurile de modernizare preconizate de Selim III (1789-1807) — un suveran cu vederi largi —, măsuri inspirate în anumită măsură din iluminismul european, nu o puteau împiedica. Dimpotrivă, pe fondul „noului sistem” inițiat de „Înalta Poartă” au apărut și s-au manifestat forțe dintre cele mai retrograde ale imperiului, dornice să reinvie anii în care otomanii stîrneau spaimă în Europa, e vorba în primul rînd de kirjalii lui Pasvantoglu.

Pasvantoglu, sau — cum i-a spus poporul nostru — Pazvante, poșă de Vidin, nume de teroare și de tristă amintire din vremea cînd principatele, cotropite și exploatate de imperiile lumii, conduse de domni nesățioși, întereșai doar de îmbogățire și lipsite de o armată proprie, pentru a se putea apăra — se găseau, potrivit expresiei lui Anton Mario del Chiaro „ca două corăbii pe o mare furtunoasă, unde rareori se bucură cineva de liniște și odihnă”.

G. D.

CLIO ZÎMBEȘTE

Simonide din Keos (556-467 î.e.n.) marele poet și cîntăreț al antichității i-a cerut lui Themistocle să-i satisfacă o cerere care încălca legea.

— Dacă eu ți-aș cere să cînti fals, în fața unui întreg teatru care te ascultă, ce-ai avea de spus?, l-a întrebat Themistocle.

— La ce servește balonul aerostatic?, l-a întrebat cineva pe marele savant și om politic american, Benjamin Franklin.

— La ce servește un copil care abia s-a născut? i-a răspuns Franklin.

Sub titlul „Am văzut”, în Franța cunoșteau o mare răspîndire mici poeme satirice, care criticau, vehement, regalitatea. Bănuielile au căzut asupra unui tînr și talentat literat, François-Marie Arouet.

Într-o zi, cînd ducele d'Orleans (regentul lui Ludovic XV, pe care necruțătoarele pamflete îl vizau direct) își făcea plimbarea prin grădina palatului său, i-a fost adus presupusul autor. Făcîndu-i semn să se apropie, ducele i-a spus:

— Domnule Arouet, pariez că vă voi face să „vedeți” ceea ce n-ați „văzut” niciodată: Bastilia!

— Țineam s-o văd, a răspuns plin de îndrăzneală cel care, mai tîrziu, își va semna scrierile folosind un singur nume (dar ilustru) — Voltaire.

Policratides, trimis de greci la regele Persiei, a fost întrebat dacă vine din proprie inițiativă sau este un trimis al poporului?

— Dacă voi obține ceea ce am venit să vă cer, considerăți-mă un trimis al poporului, dacă nu, scotiți-mă venit din proprie inițiativă.

VICTORIA

A treia serie de întrebări

1. Într-un reportaj consacrat marilor demonstrații anti-hitleriste și antirăzboinice organizate de Partidul Comunist Român la 1 Mai 1939, în a căror pregătire și desfășurare un rol hotărâtor l-a avut tovarășul Nicolae Ceaușescu, unul din ziarele bucureștene sublinia că „1 Mai 1939 a arătat o dată mai mult că muncitorimea este... temeiul, paza și substanța națiunii, chezașia prosperității ei în pace și apărătoarea ei atunci când patria o cere”.

Reportajul a fost publicat în...? (1979)

- a) Universul
- b) Timpul
- c) Lumea nouă

2. Exprimându-și indignarea și protestul împotriva odioșului Diktat fascist de la Viena, masele populare au organizat puternice demonstrații, în a căror inițiere și desfășurare un rol hotărâtor l-au avut comuniștii români. Poziția P.C.R., a fost clar exprimată în documentul intitulat *Punctul nostru de vedere*.

Dat publicității la data de...? (1980)

- a) 15 septembrie 1940
- b) 10 septembrie 1940
- c) 18 septembrie 1940

3. Acțiunea rapidă și fermă a forțelor insurecționale românești a dat o puternică lovitură mașinii de război hitleriste. În numai opt zile de lupte îndrăgite, o importantă suprafață din teritoriul țării a fost curățită de trupele hitleriste.

Ea măsoară ... (1981)

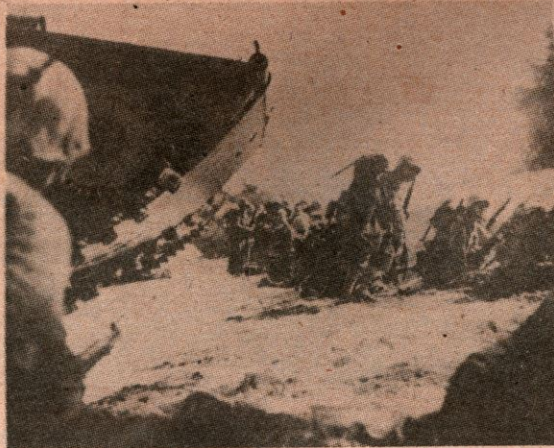
- a) 89 000 km²
- b) 150 000 km²
- c) 137 000 km²

4. Regimentul 2 care de luptă român și-a adus o importantă contribuție în luptele pentru eliberarea Austriei, acționând în zona petroliferă a acestei țări. Pentru eroismul dovedit în luptă, această unitate românească a fost citată prin ordin de zi de către Comandamentul suprem sovietic.

Pentru eliberarea cărei localități? (1985)

- a) Klagenfurt
- b) Hohenrappersdorf
- c) Zisterdorf

5. Secvență din timpul luptelor armatei americane pentru alungarea japonezilor dintr-un arhipelag din Pacific.

Denumirea insulei este... (1984)

- a) Mariane
- b) Samoa
- c) Marchize

6. Bătălia Stalingradului a reprezentat o cotitură decisivă în evoluția celui de-al doilea război mondial, provocând o

zdrobitoare înfrângere Germaniei naziste.

La câți se cifrau pierderile nazistef (morți, răniți și prizonieri)? (1984)

- a) 1 500 000
- b) 1 275 000
- c) 1 350 000

7. Vorbind la studiourile engleze ale B.B.C.-ului în ziua de..., generalul de Gaulle a lansat, *Apelul la organizarea Rezistenței antihitleriste a Franței*, moment memorabil în desfășurarea celui de-al doilea război mondial.

În ce zi? (1984)

- a) 18 iunie 1940
- b) 12 august 1940
- c) 17 martie 1941

8. În imagine, drapele capturate de la inamic prezentate de ostașii sovietici în cursul marii parade a victoriei desfășurată la Moscova la 24 iunie 1945.

În care istorică piață? (1985)

- a) Piața Universității
- b) Piața Roșie
- c) Piața Teatrului

9. Lupte de stradă purtate de ostașii români pentru eliberarea unei localități ungare, imortalizate de pictorul Al. Tipoiu, aflat, împreună cu

Numele localității (1985)

- a) Tápíószentmárton
- b) Polgár
- c) Nagykanizsa

10. Acționînd cu vigoare, atît în cadrul guvernului din care membri ai săi făceau parte, cît și în rîndurile masei muncitoare, sub lozincă *Totul pentru front, totul pentru victorie!* P.C.R. a avut un rol de prim ordin în concentrarea eforturilor întregului popor pentru susținerea războiului antihitlerist.

alți artiști plastici români, pe frontul antihitlerist.

Concomitent cu jertfa umană adusă pe cîmpul de luptă, întregul potențial economic al României a fost canalizat în vederea înfrîngerii nazismului.

La cît s-a ridicat, în valuta anului 1938, efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist? (1985)

- a) 500 000 000 dolari
- b) 1 120 000 000 dolari
- c) 675 300 000 dolari

talon de participare
talon de participare
talon de participare
talon de participare
talon de participare

CLIO ANUNȚĂ

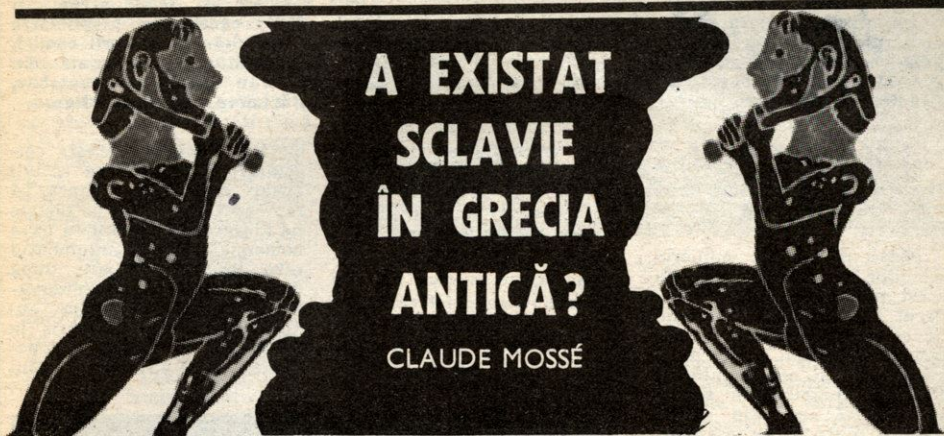
Ludovic XVII — o enigmă dezlegată?

Copilul de zece ani mort în închisoarea pariziană Temple, la 8 iunie 1795, a fost sau nu Ludovic XVII, moștenitorul tronului Franței? Sau adevăratul moștenitor a evadat din prizonierat ajutat de regaliști și tot ce s-a spus în legătură cu decesul său să nu fi fost decît zvonuri false?

Subiectul, plin de mister și de aceea extrem de controversat, a generat un voluminos dosar, care a făcut deliciul amatorilor de enigme istorice. Revista Magazin istoric a găzduit și ea două articole (nr. 7/1975 și 1/1984) consacrate acestei teme. Astăzi s-ar putea declara închis dosarul „Ludovic XVII”?

Într-un număr recent, revista franceză L'histoire își informează cititorii că doctorul Pierre-Léon Thillaud a publicat în Cahiers de la Rotonde (nr. 6/1983) trei studii de paleopatologie, care ar putea reprezenta ultimul cuvînt în această enigmă. Pornind de la procesul-verbal de autopsie, semnat de patru medici, de la mărturiile familiei, ale supraveghetorilor și medicilor copilului, doctorul Thillaud a stabilit un diagnostic retrospectiv. Antecedentele familiale, starea sănătății Delfinului, în timpul detenției sale, și, în sfîrșit, examinarea simptomelor clinice relevate în momentul decesului nu lasă loc nici celei mai mici îndoieli lui Pierre-Léon Thillaud. Delfinul era atins de o formă foarte gravă de tuberculoză, tuberculoză diseminată cronică, ce se traducea prin trecerea microbilor în sînge, proces generator de diverse afecțiuni: pleurezie, arterită, peritonită. În final, s-a produs o peritonită ulcerosă, cu care Delfinul Ludovic-Carol nu a putut atinge decît vîrsta de 10 ani și două luni.

CONTROVERSE

A EXISTAT SCLAVIE ÎN GRECIA ANTICĂ?

CLAUDE MOSSÉ

De când au existat sclavi în Grecia?¹ În textele scrise de grecii micenieni (sec. XVI-XII î.e.n.), unii membri ai societății sînt calificați do-e-ro, denumire în care filologii identifică cuvîntul doulous (la feminin, doulê), în greaca clasică, „o persoană de condiție aservită”. Ceea ce nu ne prea ajută să ne edificăm, căci cunoaștem foarte puțin realitățile societății miceniene. Două puncte par totuși cîștigate. Mai întîi, do-e-ro sînt sclavi, deoarece la numele lor este adesea adăugat numele stăpînului lor. Dar nu totdeauna distincția este ușor de stabilit între acești „sclavi” și „oamenii liberi”: se pot căsători între ei, au aceeași apartenență religioasă, pot deține bunuri și pot exercita o profesiune. Această asemănare de statut social se explică prin faptul că în societatea miceniană, ca și în cele orientale, populația, în întregimea ei, se găsea în stare de dependență față de palat.

Poemele homerice, de la sfîrșitul sec. VIII î.e.n., relevă și ele prezența sclavilor, dar marile număr al termenilor care-i desemnează stă mărturie a diversității condițiilor lor de viață și a statutului lor social. Totodată, acești termeni se aplică atît celor aserviți, cît și oamenilor liberi, ceea ce dovedește că statutele nu erau încă clar definite din punct de vedere juridic. Astfel, termenul oikos îi desemna pe toți cei care trăiau în sinul unui oikos, o unitate domeniială depinzînd de capul familiei. Printre sclavi, femeile erau net majoritare, pradă de război sau servitoare care o înconjurau pe stăpîna casei.

Despre bărbații sclavi nu se știe mare lucru. Existau, cu siguranță, fiind folosiți la exploa-

tarea domeniului, alături de muncitorii agricoli, thetes, evocați într-un celebru pasaj al Odiseei: Este vorba de scena în care Ulise recheamă pe pămînt sufletele morților, pentru a-l pune întrebări prorocului Tiresias. Printre altele, îi apare și fantoma lui Achille, care îi spune lui Ulise: „Mai bine aș vrea să fiu argat la țară/ Sau un sărac cu prea puțină stare/ Decît aici în iad să fiu mai mare”². Prin urmare, sclavia nu era neapărat cea mai rea condiție umană. Condiția de argat, thete, chiar dacă omul era considerat liber, era cea care îi părea lui Achille cea mai dureroasă, ca și poetului care vorbește prin gura lui.

În epopeea greacă Odiseea se află mai multe mențiuni despre sclavie decît în cealaltă, Iliada, fie pentru că prima este mult mai recentă, fie, mai curînd, pentru că descrie o societate aflată în timp de pace, nu un cîmp de bătălie. Doi sclavi joacă aici un rol important: Eumeu, cel mai mare peste porcarii lui Ulise, și Melantiu, mai marele peste căprari. Povestindu-și viața, Eumeu ne spune cum se procurau sclavii: prin razii. Așadar, sclavia exista în lumea greacă din cele mai vechi timpuri. Dar impreciziile vocabularului și numărul mic al exemplelor nu permit determinarea locului ce revenea acestora în societate.

Să facem un salt peste trei secole, pentru a urmări realitatea atenană a epocii clasice în sec. V și IV î.e.n. Ce distanță față de societatea homerică! De acum înainte sclavii sînt prezenți pretutindeni. În ultimul sfert al veacului V, comediele lui Aristofan (c. 446-c. 386 î.e.n.) sînt un bun indiciu pentru rolul jucat de sclavi.

În vremea lui îi întîlnim pe sclavi în ateliere, unde constituie cvasitotalitatea mîinii de lucru; în micile prăvălii, ei lucrează ală-

¹ Reproducăm acest articol, cu substituirile redacției noastre, din revista franceză *L'histoire*, nr. 64 (februarie, 1984).

² *Odiseea*, Editura de stat pentru literatură și artă, ediția 1956, traducere de G. Murnu.

turi de stăpin; în manufacturi, sînt conduşi de un maestru, şi el sclav, aşa cum se întîmplă în „fabrica” de cuşite şi în cea de paturi ale tatălui oratorului Demostene, care aveau împreună vreo 50 sclavi.

În minele de argint din sud-estul Atice, numărul sclavilor era foarte mare. Existau proprietari de sclavi ca Nicias, om politic şi general, extrem de bogat, care poseda, după Xenofon, 1 000 sclavi. Existau, de asemenea,

sclavi domestici, cei folosiţi în treburile gospodăriei: servitoare, doici, bucătari, pedagogi; chiar şi sclavi polişti — arcaşii sciţi, originari din Ucraina de azi, care menţineau ordinea în adunările populare —, sclavi grefieri şi arhivari. Cu toţii, constituiau proprietatea cetăţii. Dacă e să-i cităm pe autorii comici, curtezanele şi prostituatele, recrutate din rîndul sclavelor, erau deosebit de rentabile, pentru cei în stăpînirea cărora se aflau.

1 000 oboli pe zi beneficiu

Poate fi evaluat numărul sclavilor în Grecia antică? La acest punct, cercetătorii moderni s-au dat la tot felul de calcule. Estimîndu-se numărul în cel mai corect mod, sclavia a fost considerată un fenomen marginal şi secundar. Unica indicaţie cifrică provine dintr-un recensămint, întocmit, se pare, la sfîrşitul sec. IV î.e.n.: 400 000 sclavi în peninsula Atica. De altfel, numărul este mai puţin important; esenţial este locul pe care-l deţineau ei în viaţa economică, precum şi modul de exploatare la care îi supuneau stăpînii. Cu siguranţă însă, munca lor nu era singura care asigura viaţa comunităţii. Idealul omului de rînd — scriu filozofii atenieni ai sec. IV î.e.n. — îl constituia timpul liber, cel care-ţi permite să te consacri singurelor activităţi demne de un om liber: educaţia proprie, adunările politice etc. Totodată însă mulţi atenieni arau ei înşişi ogorul, îşi îngrijeau viile, lucrau în ateliere sau pe şantierul de construcţii publice, făceau comerţ în agora (piaţă publică). Evidenţele întocmite cu prilejul diferitelor lucrări publice menţionează că oamenii liberi şi sclavii lucrau cot la cot şi cu acelaşi salariu. Totuşi, diferenţa consta în aceea că omul liber îşi păstra salariul în întregime, în timp ce sclavul dădea o parte, stăpînului.

Oricare ar fi fost modul în care era folosit, sclavul reprezenta pentru stăpîn o sursă de profituri, nu totdeauna calculabile.

Munca nu era concepută drept o cantitate măsurabilă, ea nu permitea stăpînului să-i cîştige rentabilitatea. De aceea, oratorul Demostene, de

pildă, calculînd cît îi datorau tutorii care îi giraseră cele două ateliere ale tatălui său, a evaluat suma în funcţie de numărul sclavilor, nu de munca îndeplinită sau de produsele acestei munci. Ceea ce nu presupunea, defel, că sclavii nu puteau fi o sursă de venituri. Nicias îi închiria pe ai săi ca mineri şi scotea un bene-

cietăţii ateniene. Aceşti ceretători îi citează pe sclavii bogaţi, care girau o bancă, îşi reprezentau stăpînii pe pieţele de afaceri sau comandau nave comerciale. Dar argumentul este lipsit de valoare, după cum remarcă un fin observator al realităţii ateniene, autorul unui pamflet, scris la începutul războiului peloponeziac (după 431 î.e.n.): „Sîn-

Sclavi domestici...

ficiu de 1 000 oboli pe zi adică peste 165 drahme.

Alţi sclavi, *choris oikountes* („cei ce locuiesc de o parte”), îşi exercitau activitatea în afara casei stăpînului şi puteau gira ei înşişi o prăvălie, un atelier, chiar o bancă. Vărsau o redevenţă stăpînului şi se bucurau de o anume independenţă.

Este de la sine înţeles că diversitatea activităţilor îndeplinite de sclavi, ca şi diferitele moduri de exploatare a lor se traduceau prin foarte mari diferenţe în condiţiile efective de viaţă. Diferenţe relevante cu precădere de istoricii care neagă caracterul funciarmente sclavagist al so-

tem miraţi că-i vedem pe atenieni admitînd că sclavii lor să ducă o existenţă confortabilă, pe care unii dintre ei chiar o trăiesc din plin... Dar, pe de altă parte, într-o ţară a cărei putere este maritimă, pentru a dispune de bani e nevoie să fii sclavul sclavilor tăi (ca ei să cîştige bani şi să-şi poată plăti astfel datoriile către tine) şi să le dai deplină libertate.”

Asemenea afirmaţii conţin, în mare parte, un adevăr. Aceşti „sclavi bogătaşi” fuseseră, fără îndoială, cumpăraţi scump de stăpînul lor, care scotea de pe urma lor profituri substanţiale. În *Cîştigurile*, Xenofon dă cîteva pre-

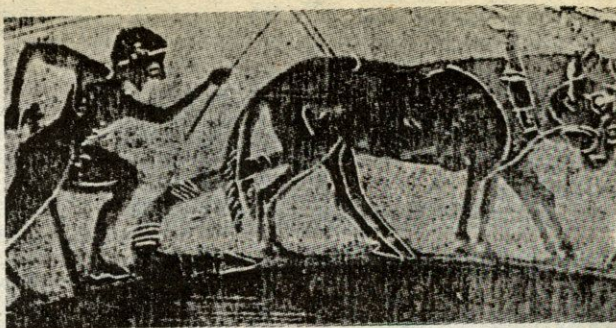
țuri de sclavi: un sclav minor obișnuit valora între 150 și 300 drahme, dar un intendent calificat putea să coste până la un talant (6 000 drahme). Ar fi interesant de știut la ce preț a fost cumpărat celebrul bancher Pasion, ulterior eliberat de stăpînul lui. El a moștenit banca stăpînului și a primit cetățenia ateniană. Dar acestea sînt cazuri excepționale, după cum excepțională era și valoarea unor curtezane de clasă: celebra Neera a fost răscumpărată de către doi dintre pretendenții săi, cu 3 000 drahme.

Desigur, puteau exista relații amicale între stăpîn și servitorii săi, afectuoase chiar: cu pedagogul (sclavul care ducea băieții la școală), cu doica etc. Ceea ce nu afectează cu nimic relația esențială. Sclavul era obiect de proprietate: putea fi cumpărat, vîndut, dat zălog, ceea ce-i interzicea orice viață de familie. În *Economul*, Xenofon recomandă separarea locuinței sclavilor bărbați de cea a slujnicilor; urmarea a fost că la Atena populația aservită nu se reproducea în mod natural și că singurul mijloc de aprovizionare cu sclavi era cumpărarea.

Greu de imaginat însă că legăturile între sclavi s-au putut împiedica la modul absolut sau că toți copiii născuți din aceste legături sau din cea dintre o persoană liberă și un sclav au fost abandonați. Dar, fără îndoială, costa mai scump să crești un copil sclav decît să plătești un adult deja format, iar cumpărarea, fie pe piețele egeene, fie chiar la Atena, era mijlocul cel mai răspîndit de procurare a sclavilor, pe lângă prăzile de război.

Robie marcată prin stilp

Atena, în sec. V și IV î.e.n. prezintă tabloul unei societăți sclavagiste. Dar atunci, se pune o dublă întrebare: a existat același tip de dependență pretutindeni în lumea greacă și, dacă nu, de ce s-a dezvoltat el aici mai repede decît în altă parte? În epoca clasică, tipul de sclavie-marfă, descris mai sus, nu exista nu-

...și cei folosiți la muncile cîmpului
(detalii de pe vase pictate grecești)

mai la Atena, ci și în cetăți ca Milet, Corint, Samos, Rhodos, Chios, Egina etc., a căror putere consta în forța lor navală. Aceste cetăți participau la marile schimburi comerciale din Mediterană.

Alte părți ale lumii grecești practicau însă forme de aservire calificate de antici cu același termen de *douleia*, dar deosebindu-se de sclavia cunoscută la Atena. Cel mai bine știm cum funcționau aceste sisteme de dependență la Sparta și în Creta.

Spre deosebire de sclavii utilizați la Atena, ilotii, dependenții din Sparta, erau greci care fuseseră reduși la sclavie din motive necunoscute de noi. Formau o comunitate omogenă în sinul statului lacedemonian. Erau aproape exclusiv țărani, care lucrau pe loturile cetățenilor spartani, cărora le dădeau o contribuție proporțională sau fixă. Această redevență era destinată asigurării întreținerii cetățeanului spartan și a familiei sale și descărcării lui de orice activitate, alta decît cea militară sau politică.

Odată achitată contribuția, ilotul putea dispune în mod liber de surplus, bucurîndu-se și de o oarecare securitate: ilotii nu puteau fi vînduți în exterior, căci se pare că aparțineau comunității spartane și nu cutărui sau cutărui individ, care nu putea decît să beneficieze de ei. Ei duceau o viață de familie au-

tonomă. La sfîrșitul sec. VII î.e.n. și începutul sec. VI î.e.n., Atena trece printr-o criză, cunoscută din trei surse principale: descrierea care deschide *Fondarea Atenei*, atribuită lui Aristotel, *Viața lui Solon* de Plutarh și *Poemele* lui Solon, citate și de unul și de celălalt dintre acești autori. Punctul comun al celor trei texte este existența țăranilor atenieni constrînși la vîrsarea unei dijme și a căror „robie” era înfățișată printr-un semn. Dar concordanța se oprește aici. Căci pentru Aristotel neplata dijmei este cea care antrenează îndatorarea și robia, în vreme ce Plutarh distinge țăranii tributari și țăranii îndatorați, amînțați a fi făcuți sclavi pe loc sau vînduți în străinătate. Solon menționează pe cei care fuseseră vînduți în afară și pe cei ce fuseseră făcuți sclavi pe loc, dar nu spune nimic despre originea acestei roții, ci numai că ea era marcată printr-un stilp înfipt în pămîntul celor care-i cădeau victimă.

Așadar, cum scria celebrul istoric Moses Finley, specialist în istoria Greciei antice, „un aspect specific al istoriei grecești este progresul mină în mină al sclaviei și al libertății”, Grecia fiind deopotrivă societate sclavagistă și pămînt al libertății.

În românește de:
Maria BERCEANU

MISIUNI

PERICULOASE (IV)

A. CECIL HAMPSHIRE

Incheind spicurile din cartea lui A. Cecil Hampshire *The Secret Navies* (Magazin istoric, nr. 7,9,10/1985), observăm că fiecare formațiune navală specială descrisă și-a vădit utilitatea într-o anumită fază a războiului. După cum am văzut în numerele anterioare ale revistei, în perioada cînd Franța și cea mai mare parte a Europei se aflau sub ocupație nazistă și era nevoie de un mijloc de comunicație cu forțele patriotice antifasciste de pe continent, deosebit de folositoare s-au dovedit transporturile clandestine efectuate în nave deghi-zate în vase pescărești. Mai tirziu, excentricul marș forțat al echipelor de „jefuitori”, făcut pentru a da buzna, aproape odată cu avangăr-zile, în orașele eliberate sau pe cale de a fi eliberate, și pentru a captura cît mai mult ma-

terial informativ a fost perfect adecvat cerințelor marilor ofensive aliate.

Principala trăsătură comună a tuturor acestor acțiuni temerare a fost, pe lîngă ingeniozitatea soluțiilor și condiția fizică a luptătorilor, profilul moral deosebit al celor care, de bunăvoie și asumîndu-și toate riscurile, s-au angajat să le aducă la îndeplinire: o mină de oameni, cîteva zeci, poate cîteva sute, un număr infim în raport cu uriașele efective care au luptat pe fronturile celui de-al doilea război mondial. Dedicîndu-le o carte, A. Cecil Hampshire, cronicar al marilor bătălii navale și al celei mai importante flote a timpurilor moderne, a adus un omagiu meritat unor eroi aproape invizibili.

Jefuitori cu autorizație în operația „Husky”

În ianuarie 1943¹, comandantul forțelor navale britanice din Africa de Nord, amiralul Sir Andrew B. Cunningham, a fost informat de comandantul Operațiilor combinate, lordul Mountbatten, că o unitate a Comandoului 30, comandată de locotenent-comandorul Curtis, va fi trimisă în subordinea lui. Misiunea ei: să captureze material informativ. Curtis era însoțit de George McFee, de căpitanul Huntington-Whiteley și de

un detașament format din 14 pușcași marini. Lordul Mountbatten a cerut ca această unitate să fie plasată în prima linie, la orice atac.

Dar Cunningham nu era dispus să-și piardă vremea cu armate sau flote „neoficiale”, atitudine împărtășită, de altfel, și de alți comandanți aliați. Obiectînd că nu are nevoie de o unitate care „să se țină scai de el la Alger, în speranța că va pica ceva”, a trimis-o mai departe, spre răsărit, la Bone. Exact ceea ce își dorea și Curtis, care, foarte indignat de aprecierea amira-

lului, ținea morțiș să i se dea prilejul să-și demonstreze utilitatea.

Bone era nu numai cel mai avansat punct aflat în mîinile Aliaților, ci și principalul port de aprovizionare al Armatei 1. Inamicul își dădea perfect seama de însemnătatea lui și îl bombarda zi și noapte din Sicilia, în timp ce nave pornite de pe o insulă apropiată, Galita, se strecurau pe furiș noaptea pentru a pune mine. Comandorul Geoffrey Oliver, comandantul portului, deținea și titlul de comandant al escadronului de coastă, deși

¹ Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin istoric*.

„escadronul“ lui nu consta atunci decât din vreo șase traulere curățitoare de mine și câteva canoniere. A fost primul ofițer superior întâlnit de Curtis realment interesat în a-l ajuta.

Curtis și-a împărțit unitatea în două formații: prima, sub comanda lui Huntington-Whiteley, a doua, sub cea a lui McFee, care urma a avea baza la Bone. El intenționa să plece împreună cu formația nr. 2 mai departe, spre sud, unde să aștepte prilejul de a se alătura Armatei 8, de îndată ce ar fi ajuns la Gabès.

Dar chiar când erau pe punctul de a porni, s-a aflat că forțele terestre capturasera un grup de sabotori inamici, care încercase să debarce într-un sat situat la cîteva kilometri spre est. Însoțit de trei pușcași marini, Curtis s-a dus să-i ia în primire.

Prizonierii erau italieni: un ofițer din trupele de parașutiști și patru soldați. La interogatoriu au declarat că fuseseră debarcați de pe un submarin la cca. 15 km de coastă și de acolo porniseră spre țarm în două bărci de cauciuc. Vremea proastă și curenții îi epuizaseră în așa hal, încît, îndată ce au ajuns la țarm, s-au predat.

„Nebuni de legat“

După ce, la 21 martie, pierduse Tripoli, Rommel a decis să opună rezistență hotărâtă adversarului său pe linia Mareth, o poziție defensivă puternică în valea îngustă dintre munți și coastă, la frontiera dintre Tripolitania și Tunisia. În mai puțin de zece zile însă printr-o strălucită mișcare de învăluire pe flancuri, Montgomery a reușit să străpungă această linie și, la 29 ale lunii, trupele sale au capturat orașul Gabès.

Cînd vestea victoriei a ajuns la Cartierul general al Grupului 18 de armată, în vecinătatea căruia își instalase Curtis tabăra, locotenent-comandorul și trupa lui au pornit în mare viteză prin deșertul accidentat și lipsit de drumuri, ajungînd la Gabès în seara zilei de 4 aprilie.

Două zile mai tîrziu, cînd au reînceput luptele, unitatea a fost atașată Cartierului general al Diviziei 51 scoțiene. Din momentul acela, lui Curtis și oamenilor săi li s-a dat „carte blanche“ să înainteze liber în zona din față. Ei s-au aflat tot timpul fie alături de trupele de asalt, fie imediat în urma lor, pe post de „jefuitori cu autorizație“.

Prima captură a unității a constat într-un far și o poziție inamică pe coasta de la Skira, mic port situat la jumătatea drumului dintre Gabès și Sfax, următorul obiectiv al armatei. Acolo a luat prizonieri mai mulți italieni, între care și pe un funcționar al unei companii, care ținea strîns în mînă o servietă plină cu lire. A doua zi, Curtis și colaboratorii săi s-au pomenit atît de departe în fața trupelor britanice de avangardă, încît au ajuns sub focul tancurilor germane și Curtis a fost rănit ușor la un picior. Erau atît de grăbiți să ajungă înaintea altora la orice poziție capturată, încît își asumau riscuri enorme. Astfel, gonind pe drumuri despre care se credea că sînt minate, depășeau adesea pe infanteriștii britanici, care își înfigeau cu precauție baionetele, din loc în loc, și îi priveau uluiți, mormăind dezaprobator: „nebuni de legat“.

Întrînd în orașul tunisian Sfax, imediat după primele trupe britanice, unitatea s-a împărțit în două grupuri. Unul s-a îndreptat către Cartierul general naval italian, celălalt către Cartierul general al armatei terestre germane. Materialul găsit a fost predat birourilor direct interesate.

La 12 aprilie, unitatea a intrat în portul Sousse, în timp ce Divizia neozelandeză se mai lupta încă la periferia orașului. Și de data aceasta, echipa lui Curtis s-a împărțit în două, un grup pornind spre comandamentul german, celălalt spre comandamentul naval italian, situate la cîteva kilometri sud de oraș.

Curtis s-a decis apoi să se întoarcă la Bone. A plecat din Sousse la 13 aprilie, la ora prînzului, și a ajuns înapoi în tabără, în seara zilei

următoare. În total străbătuse: aproape 2 000 km fără nici o pană de motor, deși toată lumea jura că e o nebulonie să încerci să parcurgi pe motocicletă o asemenea rută.

Prada a constatat mai ales din hărți, registre, jurnale de bord și material de propagandă. În plus, „jefuitorii“ au aflat de la locuitori că germanii și italienii se pregăteau pentru evacuare de trei săptămîni și avuseseră la dispoziție trei zile pentru a o executa. Ca atare, nu era de mirare că găsiseră relativ puțin material. Atît germanii cît și italienii își goliseră cu extrem de multă grijă birourile și cantonamentele. Numai la Cartierul general naval din Sfax au mai descoperit cîte ceva important: o hartă la zi a cîmpurilor de mine și a liniilor de apărare inamice de pe coasta Siciliei, hartă care avea să se dovedească extrem de utilă.

În timpul absenței lor de la Bone, secția nr. 2, comandată de McFee, luase parte la un atac eșuat împotriva micii insule Galita, din apropierea coastei tunisiene, ocupată de italieni. Stîncoasă și cu maluri abrupte, insula fusese locuită înainte de război de cîteva pescari sardinieni, cu familiile lor. Cînd armatele Axei, comandate de generalul Hans-Jürgen von Arnim, au invadat Tunisia, în noiembrie 1942, forțele navale italiene au luat în stăpînire Galita și au transformat-o într-un avanpost strategic. Operația [aliată] împotriva insulei a fost comandată de colonelul Sterling, planul fiind ca pușcași marini să debarce din canoniere, să atace semaforul și stațiile de emisie-recepție și să ocupe satul. Debarcarea a reușit, dar atacanții au dat peste o linie de posturi de apărare la care nu se așteptau și au trebuit să se întoarcă înapoi, pentru a reveni într-o altă noapte. Vremea rea i-a împiedicat însă și operația s-a aminorat. Galita a fost eliberată abia după capitularea trupelor Axei în Africa de Nord, dar, între timp, întreaga garnizaună inamică fusese evacuată.

În aceste condiții, amîndouă secțiile au plecat mai departe.

pentru a se alătura elementelor înaintate ale Armatei 1 britanice, la Medjez-el-Bab. Bătălia finală a început la 19 aprilie. Deși pozițiile inamice erau puternice și dirz apărate, străpungerea s-a produs în prima săptămână din mai, când americanii au ocupat Mateurul, iar Armata 1, întărită cu divizii ale Armatei 8, a ajuns pe câmpia Tunisului.

Huntington-Whiteley și detașamentul lui de pușcași marini au fost trimiși înainte, în recunoaștere, dar ajungând în împrejurimile Tunisului l-au găsit deja capturat. Cucerirea lui a fost urmată de înfrângerea totală a forțelor Axei.

Pantellaria — un ghimpe scos

Campania aliată din Africa de Nord odată terminată, Curtis s-a înapoiat la Alger, unde a fost primit de amiralul Cunningham și de șeful de stat major al acestuia. Cunningham și-a exprimat satisfacția pentru activitatea grupului de comando, iar Curtis a aflat că următorul obiectiv aliat în Mediterana era capturarea Siciliei. Operația avea numele de cod „Husky” [Voinicul]¹. Șeful de stat major al lui Cunningham i-a ordonat lui Curtis să plece imediat cu avionul în țară și să solicite ca două secții ale comandoului să ia parte la operația „Husky”, iar o a treia să fie detașată pentru operațiile care aveau să urmeze în Mediterana răsăriteană.

La începutul lunii iulie, includerea comandoului în operația „Husky” era gata. Într-un timp, Huntington-Whiteley și un mic detașament de pușcași marini au plecat de la Bone, pentru a participa la o acțiune importantă, programată înainte de „Husky”. Avea numele de cod „Corkscrew” [Tirbușon] și consta în ocuparea insulei Pantellaria, situată în canalul dintre Tunis și Sicilia, care servea ca bază pentru aviația și flota inamică. Churchill ceruse să fie capturată încă din ianuarie 1941,

dar ocazia se pierduse și Pantellaria rămăsese ca un ghimpe în flancul aliat, în toată perioada dificilă a asedierii Maltei. Acum era imperios necesar ca insula să fie nu numai luată sub control, dar și folosită ca bază suplimentară pentru forțele aeriene care aveau să sprijine invazia în Sicilia. Zile și nopți în șir, ea a fost supusă unor bombardamente

marini și-au continuat cercetarea și au găsit numeroase documente utile. Și-au petrecut noaptea într-un adăpost subteran; a doua zi dimineața, un ofițer al poliției de securitate i-a comunicat lui Huntington-Whiteley că s-a descoperit un cartier general naval, pe care îl scotocise el însuși, punând deoparte toate documentele ce urmau a fi

La 13 iulie 1943, printre avangărdile Diviziei 51 scoțiene care au intrat în orașul sicilian Augusta se aflau și oameni din Comandoul 30

navale și aeriene intense, pentru a-i slăbi capacitatea de apărare. Forța de asalt a sosit în dimineața zilei de 10 iunie, dar garnizoana italiană s-a predat în timp ce soldații aliați încă nu coborâseră din ambarcațiunile de desant.

Pușcașii marinari aveau informații foarte sumare despre instalațiile militare de pe insulă. Singurele obiective cunoscute anticipat de Huntington-Whiteley erau cele marcate pe o fotografie de recunoaștere aeriană. Primul dintre ele, despre care i se spusese că ar putea fi cartierul general naval, fusese lovit recent de câteva bombe. În plus, clădirea nu părea să fi fost folosită în ultima vreme. Comandoul s-a îndreptat apoi spre o baterie navală care arborase steagul alb și a luat 400 de prizonieri. După ce i-au predat armatei, pușcașii

predate pușcașilor marini. Pentru mai multă siguranță, Huntington-Whiteley și-a trimis și el un subofițer la cartierul general, cu o mașină avariată de bombe, pe care reușise să o repună în funcțiune. Apoi, deoarece transportul auto era practic inexistent, a obținut de la locuitori cîteva catrivi și cîteva cai, și-a împărțit secția în două și a început să cerceteze sistematic bateriile de coastă. În timpul acestei acțiuni, au avut loc cîteva raiduri aeriene inamice. Cartierul general al unității a fost lovit de bombe aruncate de un „Focke Wulf”, care zbura la mică înălțime, dar în afara citorva zgîrie-turi și vîntăii produse de schije, nimeni n-a fost rănit.

În cinci zile, echipa a identificat și scotocit 35 de obiective de pe insulă. Pantellaria este o insulă vulcanică; solul

¹ Magazin istoric, nr. 3/1974.

ei este format din povirnișuri repezi de cenușă vulcanică. Pușcașii marini au constatat că un drum de peste un kilometru și jumătate pe jos durează foarte mult. Chiar și transportul cu catfiri era foarte dificil și oamenii abia dacă apucau să doarmă. În total, au căutat materiale în patru stații radar, o stație de semafor, o stație de telegrafie, un depozit de muniții, un far și 23 baterii. Au găsit resturile multor focuri, dar nici urmă de cod sau de vreo mașină de descifrat. Terenul fusese bine pregătit pentru a fi părăsit. Au luat, totuși, cu ei o mare cantitate de documente capturate. În cadrul operației „Corkscrew” au fost ocupate și insulele Linoș și Lampedusa, prea nefsemnate însă pentru a oferi documente militare valoroase.

Accesele de vanitate ale lui Patton

Între timp, pregătirea operației „Husky” se apropia de sfârșit. Avea să fie cea mai mare invazie de până atunci, cu participarea a circa 2.500 nave și a unei forțe aeriene imense. Veneau convoaie de trupe din Anglia și din America prin Oran, Alger, Bizerta, Tunis, Port Said, Alexandria și Sfax. Statul major aliat fusese stabilit în Malta. Comanda supremă era deținută în continuare de Eisenhower, cu generalul Alexander, în funcția de comandant al forțelor terestre, și amiralul Cunningham, în cea de comandant al forțelor navale.

Debarcărilor urmau să aibă loc de ambele părți ale Capului Passero: Armata 7 americană, comandată de generalul George Patton, spre vest, și Armata 8 britanică, împreună cu Divizia 1 canadiană, spre est. Împreună, aceste forțe constituiau Grupul 15 armată. Primele grupuri ale Comandoului 30 urmau să debarce la est de Capul Passero, unde, chiar în apropiere, se aflau și primele lui obiective: o stație

mare de radar și un post de pază a coastei.

În ciuda vremii proaste și a eșecului parțial al desantului aerian, asaltul pe mare, început la 10 iulie, puțin după miezul nopții, a fost încununat pretutindeni de succes. Atât la stația radar, cât și la postul de pază, grupurile au găsit multe materiale scrise, dar echipamentul n-a putut fi capturat, dat fiind că înainte cu câteva minute de sosirea trupelor, italienii îl aruncaseră în aer.

Armata 8 a ocupat rapid Siracusa, mijloacele de transport ale comandoului au sosit, însă, cu întârziere și acesta n-a reușit să intre în oraș odată cu trupele de avangardă. Obiectivul următor era importanta bază navală de la Augusta, la aproximativ 25 de kilometri spre nord. Comandoul a intrat în oraș împreună cu trupele Diviziei 51 scoțiene și s-a pus imediat pe treabă, percheziționând birourile și atelierele de la baza navală și de la stația de aviație de coastă. Acum, Armata 8 a întâmpinat însă o rezistență puternică. Montgomery a început să pregătească întăriri pentru a trimite o coloană de încercuire.

Între timp, câțiva pușcași marini s-au alăturat americanilor, care se răspîndiseră rapid în perimetrul vestic al Siciliei și se îndreptau spre Palermo. Fusese strînsă o foarte mare cantitate de material. După sortare și clasificare, circa o tonă de documente a parvenit comandantului suprem al sectorului mediteraneean, iar alte materiale de importanță militară au fost predate organizațiilor de informații ale armatei și ale altor servicii.

La jumătatea lunii iulie, s-a primit informația — dovedită ulterior a fi incorectă — că orașul Catania este pe punctul de a cădea. Câțiva pușcași au fost trimiși în grabă în această direcție. Fără să-și dea seama, grupul a trecut linia frontului. Cea mai apropiată unitate aliată, un batalion de infanterie ușoară, suferise pierderi grele. Colonelul,

acestuia i-a spus lui Glanville, comandantul grupului, că unitățile sale avansate erau lipsite de alimente și apă și i-a cerut ajutorul. Comandoul dispunea de o putere de foc considerabilă — puști, carabine, automate, pistoale Bren, revolve și grenade — și de rezerve alimentare substanțiale, raportat la numărul mic al componentilor lui. De aceea, imediat, ei au cedat soldaților aflați la ananghie hrana și apa și au rămas împreună cu aceștia, în tranșee, 16 ore, pînă cînd unitatea a fost înlocuită.

La 5 august, cînd germanii s-au retras din Catania, două secții ale comandoului au intrat în oraș, la o oră după trupele britanice de avangardă, dar au constatat că el fusese evacuat cu trei săptămîni în urmă, în timp ce inamicul își menținuse cercul defensiv la sud de oraș. Ca atare, dușmanul distrusese temeinic și meticolos documentele și echipamentul. Și așa, comandoul tot a mai găsit câteva hărți și alte documente utile.

Între timp, un alt grup de pușcași marini, conduși de McFee, căruia, la început, americanii din Armata 7 îi facilitaseră activitatea, s-a izbit de o atitudine obstructivă. În vreme ce germanii, care se așteptaseră ca principala debarcare aliată să aibă loc în vestul insulei, își regrupau rapid forțele, pentru a împiedica înaintarea lui Montgomery spre strîmtoarea Messina, coloanele motorizate ale generalului Patton au avansat în viteză și au intrat în Palermo, la 12 zile de la debarcarea inițială. Flancul drept al lui Patton a început atunci să se lanseze asupra părții centrale a insulei.

Cînd cartierul general al Armatei 7 s-a deplasat, McFee s-a prezentat pentru „a-și face numărul”: a cerut permisiunea ca o mică unitate a comandoului să fie atașată trupelor de avangardă care înaintau spre Milazzo și Mes-

sina. Colonelul Oscar Koch, ofiterul de stat major pentru informații al lui Patton, i-a răspuns că, fără o scrisoare semnată de generalul Alexander, nu poate rămâne împreună cu ei. McFee s-a grăbit să se întoarcă la Syracuse, pentru a-l informa pe locotenent-comandorul Riley, comandantul întregului comandou, care a fost foarte indignat, deoarece permisele necesare fuseseră obținute. Se pare însă că ele nu aveau destulă autoritate în ochii lui Koch. De altfel, șeful lui avea să se plîngă mai tirziu de „banda de gangsteri înarmați” care și-a făcut meandrele în zona lui, fără să-i primească acordul. Anterior, în timpul campaniei din Africa de Nord, susceptibilul Patton a avut un acces de minie cînd a aflat că micul grup de pușcași marini al lui Curtis trecuse prin defileul Kasserine, în timp ce forțele sale respingeau un atac prin surprindere al germanilor, în aceeași zonă a frontului.

Riley a adus această problemă la cunoștința Cartierului general al Grupului 15 armată și, totodată, i-a cerut direct lui Koch să permită unui mic detașament al comandoului să opereze în sectorul american. Nu s-a primit nici un răspuns timp de cîteva zile. Așa încît Messina a căzut fără ca vreun reprezentant al comandoului 30 să fie la fața locului. Primele detașamente care au intrat în Messina aparțineau Diviziei 3 americane, urmate, în curînd, de un detașament al Armatei 8 britanice. În Messina nu se mai aflau elemente inamice. Evacuarea armatelor Axei se încheiase cu 24 ore înainte.

De altfel, situația din Italia însuși se modificase. Mussoini fusese arestat și se formase un nou guvern, condus de mareșalul Badoglio¹.

Introducere și adaptare:
Felicia ANTIP

¹ Magazin istoric, nr. 2/1980.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

ÎN AMINTIREA LUI ȘTEFAN CEL MARE

M. PIETRARU, din Pitești și I. LUPU, pensionar, din Focșani, ne întreabă în legătură cu medalia Ștefan cel Mare reproducă de noi în nr. 6/1985, dacă atunci, în 1904, s-au bătut mai multe medalii la împlinirea a 400 ani de la moartea voievodului, corespondenții noștri semnăndu-ne alte două dintre ele.

Între-adevăr, în 1904, au fost emise mai multe medalii comemorative, Ștefan cel Mare, de diferite dimensiuni unele cu toartă, cu efigia domnitorului și inscripția comemorativă. Între acestea, cea bătută de Societatea Numismatică Română, confecționată din argint și din bronz, cu diametrul de 50 mm. Ea a fost executată de Wilhelm Mayer și Frantz Wilhelm din Stuttgart. Pe o parte a medaliei este înfățișat bustul domnitorului, cu coroana domnească și inscripția: „Ștefan cel Mare și Sfînt. 1457-1504”. Pe cealaltă parte, pecetea domnească și legenda „Marelui stremos Ștefan Vodă, la împlinirea a patru sute de ani de la săvîrșirea lui din viață ca semn al recunoștinței neamului său. 1504-1904”.

O ZI = UN AN

BIANCA și MARIA-VIOLETA CANTIL, din Rimnicu Vilcea, ne întreabă dacă în articolul Curții și reședințe domnești — Roman (nr. 6/1985) nu s-a strecurat o greșală, întrucît în manualele școlare Alexandru cel Bun figurează ca domnind între 1400 și 1432?

Între-adevăr, acestea sînt datele domniei lui Alexandru cel Bun. Numai că marelui voievod al Moldovei s-a stîlnit din viață în ziua de 1 Ianuarie 1432, deci chiar în prima zi a anului 1432. Din această pricină o parte a istoricilor socoteste — s-o recunoaștem cu argumente îndreptățite — că încheierea anului 1432 între anii de domnie ai lui Alexandru cel Bun este incorectă și că, de fapt, domnia s-a încheiat o dată cu sfîrșitul anului 1431.

SEMNĂTURA HAIDUCULUI

Prof. PAUL LICĂ, de la Muzeul orașenesc din Caracal, ne semnaleză o tipăritură din 1784, aflată în colecțiile muzeului și care păstrează cîteva adnotări autografe ale haiducului Iancu Jianu (despre care am scris în nr. 6/1967 al revistei). Lucrarea — o Psaltire tipărită la Rimnicu Vilcea — s-a aflat la Iancu Jianu cînd acesta locuia în com. Fălcoiu din fostul județ Romanaj.

O însemnare se referă la biserica din această localitate. O alta conține cîteva informații referitoare la cele două filce ale sale. „La leatul 1835 mai 24... am căpătat prunca Zînea botezată de soacră-mea Aneuca Gălășescu. Spre stîlnă cînd s-a născut și filca noastră Marița la leatu 1830 august 10”. Pe o altă filă a cărții se află și semnătura haiducului.

PORTUL CONSTANȚA

LUCIAN SOTA, din București: În nr. 1/1976, ați publicat o evocare a victiei și activității lui Anghel Saligny, constructorul podului de la

Cernavoda, inaugurat în 1895, despre care aminteste și Gh. D. Palade în însemnările sale (nr. 4/1984). În completarea acestora, precizez că la 15 octombrie 1896 au început lucrările de construcție a portului Constanța care au fost executate, în cea mai mare parte, de același eminent constructor, Anghel Saligny. Ele au fost încheiate la 27 septembrie 1903, cînd a plecat în cursă vaporul românesc „Iasi” din noul port, modern, al Constanței.

Cu prilejul festivităților din 1896, cînd la baza digului mare dinspre larg a fost pusă piatra fundamentală a portului Constanța, a fost bătută și această medalie (pe care o reproducem și noi mai sus).

POSTA MAGAZIN ISTORIC

VLAICU — 1912

EMIL LAURENTIU, doctor în drept, din București, ne trimite câteva note referitoare la procesul lui Horea (temă despre care am publicat și noi un articol în nr. 2/1985), precum și o fotografie din 1912 a lui Aurel Vlaicu. Fotografia (în imaginea de mai sus) a fost făcută la Dumbrăveni, jud. Sibiu, localitate unde, la 11 septembrie 1912, Vlaicu a efectuat un zbor cu aparatul său.

NU LA NOI

NICHITA PAVEL GH. VASILE, din com. Rîșca, jud. Suceava, **MIHAI SEREAN**, din Hunedoara, **IOAN LUPU**, din Suceava, **VASILE DOBRE**, din Galați: Lucrările prezentate în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție le puteți procura prin intermediul librăriei „Cartea prin poștă”, str. serg. Pitir Moș, nr. 5, București.

UNGURENI

N.A. DESPOIU, din com. Băbeni, sat Români, jud. Vâlcea, este cititor și colaborator al revistei noastre, ne trimite câteva însemnări privind localitatea Băbeni-Ungureni de la care înfățișare s-au împlinit 225 ani. Așezarea a fost întemeiată — ca și alte localități — de români transilvăneni care au trecut în Țara Românească, stabilindu-se între frații de aici. La Băbeni s-au stabilit în 1760 familii de clocotari din Jina (jud. Sibiu), care au cumpărat terenuri de casă de la mănăstirea Horezu.

DE LA BREBU

DUMITRU STOENESCU, din București, ne trimite o succintă prezentare a complexului arhitectural Matei Basa-

rab (nr. 8/1977) de la Brebu, jud. Prahova, unde voleybul a înălțat un palat voleybal și o biserică, împrejmuită cu puternice ziduri. Ele se păstrează și astăzi în forma pe care au avut-o când au fost construite, în a doua jumătate a sec. XVII. Aici s-a aflat reședința de vară a domnitorului. Construcția bisericii a fost continuată de Constantin Brîncoveanu. Ansamblul a suferit mai multe restaurări, respectându-se însă planul inițial din sec. XVII. Biserica a fost reînălțată în anii 1887-1843 de bucurăneanul Toma Eliadi și, apoi, în 1901-1902 de pictorul Sava Henția.

CITITORI-ELEVI

Alte fragmente din scrisorile unor elevi, pasionați de istorie, cititori al revistei noastre, în continuarea celor publicate în numerele precedente.

CORNELIU GORBĂNESCU, anul IV, Liceul Industrial nr. 2 din Botoșani: Sunt un pasionat de istorie, iubind-o încă din clasele mici. Am căutat să-i pătrund tainele nu numai din manual, ci și din alte lucrări de specialitate, din vizite la muzee. În acest drum de descoperire a frumuseților și tainelor istoriei, am găsit în revista dv. o sursă de informare inepuizabilă, de mare valoare.

DAN-IOAN MUREȘAN, din Zalău: N-am avut prilejul de a mă fi abonat la revista dv. de la început. Caut însă să-mi îmbogățesc colecția. Îmi place istoria și citesc revista dv. cu multă plăcere.

MIOARA DUMITRESCU, din Iași: Citind Magazinul Istoric, mi-am completat și îmbogățit mult cunoștințele dobândite la clasă. Am învățat totodată multe alte lucruri privind atât istoria poporului nostru cit și a celorlalte popoare.

COMPLETĂRI ȘI PRECIZĂRI

ALEXANDRU-CECILIU POPESCU, din București: În articolul Pieșoiului (nr. 12/1984), autorul menționează o ctitorie a fraților Rada și Dumitrașcu Pieșoiu, construită în anul 1734, în satul Pieșoiu, jud. Roman. Al. I. Odobescu (Antichitățile jud. Roman, București, 1878, p. 129) amintește o ctitorie și mai veche, în același sat, datând din 1615 a lui Ilie Pieșoiu.

Colonelul Nicolae Pieșoiu, revoluționarul de la 1848 menționat în articol, este fiul serdarului Nicolae Pieșoiu, din Craiova, nașul lui Eugeniu Carada, primul director al Băncii Naționale a României (cf. M. Theodorian-Carada, Eugeniu Carada, București, 1922, pp. 5, 38). Soția lui a fost sora lui Cezar Bolliac.

În legătură cu articolul Vasile Pârvan — profesorul meu semnat în nr. 6/1985 al revistei de prof. dr. Ion Coman, corespondentul nostru precizează că N. Iorga a fost ales membru corespondent al Academiei Române la 9 aprilie 1897, iar membru activ la 26 mai 1910, robind discursul de recepție la 17 mai 1911. Vasile Pârvan a fost ales membru corespondent la 18 mai 1911, iar membru activ la 18 mai 1913, cu trei ani în urma lui Iorga.

(Ct. Barbu Theodorescu, Nicolae Iorga, Biobibliografie, București, 1976, pp. 26, 53, 55 și, respectiv, Al. Zub, Vasile Pârvan, Biobibliografie, București, 1975, pp. XLVII, LI).

CERERI ȘI OFERTE

COSTICĂ IONASCU, str. Izvorului, nr. 1, Segarcea, jud. Dolj, solicită colecția completă.

NICOLAE MARC, aleca Poienței, nr. 7, bl. A 1, sc. C, ap. 20, Timisoara, solicită: nr. 8-12/1977; 1-3/1975; 1-6/1983.

NICOLAE ARCAN, str. Rachmaninov, nr. 2, sc. A, ap. 5, București, solicită: nr. 11/1983.

PETRU PLESCA, str. Republicii, nr. 5, bl. C 5, sc. C, ap. 13, Iași, solicită: nr. 2-5/1967; 7-8/1969; ofera: nr. 9/1967; 1, 10/1968; 4, 9, 11, 12/1970; 1-3, 5, 8/1971; 10/1972; 5/1973; 3, 4/1974; 12/1980; 11/1981; 6, 7, 9/1982; 1/1983.

DORINEL SAYA, sat Cîndești, com. Dumbrăveni, jud. Vrancea, solicită: nr. 1-4/1967; 1-2/1968; 4/1970; 2/1971; 7/1980.

LEONID VLAD, str. Oborului, nr. 1, bl. Ab 3, sc. 3, ap. 60, Brăila, solicită: nr. 1, 4, 5/1967; 11/1968; ofera: nr. 6, 12/1968; 1, 3, 6, 9/1969; 1, 2, 7/1970; 9/1971; 7, 8/1972; 12/1981, 11/1982, 6/1983.

ALEXANDRU SOCACI, str. Victoriei, nr. 124, Tirgu Jiu, ofera colecția 1975-1984.

CONTENTS (Romanian History) N. Densușianu, C. Brătianu The Battle of Călugăreni (13 August 1595) ● T. Ionescu-Nisrov The Princely Chancellery of Michael the Brave ● E. Boldan The Negri Family ● M. Brudiu Discoveries from the Palaeolithic ● B. Berceanu Citizens' Rights in Dacia ● R. Popa Early Romanian Middle Ages: Tara Chioarului ● A. Deac New Evidence about the Romanians' Wars with the Cumans (9th cent.) ● E. Preda October 1940: The Wehrmacht Marches into Romania ● I. Stancu The US Envoy to Romania about the Vienna Dictate ● C.I. Olariu A Portrait of Horia ● I. Popescu-Puturi The Arsacids (V) ● I. Popovici Romanians at Waterloo ● C. Murgescu, Șt. Lache Grigore Gafencu (1892-1957): Memoirs ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) N. Densușianu, C. Brătianu La bataille de Călugăreni (13 août 1595) ● T. Ionescu-Nisrov La chancellerie princière de Michel le Brave ● E. Boldan Les Negri ● M. Brudiu Découvertes paléolithiques ● B. Berceanu Le droit de cité en Dacie ● R. Popa L'aube du Moyen Âge roumain — Tara Chioarului ● A. Deac Nouvelles données sur les luttes des Roumains avec les Cumans (IXes.) ● E. Preda Octobre 1940: La Wehrmacht entre en Roumanie ● I. Stancu Le Ministre des États Unis à propos du Diktat de Vienne ● C.I. Olariu Un portrait de Horia ● I. Popescu-Puturi Les Arsacides (V) ● I. Popovici Des Roumains à Waterloo ● C. Murgescu, Șt. Lache Grigore Gafencu (1892-1957): Mémoires ● A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Н. Денсуșiану, К. Брăтиану Битва при Кăлугăренѣ (13 августа 1595 г.) ● Т. Ионеску-Нисров Канцелярия Михаила Храброго ● Е. Болдан Семья Негри ● М. Брудиу Открытия из палеолита ● Б. Берчану Гражданское право в Дакции ● Р. Попа Раннее румынское средневековье — Тара Чкоарулуй ● А. Дяк Новые показания о боях румын с куманями (9-й век) ● Е. Прѣда Октябрь 1940 г. — Вермахт проникает в Румынию ● И. Станчу Послания С.Ш.А. в Румынии о венском диктате ● К. И. Оларьу Портрет Хориа ● И. Попеску-Путурь Аршакиды (V) ● И. Попович Румыны при Ватерлоо ● К. Мурджееску, Ш. Лакэ Григоре Гăфенку (1892-1957) Воспоминания ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) N. Densușianu, C. Brătianu Die Schlacht von Călugăreni (13. August 1595) ● T. Ionescu-Nisrov Die Fürstenkanzlei von Michael dem Tapferen ● E. Boldan Die Familie Negri ● M. Brudiu: Paläolithische Entdeckungen ● B. Berceanu Das Staatsbürgerrecht in Dacia ● R. Popa Die Morgenröte des rumänischen Mittelalters — Tara Chioarului ● A. Deac Neues über die Kämpfe der Rumänen mit den Kumanen (9. Jh.) ● E. Preda Oktober 1940 — die Wehrmacht marschiert in Rumänien ein ● I. Stancu Der Minister der USA in Rumänien über den Wiener Diktat ● C.I. Olariu Ein Porträt Horia ● I. Popescu-Puturi Die Arsaciden (V) ● I. Popovici Rumänen bei Waterloo ● C. Murgescu, Șt. Lache Grigore Gafencu (1892-1957) Erinnerungen ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) N. Densușianu, C. Brătianu La batalla de Călugăreni (13 de Agosto de 1595) ● T. Ionescu-Nisrov La Cancillería principesca de Miguel el Valiente ● E. Boldan La familia Negri ● M. Brudiu Descubrimientos paleolíticos ● B. Berceanu El derecho cívico en Dacia ● R. Popa Los albores del Medio Evo rumano — Tara Chioarului ● A. Deac Nuevas noticias sobre las luchas de los rumanos con los Cumans (s. IX) ● E. Preda Octubre de 1940 — El Wehrmacht penetra en Rumania ● I. Stancu El ministro de EE.UU. en Rumania habla sobre el Diktat de Viena ● C.I. Olariu: Un retrato de Horia ● I. Popescu-Puturi Los Arsácidas (V) ● I. Popovici Rumanos en Waterloo ● C. Murgescu, Șt. Lache Grigore Gafencu (1892-1957) Memorias ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 psfir.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana Maria Serbănescu, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreoteșei,

Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Științei” — București

